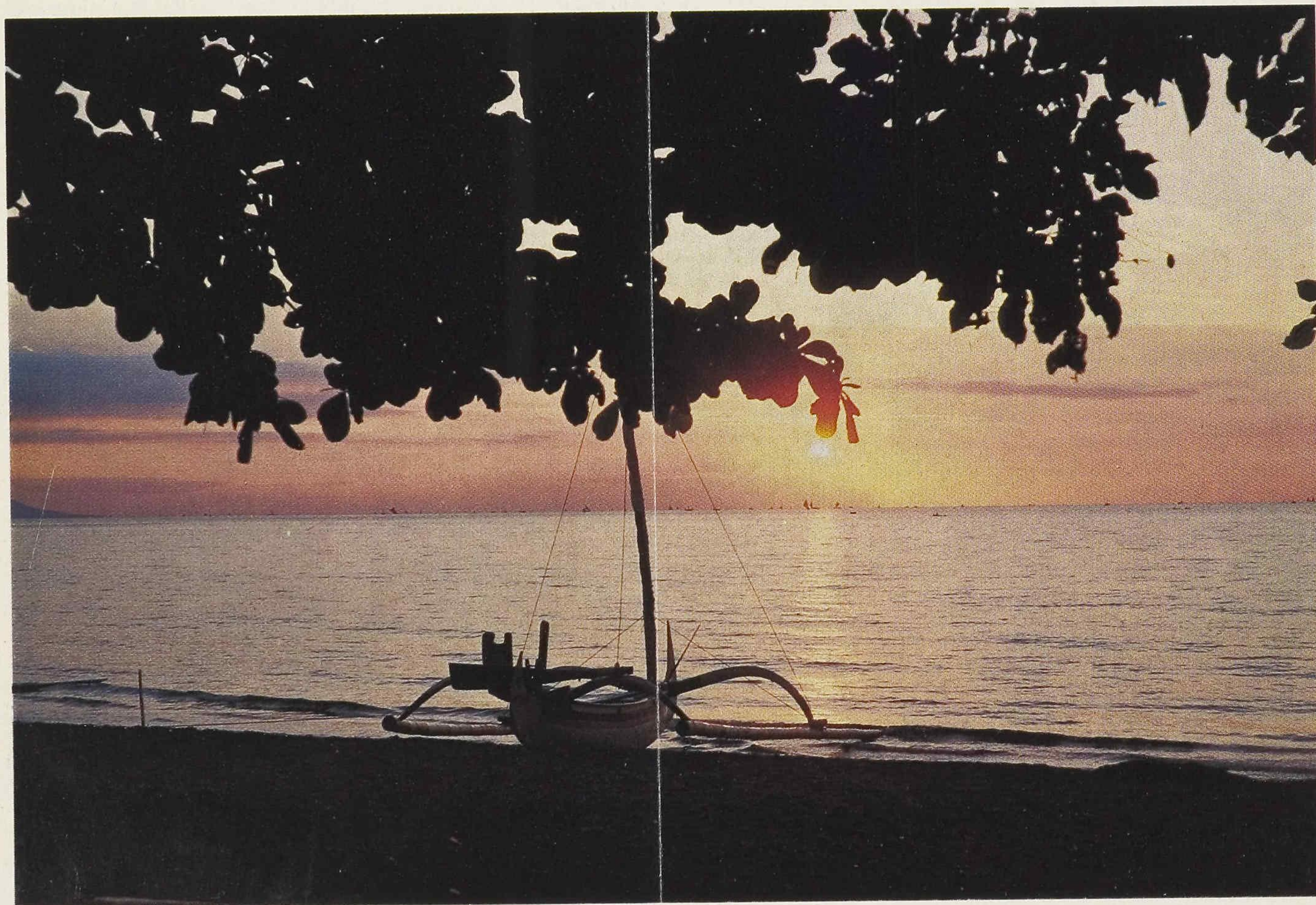

22e JAARGANG No. 10 KERST/NIEUWJAARSNUMMER 1977/1978 — f 3,50

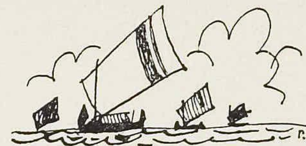
tong tong

HET ENIGE INDISCHE BLAD TER WERELD

Pasir Putih (Foto: Paul de Bont)

BIJ DE VOORPLAAT

Elke nieuwe dag

Als je midden in de nacht wat hoort," had mijn vriendin bij wie ik dat weekeinde logeerde, gezegd, "dan is het mijn grootvader maar."
"Wat dóét je grootvader dan midden in de nacht?"
"Nou ja nacht, nacht, nacht, wat voor ons nog nacht is, is voor hem het begin van de dag. Hij is gewend om half vijf op te staan, dan gaat hij mandiën - kun je nagaan! - en koffie maken. Ik hoop dat hij je niet wakker zal maken, jouw kamer grenst aan de overloop."

Ik bezit een praktische onhebbelijkheid: een ingebouwd alarmsysteem. Noem me een tijd in de nacht, in de ochtend en ik ben op dat uur klaar wakker, wekkerloos. We zouden om 8 uur worden opgehaald voor een tocht naar Pasir Poetih, dus zo vroeg hoefden we niet op. Maar ja hoor, om half vijf lag ik klaar wakker.
Zachte voetstappen, alleen hoorbaar als je die wilde horen, niet aarzelend maar van iemand die gewend is zachtjes te lopen, zich nergens aan stotend of langs-schurend, over de galerij die vol stond met stoelen en potten met planten. Door de kieren van de jaloezieën drong geen lichtstraal binnen. In de badkamer op het eind van de gang hoorde ik even later het bekende "kebjoer-kebjoer-kebjoer", snel achter elkaar. Het werd een soort hoorspel waarbij ik de beelden zelf kon invullen, ik volgde elk geluid, de handelingen lieten zich makkelijk raden. Nu was hij in de dapoer bezig, een ander zintuig kwam bij mij in werking: ik rook koffie. Even later weer die voetstappen, toen, vlak bij mijn slaapkamerraam, het achteruit trekken van een rotanstoel, het specifieke "krèèèt" van iemand die gaat zitten.
"Goedemorgen," zei ik, een beetje huiverend in mijn kimono. Hij had zijn voeten op de balustrade gelegd, slurpte genietend van zijn kopi toebroek, die in de ijle ochtendlucht geuriger rook dan ooit.
"Ik heb je wakker gemaakt," zei hij verontschuldigend, zijn benen intrekkend.
"Blijft u alstublieft zo zitten Opa." Ik was verbaasd over dat familiaire "opa", maar het kwam als een intuitieve behoefte, een verontschuldiging, omdat ik zijn ochtend verstoord had.
"Zal ik ook koffie voor je maken?", vroeg hij, "het water staat nog op het komfoortje."
"Ik maak zelf wel," zei ik en toen stoer, hoewel ik er direct verschrikkelijke spijt van had: "ik ga eerst baden." Hoe kon ik daar blijven zitten met de slaap nog in mijn kleren, naast die frisgebade naar Pear's soap ruikende opa? Malang om 5 uur 's morgens, weet u hoe koud het water in de mandibak is? Ik zou het nooit meer vergeten.
De koffie stond klaar toen ik een rotanstoel naast de zijne trok. "Staat u altijd zo vroeg op?"
"Altijd, al gewoon, van vroeger af, op de suikerfabriek ben ik altijd het eerste op het terrein. Eerst de ketels controleren......" hij vertelde geanimeerd verder, als in herinnering elke handeling verrichtende, met nauwgezetheid en een bijna voelbare genegenheid voor zijn werk. Toen, al lang geleden.
"Maar nu hoeft u toch niet meer zo vroeg op," zei ik, "nu mag u toch uitslapen?"
Hij schudde zijn hoofd. "Ma zei vroeger altijd: de dag is een geschenk van God, je moet direct trima als Hij geeft. Je mag Hem toch niet laten stáán?"
"Het is nog helemaal donker Opa, de dag begint toch met zonlicht?"
"Beter te vroeg, dan te laat, Non. Kom hier, ik zal jou laten zien dat de dag er al is. Nah hier, kijk." Hij was opgestaan, trok me bij mijn arm de tuin in. "Hier, kijk tussen die tandjoengboom en de manggaboom van de buren, zie je, zie je?"
Ik zag niets. Zo'n oude tuin vol bomen, klimop, heesters, een hoge dichte pagger, die geen zicht bood op het huis of de manggaboom van de buren. Waar opa, wáár? Hij richtte mijn hoofd alsof ik een klein kind was, dáár, dáár. Toen zag ik het. Een lichte plek tussen het gebladerte en hoe intenser ik keek, hoe lichter, groter de plek.
"Zie je? Nah itoe, dat is de zon, dat is richting Tengger, dat is mijn richtingwijzer. Van hieruit, tussen de tandjoengboom en de manggaboom, daar gaat de zon op."

*

Die avond zag ik de zon op Pasir Poetih ondergaan. Het was warm geweest, de hele dag. Ineens werd de zon zachter, z a g je haar in haar overweldigende glorie van oranje, geel en goud, waarbij alles kleurloos werd. Grijze donkere bomen, een grijze zee en grijs zand. Geen blauw en groen en geel meer, alleen licht en goud. God neemt zijn geschenk terug voor 12 uur, dacht ik. Morgen krijg ik de dag terug. Opa had het toch gezegd?

*

Driehonderdvijfenzestig dagen, wat deed ik er mee? Was ik er toen de hand me het geschenk toereikte? Of draaide ik me om onder de dekens? Waarom slapen we hier zo lang, zoveel? Er is geen lichte plek tussen een tandjoengboom en een manggaboom, er is geen Tenggergebergte waarover een vuurrode streep langzaam voortstrijkt. Er is een dik gordijn, stijf dichtgetrokken om de koude van de ramen af te weren, er komt geen spleetje licht door, alleen als ik dat spleetje openlaat. Ik regel het begin en het einde van de dag, door het open- en dichttrekken van het gordijn, dat hoort bij de gewoonten in de winter. Het hoort bij het ritueel van de mensen op deze breedtegraad. En ik kan er nog steeds niet aan wennen.

Weer een jaar voorbij, we hebben zoveel gehad en naar het lijkt nog meer verloren. 1977 een jaar vol verdriet en wanhoop, van afschuwelijk geweld en spanningen, van natuurrampen en menselijke wandaden, van gewonnen slagen en verloren zielen.. Mijn God, wat deden we met uw Geschenk van Elke Dag?

Beginnen we het Nieuwe Jaar net als Opa met een gereinigd lichaam en een dankbaar hart? Is dat, na alles wat we geprobeerd hebben, niet het enige dat ons misschien kan helpen: het geloven aan een Zon die opgaat en ondergaat. En weer opgaat.

L.D.

---

tong tong

ONAFH. IND. TIJDSCHR. - 22e JAARG. No. 10

Opgericht en geleid door
TJALIE ROBINSON (1911 - 1974)

Pr. Mauritsl. 36, Den Haag - Telegramadres: Tong Tong Den Haag - Tel. 070 - 54 55 00/54 55 01 - Postgiro 6685 of A.B.N. Den Haag Rek. No. 51.56.15.730.
Uitgave: Publ. en Handel Mij Tong Tong B.V.
Directie: L. Ducelle
Administratie: Th. M. A. Scheulderman
Redactie: J. H. Ritman, L. Ducelle.
Eindredactie en opmaak:
Ch. J. A. Manders, L. M. Boon.
Vaste medewerkers: Dr. H. J. de Graaf, Rogier, Poirrié, Mevr. Marsman, G. H. Bartman.

Verschijnt de 1ste en de 15e van iedere maand. Prijs per nummer *f* 2,35. Abt. Nederl. (en E.E.G.-landen behalve Engeland) kwart. *f* 12,50; halfj. *f* 25,—; jaar *f* 48,50. Abt. Europa: jaar *f* 48,50.
Buiten Europa: jaar *f* 56,50.
LUCHTPOST:
Abt. (per jaar en per luchtpost); Australië en Nw. Zeeland *f* 96,50; Indonesië *f* 80,50; Z.-Afrika en Z.-Amerika *f* 80,50; Canada en Ver. Staten *f* 68,50; Maleisië, Singapore en India *f* 80,50; Suriname en Antillen *f* 68,50.

ZOEKT OP BASIS VAN DE NUTTIGE ERVARINGEN IN DE GORDEL VAN SMARAGD NIEUWE INTERESSEN IN NEDERLAND TE WEKKEN VOOR DE TROPENGORDEL.

*

ALLE ABONNEMENTSGELDEN ZIJN BIJ VOORUITBETALING VERSCHULDIGD
ADVERTENTIES KUNNEN ZONDER OPGAAF VAN REDENEN GEWEIGERD WORDEN

Directie en redactie behouden zich het recht voor om grondige redenen aanvragen voor abonnementen te weigeren, of deze te beeindigen. Hierover zal de betrokkene altijd van te voren in kennis worden gesteld.

*

De redactie behoudt zich het recht voor copy te weigeren dan wel te bekorten of te wijzigen met toestemming van de inzender. Over genomen beslissingen zal niet in details worden gecorrespondeerd.

Het correspondentie- en betalingsadres voor Amerika is Mrs. R. Cohen-Top, 13740 Avion Drive, La Mirada, California 90638.

Kerstgedachte

KRUISENDE WEGEN

Hoe grillig kruisen soms de wegen
Waarlangs wij door het leven gaan,
Wij komen er elkander tegen
En blijven soms een wijle staan
En pozen aan de wegkant even,
Dan volgt weer elk de eigen baan.
Maar aan de laatste halt gekomen
Wanneer de reize is volbracht,
Gaan wij nog vaak in onze dromen
De weg terug, en onverwacht
Gaan wij nog eens de oude baan
Waar wij in een geliefd verleden
Een eindweegs mochten samengaan.
Zo maar wat beelden en herinneringen
Wat bont dooreen als prenten aan de wand.
Straks weer vervluchtigd, maar wij gingen
Even terug naar Zonneland.
Zo wordt Herinnering tot Herbeleven
Van wat ons eenmaal heeft bekoord,
Van wat ons vreugde heeft gegeven
Gelijk een sproke, als kind gehoord.

H.B.

GOEDE SOBATS, TROUWE ABONNEES, NIEUWE ABONNEES,

Ook dit jaar wensen wij, medewerkers van Tong-Tong, U een goed Jaareinde, maar vooral een allerbest Nieuwjaar! Moge er dit jaar een compensatie komen voor alle tegenslagen, verdriet of teleurstellingen die 1977 u misschien bracht. Moge datgene wat u in het afgelopen jaar overeind hield, ook in de toekomst bestendigd blijven. Gezondheid en levensmoed wensen wij u toe. Al het andere, ach het zal gebeuren, er is immers niets dat niet in de sterren geschreven staat?
Aan hen die ons gaan verlaten: welke reden ook van uw afscheid als abonnee, wij respecteren uw besluit. Wij hopen alleen dat u ons niet vergeten zult. Dank voor uw aanwezigheid vele maanden en jaren, waarin u meegewerkt heeft aan ons bestaan en dat ons geholpen heeft bij de waarmaking van ons devies: "POEKOEL TEROES !"

dir. Tjalie Robinson B.V.

NIET VERGETEN !

Ik wilde het hebben over de oudere mensen, die nog bij ons zijn, vooral zij die geen levenspartner hebben en alleen verder moeten gaan. Zij, die het Indië gekend hebben lang vóór de oorlog van 1914/18.
Weet U, er is op de wereld nood door gebrek aan naastenliefde, een grote eenzaamheid. Een gevoel er niet meer bij te behoren, uitgerangeerd te zijn. Daarom zou ik U willen vragen, dit gevoel bij onze ouderen weg te nemen. Hoe? Zoek ze straks met Kerst en Oudjaar eens op. Ga met ze praten over het land waar ze zijn geboren en dat nimmer uit hun gedachten is. Schrijf een hartelijke brief of bel ze op. In ieder geval, vergeet hen niet, onze mensen met hun vaak grote eenzaamheid. Daar zullen zij U altijd erg dankbaar voor zijn.
En tot slot, neem een voorbeeld aan Si Tjalie. Hij is voor zijn oudere vrienden altijd zeer, zeer attent geweest. Ik wens U allen een Zalig Kerstfeest toe en een gezond en gezegend 1978 !

G. H. BARTMAN

DE KERSTBOOM

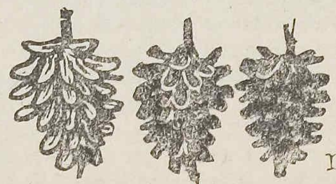
December 1976. Een jaar, waarin ik vijf dierbaren verloor, de laatste aan het begin van deze maand. Wat doe ik? Boom of geen boom? Als je je hele leven een boom hebt gehad, mooi zilverwit opgetuigd, waarbij je gezamenlijk zat, denkend aan hetgeen hij te vertellen heeft, iets, dat 2000 jaar geleden plaats had en nog actueel; als je wilt luisteren naar hetgeen hij te zeggen heeft: Vrede op aarde - vrees niet!
Poeh, laat me niet lachen, zie om je heen, lees de kranten, ellende en nog eens ellende. Toch...... ik neem wel een boom! Een echte, want het Kerstgebeuren was echt en blijft echt. Waarom geen kunstboom? Eenmaal een uitgave voor jaren, goedkoper kan niet. Ja, maar het lééft niet! Alles wat kunstmatig is, is niet mooi. Stijf staat hij voor je te tronen. Neen, hoor, ik neem een echte. Op de markt werden de eerste bomen en boompjes afgeladen. M'n ogen zochten naar een passende voor een hoekje thuis. "Kan ik u helpen?" "Graag een klein, vol boompje". Hij sjouwde eentje aan en vroeg: "Met kruis of zonder?" "Wat blieft U?" Het wou er even niet bij me in, dat wij, denkend aan Kerstmis, over een kruis praten. "Een kruis onder de boom, zó!" en hij kwakte 2 latten op elkaar.
Neen, toch maar niet. In een Keulse pot met vers water, zal hij het beter doen. Ik bekeek de boom. Wat zijn dat? Bloemetjes? Allemaal kleine lila-rose knopjes, net bloeiende heide op mijn boom. "Ik neem hem". Ik kon mijn ogen niet afhouden van die bloemetjes, groetjes van liefde en vrede op mijn denneboom, die zegenend zijn armen spreidt!

P. JÜCH-ARNOLD

VOORTAAN ACCEPTGIRO-KAARTEN

Moesson begint met een gemak voor U! Voortaan krijgt u bij alle nota's van onze boekhandel/toko en abonnementen-administratie een acceptgiro-kaart bijgesloten met het te betalen bedrag ingevuld. Heeft u een eigen giro-rekening, dan hoeft u alleen uw girorekening nummer in te vullen, uw handtekening te zetten en de kaart in de (gele of rode) enveloppe op de bus te doen. Heeft u geen eigen girorekening dan gebruikt u de ontvangen kaart als een stortingskaart waarbij u dus op het postkantoor het te betalen bedrag kunt overmaken.
Natuurlijk mag u elke betaling ook doen door middel van uw eigen grijze giro of blauwe betaalkaart. Voor velen zal echter zo'n ingevulde acceptgiro een groot gemak zijn.
Nieuwe abonnees krijgen bij het eerste nummer eveneens een accept-giro bijgesloten. Het bedrag voor een heel jaar *f* 48,50, halfjaar *f* 25,— of kwartaal *f* 12,50 vult u dan zelf met uw gironummer in. Nooit vergeten uw handtekening te zetten!
Heeft u een giro-rekening, betaalt u dan alstublieft per giro. Bij de Bank-afschriften staan de gegevens summier en worden naam en adres vaak dusdanig verminkt, dat het ons dubbel zoveel tijd kost uit te vinden wie, wat en waarvoor. Het is niet VERBODEN om per bank te betalen, wij prefereren echter de GIRO !

Admin. Moesson

DE TOCHT

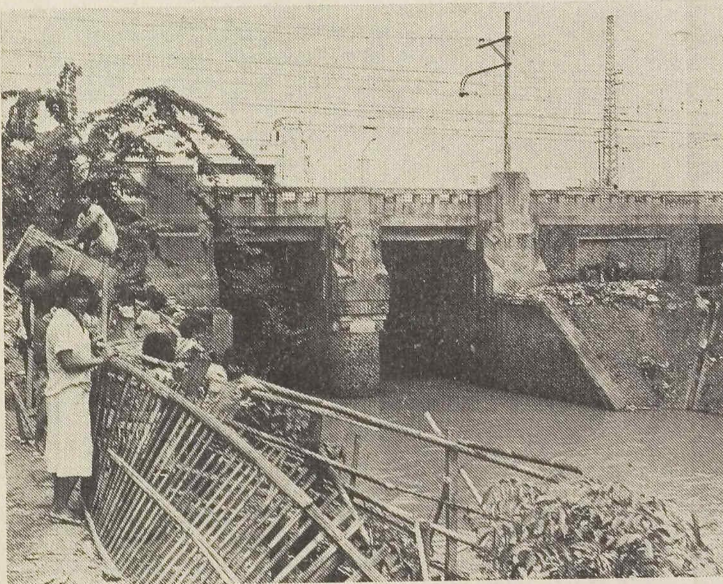
door TJALIE ROBINSON

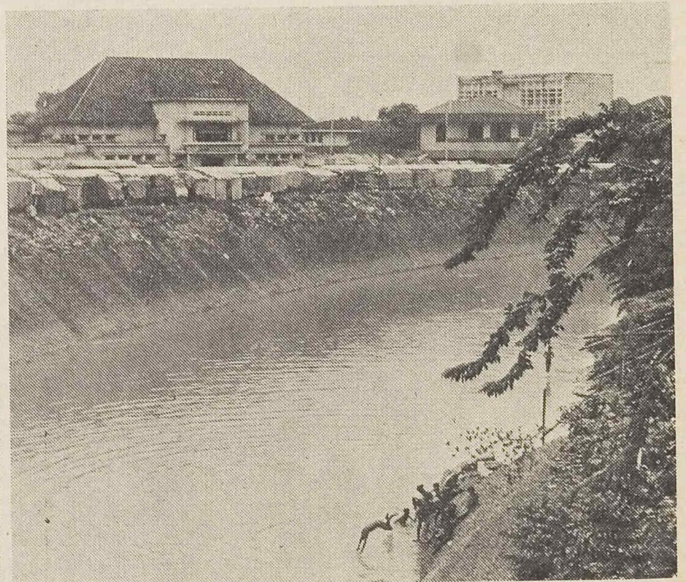
Toen ik acht jaar oud was verhuisden mijn ouders naar Meester Cornelis en begon ik direct (zoals alle jongens in die tijd) mijn nieuwe woongebied te verkennen in een reeks van zwerftochten. Eén van die tochten bracht mij op de spoorbaan (dilarang masoek) over de sluizen van Manggarai. Van dit hoge punt uit deed ik twee ontdekkingen, één dichtbij, één ver. Dichtbij was "De Kom", een kolkje voor een zijsluis, waar in die zwembadloze tijd vele jongetjes, blank en bruin, zwommen. Van deze openluchtzwemclub werd ik op de gebruikelijke wijze lid: tjelana monjet uit en "teroes ketjeboer". Kennismaken deed je in het bruine sop. Voorhangen, deballotteren enz. gebeurde "op de blote vuist". Leuke tijd, Peh. Elke gétèk was een zwembad. Entree was: "Noempang, Poh!" en dan: djaprèt.

Kasian meisjes vroeger doormaartuis. Goed. Tweede ontdekking was aan de westhorizon een tjemarabos. Heel ongewoon. Normale bossen hadden altijd een zeer onregelmatig profiel door de vele boomsoorten. Bij dit tjemarabos waren alle boomkruinen precies op één lijn. Alle bomen waren tjemara's. Geen sengon of djindjing of wat dan ook anders erbij. Dat intrigeerde mij. Ik móest dat wonderbos zien. Sprak er met Pa en Ma over. Maar ook zij waren nieuw in Mèstèr en hadden geen interesse voor bossen. Alleen voor scholen en kerken. En ook vonden zij de afstand (mijn schatting: precies op de horizon) een bezwaar. Maar op een vrije vacantiedag ging ik dan tóch. Eigenlijk stom van me om erover te praten, want nu moest ik van Ma op schoenen gaan ("Misschien kom je door deftige buurten"), maar ik kreeg tot mijn vreugde ook drie bolongans (stuivers) toegestopt "Straks maak je weer wat kapot; dan kan je tenminste direct een beetje vergoeden." "Ja Ma.") Vóór etenstijd thuis. "Ja Ma." Anders tabok, lo! "Ja Ma. Dag Ma."

De schoenen werden al direct een ellende. Toentertijd strekte het bandjirkanaal zich zo maar open en bloot door de vlakten van Menteng Poelo, nog niet gebouwd. Er waren maar een paar straten en een paar huizengroepjes. Langs het bandjirkanaal was geen weg, alleen maar een dijk van rode aarde. En door in de nacht gevallen regens was die aarde zo taai als dodol depok geworden. En opeens ging mijn rechterschoen van voren spontaan open als een krokodillenbek met koperen tandjes. Pak slaag nummer één lag al meteen als voorschot klaar. "Waarom loop je niet op straat?" "Er is geen straat!" "Waarom loop je waar geen straat is?" Soedah, U weet, Moeders. Ik heb veel geleden, luitjes.
Als kalf-nja al verdronken, pâás men haat dempen: ik trok mijn schoenen uit, waste ze zorgvuldig in het bandjirkanaal en hing ze aan de samengeknoopte veters over mijn schouders. Tóch meteen: pok, pok, twee tjap merah op mijn bloes. Hoe kéééh! (Als sial, móet kén!) Doorlopen. Weliswaar ging het tjemarabos op een merkwaardige manier steeds achteruit, maar wie teroes poekoelt, komt er altijd. Ik liep dus koppig door tot ik opeens, vér na de laatste brug, aan een zijriviertje kwam zonder brug. Nou ja, een eindje stroomop zou wel een bruggetje of een vlot zijn. Lopen, lopen. Niets. Zelfs geen kampong. Wel een kerkhof, een Mohammedaans kerkhof. Met hoge ka-

Natuurlijk hoort in dit laatste nummer van het jaar ook een verhaal van Tjalie. Hij schreef "De tocht" in 1961 voor dit blad, velen zullen het niet kennen of het zich niet meer herinneren. In dit verhaal was Tjalie nog Jantje Boon, toen al straatslijper van kruin tot teen. Misschien een niemendallig verhaal, maar zo beeldend, zo op-z'n-Tjalie's geschreven, dat we het allemaal meemaken.
Dat was meer dan een halve eeuw geleden. Een halve eeuw waarin verschrikkelijk veel veranderd is, verdwenen is. Tjalie is er niet meer, maar zoon Rogier wel. Ik vroeg hem Tjalie's tocht met zijn camera te illustreren en dit zijn de foto's. Een desillusie? Had ik het liever niet moeten vragen? Toch wel. Het is goed om iedere dag opnieuw te beseffen dat alles veranderen k a n, dat alles veranderen z a l, maar dat, wat in ons hart als goed ingegrifd staat, onaantastbaar voor de tijd goed zal blijven. Het was Tjalie's opdracht aan ons allen: iedere dag als een nieuw leven beginnen, opnieuw zoeken naar de kleine dingen die zoveel waard kunnen zijn. Achterom durven kijken. Uit wat geweest is en wat komen zal bouwen wij het moeilijke Heden. Ook in Indonesia.
L.D.

Op de linkerplaat het logge spoorbaan-viaduct van Manggarai. Met daar vlak achter en haast niet te zien op de foto, de bekende sluis. Als deze opengaat heb je onder dit viaduct twee bulderende watervallen. Ik weet eigenlijk niet precies waar "De Kom" ligt, maar Pa Tjalie heeft het in verschillende opstellen van hem wel eens over het viaduct, de sluis en watervallen gehad en ik denk dat het die zwemplaats daar op de rechterplaat wel zal zijn. Want die ken ik al zo lang ik leef. Het grote dak daar links op de rechterplaat is van het bekende zwembad Manggarai, nu erg vies en vervallen. Tot voor kort deed het ook nog dienst als een klein buurtbioscoopje, maar sinds er een tijdje geleden een echte bioscoop in die buurt is gekomen is het nu alleen maar weer zwembad. Zoals U ook duidelijk op deze foto kunt zien, maakt het Bandjirkanaal meteen na de sluizen zo'n geweldige "knik", dat je eigenlijk nergens een goed uitzicht vanaf het viaduct op het kanaal hebt. En verder is Jakarta ondertussen ook zó volgebouwd dat van een uitzicht van horizon tot horizon helemaal geen sprake is.

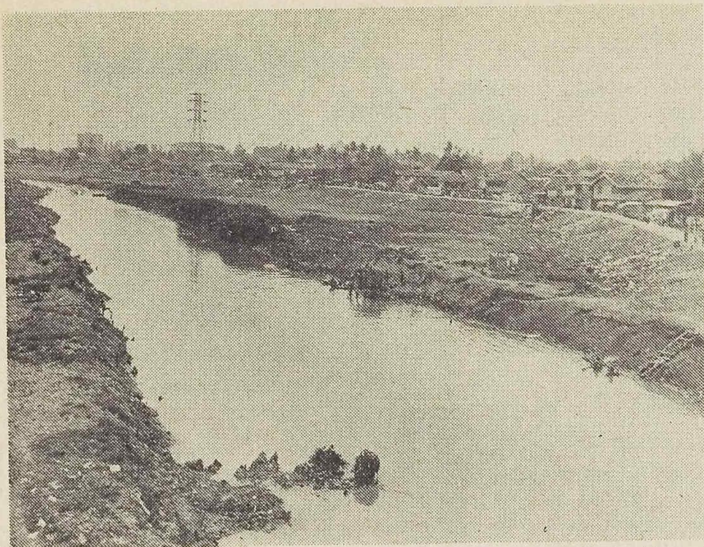

Foto links: Een prima uitzicht over dat haast eindeloos lange Bandjir-kanaal heeft men soms vanaf een viaduct een heel eind verderop, dat van Djati Petamburan/Tanah Abang. Soms ja, want toevallig hebben we er nu een goed uitzicht op. Omdat de wallekanten net weer zijn ontruimd van de ontelbare karton-en-krandjang-hutjes van het leger "transmigranten" die net op Station Tanah Abang zijn gearriveerd uit de oedik en voorlopig maar eerst hun tentje hebben opgeslagen daar vlak bij..... Maar als we over een maand of drie weer langs zouden komen staan die "uiterwaarden" weer zó volgebouwd dat je het kanaal amper kan terugvinden! En door al die hutjes zou je die tocht van Tjalie dan alleen nog maar via het kanaal zelf kunnen doen. Maar dan bijvoorbeeld op een andere "jeugdstijl" van hem: per gètèk op per ketebok-pisang....

Foto rechts: "Lopen, lopen. Niets. Zelfs geen kampong. Wel een kerkhof.... etc. etc" schrijft Tjalie in dit verhaal. En van deze hele alinea zouden we nu werkelijk alleen maar "Niets, zelfs geen kampong, wel een kerkhof" kunnen gebruiken. Want Koeboeran Karèt ligt tegenwoordig midden tussen een stel highways en autobanen waarlangs razendsnel torenflats en wolkenkrabbers verrijzen. Om het kerkhof zelf hebben ze sinds kort een afgrijselijke muur gebouwd zodat je haast niets meer ziet van die schitterende dodenakker op de golvende heuvels van Karèt. Enne.... Karèt. Tja, alleen de naam herinnert je nog aan karèt-bomen. Want die staan er niet meer. Alleen nog een stel oude uitgebloeide klapperbomen. Maar ook hun tijd zit erop want van een heleboel staat hoogstens nog alleen een kale stam overeind. Als waarschuwende vingers. In de geest van: Heden ik, morgen gij.....

rèt-bomen, waarin vele bètèts huisden. Zeer interessant. Later terugkomen om bètèts te vangen. Maar "djembatan tida ada, njo!" Het ellendige riviertje heette de Kali Kroekoet, vernam ik, het kerkhofje: Koeboeran Karèt.

Ook al was het kalietje vrij smal, het water stond hoog en stroomde snel, was diepbruin van kleur. Een doorwaadbare plaats was er niet. Terug naar de brug over het bandjirkanaal en aan de overkant verder? Om daar misschien weer een zijriviertje te vinden? Nonsens. Niet te lang. Kleren uit. Met de riem op het hoofd gebonden, een voordelige bocht uitpikken voor de stroom en dan "njngngng-pok": de overkant, met de wijsvinger het vochtige knapenlijf schoongeritst, kleren weer aan, poekoel teroes. Een vrij grote vlakte scheidde mij nu nog van een heuvel, waar temidden van vele kampongs het tjemarabos lag. Linea recta er naar toe.

Enige tijd later stond ik weer op een grote weg met delemans en ebro's en sado's. Tarzan in de bewoonde wereld. Eigenlijk wel gek, zo'n bos midden tussen kampongs en kennelijk aan een grote weg. Ik was geïntrigeerd. Gauw. doorlopen. De bocht om...... daar was het bos. Achter een muur te deksel! Een muur met poorten...... het was een kerkhof! De begraafplaats Petamboeran.

Ik voelde me "vies genomen". Ik had gedacht me na die zware tocht heerlijk te kunnen neervleien op een tapijt van geurige bruine naalden. Nu kon ik alleen maar zitten op harde zerken. Ik ging ook maar zitten. Een beetje tarik napas. De wind suizelde door de tjemara's. Tussen de stammen door had je een mooi wijd uitzicht over wijde vlakten helemaal tot Tanah Abang en Mangarai. Het was een mooi kerkhof, nog in aanleg, met maar weinig graven nog. Nog veel plaats. H'm. Voorlopig was ik nog lang niet aan de beurt. En intussen zou toch wel het elixer uit-

(lees verder volgende pagina)

En dit is dan het zielige overblijfsel van het tjemara-bos. Ik heb eerst geprobeerd om gewoon via de hoofdingang deze plaat te maken. Maar ik kreeg nooit alle bomen tegelijk in de zoeker. Altijd zat er wel een andere boom of een praalgraf in de weg. Toen ben ik maar weer opgestapt en ben omgereden. Misschien zou het me via de achterkant lukken? En ja, vanaf één van die highways tussen de beide kerkhoven Karèt en Petamboeran, kreeg ik toen wel alle overgebleven tjemara's van Tjalie's Wonderbos op de foto! Hoewel, tegenwoordig heeft zelfs dit laatste zielige restje tjemara's een zeer onregelmatig profiel. Maar ja, het loopt nu tegen Kerst weet U wel. En dan is hier geen enkele naaldboom (of naaldachtige-) veilig. Vanwege het gemis aan import van Skandinavische boompjes.....

Mah Roos

He, wat heerlijk zo'n douche. Daar haalt een ligbad het toch niet bij. Het stromende water om je heen sluit de hele wereld uit en wat een gelegenheid om luidkeels je gemoed lucht te geven!
Liederen, die je jaren niet gehoord hebt, wellen zo maar in je op en verdringen elkaar om naar de oppervlakte te komen. "Daar is een baboe, die je nooit vergeet!" Waar komt dat melodietje ineens vandaan? Ik ken er de woorden niet eens van. Alleen die ene regel. En dan zong ik inplaats van "baboe", "kokkie". Mah Roos. Kort, dik, met die eeuwige sirihpruim in haar mond. Ze kwam bij mijn moeder als keukenprinses in dienst even voordat ik geboren werd. Ik was dan ook "haar" kind, dat was niet te ontkennen.
Ze was niet jong meer. Van het weinige dat ze ons uit haar leven vertelde kon ik opmaken, dat ze tien kinderen gebaard had, waarvan er vijf nog in leven waren. Waarom ze deze verliet en bij ons kwam, heb ik nooit geweten.
Jaren en jaren later, heeft ze door mijn moeder's naspeuringen nog eens contact met een van haar kinderen gehad.
Zoals gebruikelijk woonde zij bij ons in. En is 20 jaren lang onze trouwe hulp, verzorgster, raadsvrouw en opvoedster geweest. Strakker nog dan mijn ouders hield zij de teugels in ons huishouden. Als kind haatte ik alles, wat groente was. Maar "bordje leegeten" werd door haar gehandhaafd, al moest zij door mijn teuten wel eens een uur wachten met het afruimen van de etenstafel. En toen die tijd in mijn leven aanbrak, dat de dokter het nodig achtte, dat ik "drie keer per dag een eetlepel" levertraan nam, was zij het, die al mijn trucjes doorzag en mij het gehate goedje in de mond stopte. Maar dan had zij een heerlijk stuk extra gezouten "tempeh goreng" voor me klaar.
In de middaguren, waar de Indische temperatuur (en de rijsttafel) iedereen naar bed stuurt om een middagslaapje te doen, was er altijd wel een excuus om uit bed te komen.
Je moest toch wel eens een plasje doen? Op weg terug van de W.C. even bij Mah Roos' kamer langs gaan. Meestal zat ze op haar bed, te genieten van de rust om zo meteen aan het avondmaal te beginnen. Maar soms had ze zich een potje roedjak gemaakt, en kon ze het niet over zich verkrijgen je te weigeren met haar mee te eten. Jonge mangga, gedondong, papaya met een hete, zoete saus. MMM!
Mijn moeder deed veel aan sociaal werk en was nogal eens van huis. Vooral toen ze vroedvrouw werd en minder bedeelde vrouwen, die zich geen medische hulp konden veroorloven, ging helpen, was Mah Roos het die ons ontbijt verzorgde, want babies hebben de onhebbelijke gewoonte, 's nachts ter wereld te komen en moeder was dan vaak 's morgens niet thuis.
Gedurende de oorlogstijd en de lange jaren van Japanse overheersing, weigerde ze haar salaris aan te nemen, omdat het financieel voor ons al moeilijk genoeg was.
Europeanen mochten immers hun baan niet behouden, en leefden op verkoop van huishoudelijke artikelen, handwerk en les geven.
Hoe wist ze ons, kinderen, als de sirenes ons tot een nacht in onze ondergrondse schuilkelder verbannen had, gerust te stellen en met een spelletje zoet te houden.
Zij ,die nooit school gelopen had wachtte met even veel spanning als wij rapport-dagen af, en zorgde ze altijd "toevallig" in de buurt van mijn ouders te staan, als wij hen de vrucht van ons al dan niet nijver werk overhandigden.
Ja, zij was een vriendin zoals ik er nooit een zal vinden. Met haar vlijmscherp instinct wist ze ons waardevolle lessen te leren, die honderd boeken niet zouden kunnen bevatten. Ik zal nooit de dag vergeten, dat zij opeens, inplaats van mij bij mijn naam te noemen, mij met "juffrouw" aansprak.
Ze gaf me het mooiste geschenk, dat ik ooit mocht ontvangen: haar "diploma" dat mijn kinderjaren met goed gevolg doorlopen waren, haar vertrouwen, dat ik als volwassene geen misbruik van mijn rechten zou maken, haar accepteren van de universele wet dat de tijd gekomen was dat het jong op eigen kracht verder moest. Ik zag haar voor de laatste maal, toen onze familie door oorlogsomstandigheden moest evacueren. Zij mocht niet mee en wij lieten haar achter in ons huis, hopende spoedig terug te keren.
Dat heeft niet zo mogen zijn. Voor zover ik weet, is ze niet lang na ons vertrek overleden. Maar in mijn hart leeft ze voort, en haar stem is nog in mijn oren: "Ndoro Non"......

LILY KNAAP-ULVELING

(Vervolg: "De tocht")

gevonden zijn voor het eeuwige leven. Jo! Verder jo! Op straat: Bang, ini poekoel brapa, kira-kira. Kira-kira poekoel satoe. APA?!?! Van de lari, jongens! Met de trein maar. Als niet te duur. Het kostte maar twaalf cent of zoiets. Ik kwam om drie uur thuis. Sluipend door de achterdeur vanwege "ke-telaat-en" en één stuks schoen defèk. Waar kom je vandaan?! Van het kerkhof. Tardoer-dar-geplok! Aldus Ma. Pa lachte homerisch. En toen al.
Vreemd: die idiote tocht heb ik nooit kunnen vergeten. En langzamerhand is zij vol symboliek geraakt: eindigt niet elk gelukzoekend leven tenslotte op het kerkhof? Zouden wij dan maar liever "helemaal nooit iets willen?" M.a.w. moeten we van ons huis maar een kerkhof maken? Want wie nooit iets wil, nooit iets waagt, sterft toch. Maar mist het leven van horizon tot horizon.

ADRES-CORRECTIE P. T. LIBRA

De heer Vredeveld van P. T. Libra International Transport in Solo, die bereid is gasten in Indonesië met raad en daad bij te staan, woont niet meer zoals in onze laatste logeeradres-lijst stond aan de jl. Turisari. Hij is thans te bereiken op jl. Slamet Riyadi 304, Solo, tel. 4448.

Pasar Gambir

de féestelijke Pasar Malam!

PASAR GAMBIR is de nieuwe (beschermde) naam voor feestelijke pasar malams van de hoogste kwaliteit, met geselecteerde standhouders en een professionele aanpak.

De grote regionale PASAR GAMBIR wil de versnippering in kleine pasar malams, die het publiek te weinig kunnen bieden, tegengaan en een èchte oosterse jaarmarkt zijn vol attracties in tropische sfeer, waar de hele familie naar uitkijkt en waar niemand in zijn verwachtingen wordt teleurgesteld !

De Pasar Gambir komt in 1978 op vier plaatsen :

25 - 26 - 27 maart (Paasweekend)

PASAR GAMBIR ZWOLLE (IJsselhal)
Vorig jaar een grandioos succes. Nu vergroot tot 5.500 m^2 met 100 stands en attracties. Groot show-programma met o.a. DREAM EXPRESS (ex-Hearts of Soul) met groot orkest, LES SANGANAS, spectaculaire zang- en dansgroep uit Kinshasa, ROB DE NIJS, ANITA MEYER, ROSY EN ANDRES, THE TUMBLE WEEDS, THE ADIRLY DANCERS, THE SAMIRA'S met Hawaiiaanse shows, het krontjongorkest SAMUDERA met zangeres RETNAWATI, shows van klassieke en moderne INDONESISCHE KLEDERDRACHTEN, MODESHOWS, VERKIEZING MISS PASAR GAMBIR en speciaal kinderprogramma.

27 - 28 - 29 - 30 mei

PASAR GAMBIR LEEUWARDEN (Frieslandhal)
Meer dan 6.000 m^2 vol verrassingen. Uitgebreid showprogramma. De grote Pasar Gambir voor het Noorden van het land.

1 - 2 - 3 september

PASAR GAMBIR DEN BOSCH (Brabanthallen)
Met ruim 5.000 m^2 de grootste oosterse jaarmarkt van Zuid-Nederland. Optreden van populaire top-artiesten.

26 - 27 - 28 - 29 oktober

PASAR GAMBIR LEIDEN (Groenoordhallen)
De grote Najaars-Pasar Gambir (8.000 m^2), gericht op de gehele randstad. Groots amusementsprogramma !

Let op onze affiches, folders en advertenties !

Meisjes boven 16 jaar kunnen zich opgeven voor de verkiezing MISS PASAR GAMBIR door naam, adres en foto's in te zenden vóór 1 maart a.s. aan Miss Pasar Gambir-verkiezing, Postbus 3777, Amsterdam.

INLICHTINGEN:

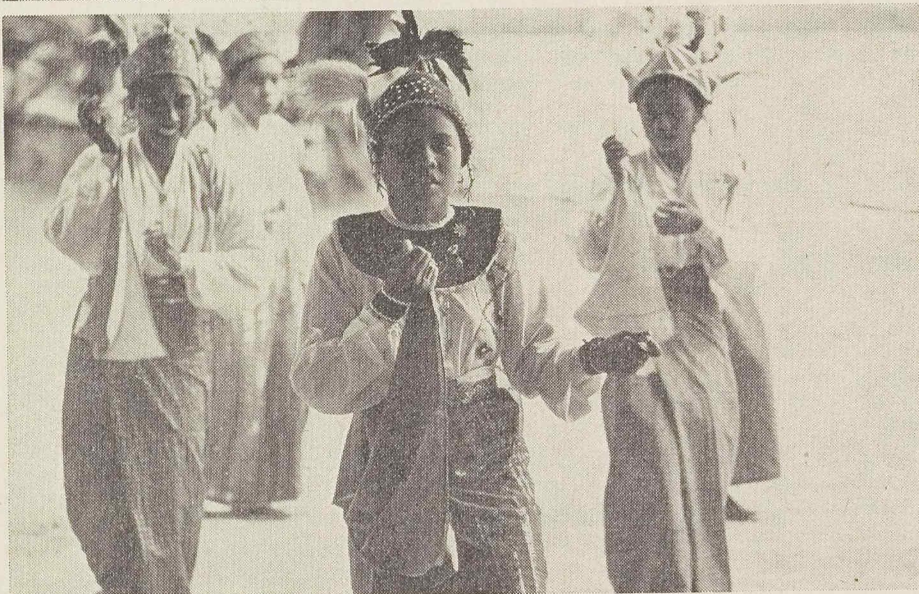
ORGANISATIEBURO YUNUS — Zandvoorterweg 78 — Aerdenhout — Telefoon 023 - 24 52 70

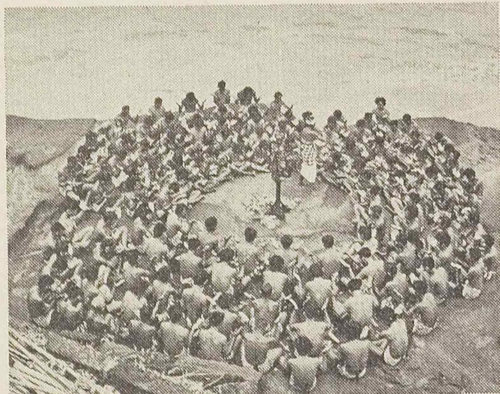

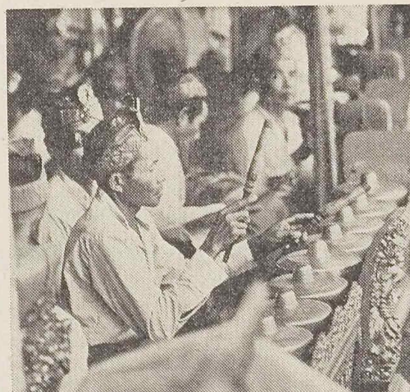
Bezoek

en geniet van pure schoonheid
in kleding, festiviteiten, dansen en
dagelijks leven
uw hele vakantie door in

Indonesië.

De moderne luchtvloot van Garuda met o.a. DC-10 en DC-8 toestellen onderhoudt regelmatige diensten tussen Europa, Azië en Australië. Daarnaast vliegt Garuda op 30 bestemmingen binnen Indonesië.

Zend deze bon naar
Garuda Indonesian Airways, Postbus 491, Amsterdam, voor de brochure „Indonesië" van 64 pagina's.

Naam ______________________

Adres ______________________

Plaats ______________________

Indonesië begint al in de lucht

Liefst achtmaal per week!

Ja, liefst achtmaal per week stijgt vanaf Schiphol een Garuda of KLM vliegtuig op met bestemming Indonesië. De reisduur is ongeveer 19 uur.

Eenmaal aangekomen kunt u van het uitgebreide binnenlandse lijnennet van Garuda gebruik maken.

Wilt u vanuit Indonesië verder vliegen, dan staan de intercontinentale verbindingen van Garuda zoals bijvoorbeeld naar Sydney, Melbourne, Hong Kong of Tokio tot uw beschikking.

Hoeveel kost het?

Bij individueel bezoek kunt u gebruik maken van de zogenaamde "Excursion Fare". Een retourticket Amsterdam – Jakarta kost dan f. 2430,– per persoon.

Minimum verblijfsduur is 21 dagen en maximum 180 dagen. U kunt uw reis tweemaal onderbreken in een plaats naar eigen keus.

Volledigheidshalve vermelden wij nog dat er ook een speciaal tarief voor een enkele reis bestaat: Amsterdam – Jakarta voor f. 1323,– per persoon.

Groepstarief

Als u in groeps- of verenigingsverband naar Indonesië reist, kunt u profiteren van speciale, gereduceerde vliegprijzen. Een retourticket Amsterdam – Jakarta komt in zo'n geval op f. 1993,– per persoon.

De groep dient te bestaan uit minimaal 5 personen. Minimum verblijfsduur 14 dagen, maximum 90 dagen.

Tussen de 12 en 26?

Maak dan gebruik van het jeugdtarief. Dan kost een retourticket Amsterdam – Jakarta slechts f. 1777,– per persoon. En een heel jaar geldig!

Waar logeren?

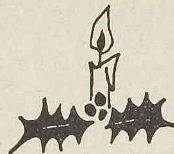
In gastvrij Indonesië hebt u vele mogelijkheden. Hotels: van eenvoudige, maar comfortabele tot zeer luxueuze bungalow/hotels. Ook kunt u tegen een bepaalde vergoeding bij particulieren overnachten.

En u kunt natuurlijk een geheel verzorgde reis nemen. Elke reisagent zal u daar gaarne over inlichten.

Meer weten?

Informatie over vliegreizen, tarieven, reisdocumenten, accommodatie, trips, literatuur enz. wordt u graag verstrekt door Garuda Indonesian Airways, Singel 540, Amsterdam. Telefoon (020) 24 63 97. Stap eens binnen. U bent van harte welkom.

Kerstfeest in Midden-Java

't Was een trieste dag, die 25e december. De regen gutste met stromen neer. De wegen waren herschapen in kabbelende modderbeekjes. Slechts een enkele javaan waagde zich buitenshuis, blootvoets, de broekspijpen hoog opgeslagen, gewapend met een paraplu van geölied papier of een pisangblad. Bij een overlopende gootsteen hadden een paar naakte jongetjes een uitbundig plezier. Een paar natgeregende, magere kippen stonden met druipende vleugels mistroostig te kleumen onder een afdakje. De atmosfeer was kil en klam. Alle deuren die uitkwamen op de open gaanderijen waren gesloten, hetgeen het gebouwencomplex een nog triester aanzien gaf dan anders.

Sinds één week had ik de verantwoording over de zendingspost. Mijn collega was met buitenlands verlof naar Europa vertrokken. Bij 't steeds kleiner worden van het witte, wapperende zakdoekpuntje was 't pas goed tot me doorgedrongen dat ik er nu alleen voorstond, als enige blanke in deze javaanse gemeenschap.

Terwijl ik daar op de weg stond, temidden van een groepje Javanen, voelde ik de verantwoording als een loodzware druk. Een vage angst bekroop me en ik had de dogcar wel hard achterna willen hollen. Ook zag ik ineens het spook van de eenzaamheid, en ik huiverde. Gelukkig was het druk en bleef er niet veel tijd over om te piekeren. 't Werk eiste alle aandacht en energie op.

Behalve het ziekenhuisje van ± 50 bedden was er ook een polikliniek in een dorpje op 6 km afstand. De medische dienst werd vanuit de hulppost verzorgd tijdens de wekelijkse doktersvisite. In dit dorpje zou de avond van 25 december 't kerstfeest gevierd worden.

's Middags waren alle benodigdheden al in een koffer gepakt. 't Armetierige opvouwbare kunst-kerstboompje had betere dagen gekend; het had meer van een bonestaak dan van een denneboom. Ook de versierselen verkeerden in een deerniswekkende toestand. Het was me niet gelukt op korte termijn beter materiaal te krijgen. Eigenlijk had ik weinig fiducie in het slagen van het feest.

Om 5.30 u. stond de dogcar voor. De pendita (javaanse predikant) en de goeroe (dorpsonderwijzer), die ook mee zouden gaan, waren al gearriveerd. De oude oppasser was onze koetsier. Vanwege de stromende regen waren de achter- en zijkanten van de wagen afgedekt met zeildoek. Ondanks de voorzorgsmaatregelen zaten we binnen allesbehalve droog.

Door de snel invallende duisternis en de dichte regensluiers was de weg zeer slecht te overzien. De beide dogcar-lantaarns gaven slechts een bescheiden verlichting. Ik bewonderde de koetsier dat hij de wagen op 't rechte pad wist te houden. Helaas! Op een gegeven ogenblik werden we door elkaar gegooid, doordat de wagen in een greppel terecht was gekomen en kapseisde. Er zat niets anders op dan uit te stappen en met vereende krachten paard en wagen weer op de gebaande weg te helpen. Krampachtig hield ik me gedurende de verdere tocht vast, elk ogenblik verwachtend weer in de sloot te zullen belanden. De rit leek eindeloos. Doornat en verkleumd kwamen we eindelijk op de plaats van bestemming aan. Bij het schijnsel van een stormlamp bereikten we het oude kamponghuis, waar een handjevol mensen ons opwachtte.

De kist werd uitgepakt en het "kerstboompje" opgetuigd in de open voorgalerij, die schaars verlicht was door een walmend olielampje. Niet zodra stond het boompje overeind of door een flinke windvlaag woeien de kaarsjes uit en 't boompje om. We verhuisden naar een hoekje van de galerij achter een scherm, dat door twee mannen werd vastgehouden, omdat 't telkens dreigde om te waaien. We leken wel een stelletje nat geregende kippen. Alle kaarsjes hadden de strijd tegen wind en lekkage opgegeven op één na, dat aarzelend flakkerend lange, spookachtige schaduwen wierp op de wit gekalkte wand van gevlochten bamboe. Gelukkig brandde 't olielampje ook nog, zodat de javaanse predikant het verhaal van Christus' geboorte uit de Bijbel kon voorlezen, waarna ook dit lichtpunt het opgaf na een flinke windstoot.

Achter de bamboewand hoorde ik geschuifel en gefluister. Ik wist dat we begluurd werden door de omwonende Islamieten, die nieuwsgierig waren komen kijken en niets snapten van dat zielige kaarsje in dat gekke kale boomskelet. Eigenlijk vond ik het geheel een beetje beschamend. Wat zou 't niet fijn zijn geweest als we er een mooi feest van hadden kunnen maken.

De predikant sprak met veel gloed en overtuiging, maar mijn kennis van het javaans was nog te gering dan dat ik hem kon volgen. Ik keek de kring eens rond. Vanuit mijn hoekje was het tafereel prachtig te overzien. 't Licht van het kaarsje weerkaatste in de donkere ogen van de mensen, die, in een wijde kring op de grond zittend met gekruiste benen, aandachtig zaten te luisteren. Moeders met de zuigeling aan de borst en kleine naakte, of in een kort hempje gehulde kleuters op schoot; meisje in de elegante dracht van sarong en kabaja, de gezichtjes wit gekalkt; mannen en vrouwen met een stevige sirih pruim in de mond. In gedachten vergeleek ik deze armelijke omgeving met de mooie sfeervolle kerstfeesten in Holland. De overgang van mooi opgetuigde dennebomen, feestelijke versiering, kerstmaaltijden met gevogelte, kerstkrans en vrolijk samenzijn naar deze simpele natgeregende vertoning was dan ook wel heel groot.

Maar toen bedacht ik dat misschien juist deze armelijke samenkomst meer in overeenstemming was met het grote gebeuren in Bethlehem. Immers, ook daar was armoede, een schamele behuizing zonder comfort, gas of electriciteit, geen weelderige dis, geen stampvolle kerk en machtige koorzang van de gemeente. Neen, de javaanse versie van 't "Stille nacht, heilige nacht," de slepende, vaak vals gezongen melodiën waren niet te vergelijken met de kerstjubel van de hollandse kerken en radio. Evenals in Bethlehem was deze kleine samenkomst ter ere van Jezus' geboorte, te midden van een niet begrijpende, afwijzende bevolking.

Opeens kon ik 't geheel in een ander licht zien. Ik werd getroffen door de eerbiedige aandacht van deze eenvoudige lieden. Wat door de westerlingen, door de vele eeuwen van christelijke beschaving bijna als gemeengoed wordt beschouwd, vaak als sprookje wordt terzijde geschoven, werd door deze Javanen als simpele waarheid aanvaard. Was de entourage eigenlijk wel zo belangrijk? Kwam het per slot niet aan op 't hart?

We zaten daar als heel kleine mensjes en bepaalden ons bij 't feest van de geboorte van het Licht, dat schijnt in een donkere wereld en een ieder beleefde het op zijn eigen wijze. Opnieuw werd ik er van overtuigd dat 't alleen dit Licht is, dat het mogelijk maakt om diepe kloven te overbruggen en de medemens te benaderen. Ondanks de vele verschillen voelde ik dat ik bij de kring hoorde en dat 't waarlijk Kerstfeest was. Niettegenstaande, neen, juist door de simpele eenvoud werd dit één van de mooiste kerstvieringen in mijn leven.

HANK VISKER

Poirrié

HERINNERINGEN AAN "OUD EN NIEUW" IN BATAVIA

In onze familie van vaders kant was het traditie, dat alle kinderen Oud en Nieuw bij Oma en Opa vierden. Oma en Opa woonden op Bidara Tjina 67 te Meester Cornelis, dat nu Jatinegara heet. (in 1975 ben ik even "op en neer" gegaan naar Jakarta om de stoffelijke resten van die Oma en Opa en van mijn zuster op Tanah Abang op te graven om ze hier in Den Haag weer te herbegraven. Ik ben toen wezen kijken naar dat huis aan Bidara Tjina 67. Vroeger bezat het vóór een terras van circa 3 m met daarvoor een stuk tuin van ongeveer 4 m. Bidara Tjina, dat nu anders heet was nu dermate verbreed, dat zowel tuin als overdekt terras "weg" waren. Het trottoir liep meteen voor het huis !)

Met "kinderen" bedoel ik de generatie van mijn vader, die vier broers en twee zusters had. Eén oom kwam over uit Palembang (met "brojot") een andere oom (ook met de. hele reut) uit Kediri. Ik ontmoette daar dan een hele renteng neven en nichten en het was een drukte van jewelste.

Maar, de viering begon eigenlijk al in november! En het gaf je een onbestemd gevoel van spanning...... Zo één of tweemaal per week kwam een oom, die ook in Batavia woonde, mijn vader ophalen (hij was in het gezegende bezit van een auto, tjap Oldsmobile!) om vuurwerk te kopen. En als ik dan niet al te veel kattekwaad had uitgehaald, mocht ik als enige zoon mee. Nou dat was wat!

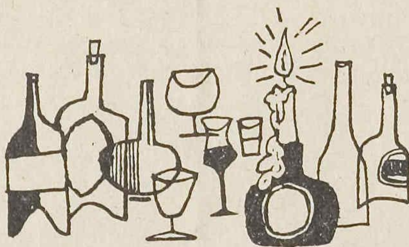
"Tjap Gangsa", "doer-tor", "tjabé-rawit", "golongans" enz., enz. werd er stukje bij beetje gekocht, meestal op Pasar Baroe of Pasar Senèn, waar zij vaste toko's hadden. Ik herinner mij, dat tegen oudjaarsdag zowel bij ons thuis als op Bidara Tjina enorme hoeveelheden "mertjon" aanwezig waren! Ik was te jong om te weten wat dat allemaal kostte, maar ik geloof dat dat een heleboel geld was. Als ik er zo aan terug denk, geloof ik, dat het afsteken van veel vuurwerk toch een beetje een status-kwestie moest zijn. (Am I right?). Twee of drie hutkoffers vol in totaal!

Dat vuurwerk in die koffers werd zorgvuldig op slot gehouden en alleen als de djongos ze moest "djemoer", gingen de koffers open...... Dat vuurwerk raakte op oudejaars-avond en nacht nooit op, want ik "drukte zo het één en ander achterover, zo, dat ik met Chinees nieuwjaar ook weer van de partij kon zijn!

De grote golongans met in het midden zo'n keiharde bom, werden op een geheime plaats bewaard. De 31e december werden hoge vlaggestokken in de grond gestoken voorzien van katrollen.

Wel, op oudejaarsdag, zo tegen 11 uur kwam chauffeur Gani van mijn oom onze familie dan halen. Ons gezin met vijf kinderen, een paar baboe's en nog een djongos kon natuurlijk niet allemaal in één auto en dus werden er nog twee of drie taxi's besteld, omdat ook nog een hele lading bultzakken meemoest. Wij hadden een baboe, genaamd Oudje, die in totaal 41 jaar bij mijn ouders heeft gewerkt! Zij was mijn tweede moeder. Zij was tijdens het transport van die karavaan zo'n beetje de baas! Gani en ook de andere taxi-chauffeurs hadden van mijn vader "printa-keras" niet harder dan 60 km te rijden. En zo reed de karavaan van Menteng Poeloe, waar wij woonden naar Meester Cornelis. Een hele heisa met vijf van die lieverdjes!

Op Bidara Tjina werden we dan begroet door Oma, Opa en die eerder genoemde oom, die daar ook domicilie had. Wat gezellig eigenlijk, realiseer je je nu pas. Opa en die oom waren gekleed in pyama en Oma droeg meestal een mooie set sarong-kabaja. De oprijlaan van dat huis liep nogal steil omhoog, langs het terras. Het was ongeveer 10 m lang. Achter dat grote huis bevond zich nog een enorm kippenhok, dat natuurlijk een geliefkoosd speelterrein voor ons was, ook al was

het verboden. Hun kebon zorgde er altijd voor, dat wij daar niet kwamen, want die kippen kregen "de zenuwen" van ons.

's Middags werd pisang goreng gebakken voor de thee en tot grote ergernis van de kokkie werden die dingen onder haar neus weggejat door ons en de inmiddels ook gearriveerde andere neefjes en nichtjes. Zeker de helft was ze grif kwijt!

Na het mandiën en het avondeten mochten we al een beetje beginnen met het afsteken van vuurwerk. De meisjes "zonnetjes", "sterretjes" en als ze al wat groter waren ook wat bengaals vuur. De jongens mochten met de ooms en vaders meedoen aan het ruigere werk, zoals voetzoekers, doer-tor, tjap gangsa, vuurpijlen. Het was dan ook tegen die tijd dat de straatmuzikanten begonnen te komen, de topèng, ondèl-ondèl, "cabaret" van "Bellem & Rika". Als die kwamen, moesten wij stoppen met vuurwerk afsteken. Maar wat was het toch een gein, om een rijtje tjabé-rawits onder die ondèl-ondèls te gooien. Wel moest je dan maken dat je wegkwam, omdat je anders een flinke oorvijg te wachten stond.

Opa zat dan altijd toch wel vergenoegd naar al die riboet te kijken, gezeten op zijn "privé" stoel, met naast hem een klein tafeltje, waarop een rechthoekig bakje stond met halve centen, centen, gobangs en stuivers, bestemd voor al die langskomende artiesten en niet te vergeten de eindeloze stroom bedelaars.

Voor ons kinderen was het natuurlijk iets heel bijzonders, dat wij tot na twaalf mochten opblijven! Zo tegen half twaalf werden dan haast religieus de golongans aan de vlaggemasten "gekèrèkt", waarbij geen van ons iets mocht afsteken. Het was geloof ik de kunst om die rèntèngs op een zodanig tijdstip te ontsteken, dat de grote bom aan het eind, precies om twaalf uur ontplofte. Wanneer dan met donderend geknal de eerste mertjons van de lange rèntèng afgingen, verstopten wij kinderen onze hoofden onder de bantals...... vooral met je mond open!

Doeaaar! Bijna precies twaalf uur! Het dreunde altijd nog enige seconden na. Ouderen toastten dan en wij moesten het obligate "gelukkig Nieuwjaar oom" enz. afwerken en daar kreeg je slaap van. Gelukkig was het al gauw daarna "kinderen naar bed!" "Ajo, njo, tidoer!" De groteren maakten dan nog even keet, maar ik lag dan doodop in mijn "pulau kapoek", dat ik al gauw "weg" was.

De volgende ochtend waren wij kinderen meestal eerder op dan onze ouders. Wij hadden dan zo'n beetje het rijk alleen. Na een bad en een heerlijke-kostjes-ontbijt, bekeek je de rommel die overgebleven was, terwijl de eerste artiesten zich alweer aandienden. De toch tamelijk grote voortuin voor het overdekte terras was dan werkelijk helemaal bedekt met een 5 à 7 cm dikke laag papiersnippers, restanten van al het vuurwerk. De kebon vulde daar krandjangs vol mee. En zo herinner ik het mij, ieder jaar.

Tot de laatste keer, dat wij bijna weer Oud en Nieuw gingen vieren. De laatste keer voor het uitbreken van de oorlog.

Zoals altijd, waren we al omstreeks half november begonnen met het inkopen van het vuurwerk en het zal tegen eind november begin december geweest zijn op een stille zondagmiddag. De berichten over de in Europa uitgebroken oorlog en over de komende oorlog in Indië zorgden er voor, dat thuis de spanningen voelbaar waren, alhoewel je daar als kleine jongen nog eigenlijk geen flauwe notie van had. Maar dat er wat bijzonders op til was, had ik de afgelopen weken toch wel begrepen. Mijn vader, die

De HBS in Semarang HONDERD jaar

Links: Het HBS-gebouw in Semarang, waar op 19 november j.l. het 100-jarig bestaan van de Semarangse HBS werd herdacht. De ongeveer 150 reunisten, die aan de herdenking deelnamen, waren afkomstig uit Nederland, Jakarta, Bandung, Surabaya, Malang, Medan en andere plaatsen. Op de foto ziet men de reunisten voor het gebouw. Rechts: Een groep reunisten. Op de achterste rij, tweede van rechts, Drs. G. C. Wilderink, de groepsleider van de uit Nederland overgekomen reunisten.

Zoiets is toch uniek? Op 19 en 20 november vierden zo'n 150 mensen in Semarang het honderdjarig bestaan van de op 1 november 1877 geopende vijfjarige HBS. Daarbij was een groep oud-leerlingen uit Nederland onder leiding van drs. G. C. Wilderink. En verder waren er behalve uit Semarang oud-leerlingen uit heel Indonesië, van wie velen inmiddels hoog geklommen op de maatschappelijke ladder. En natuurlijk waren er ook autoriteiten, de Nederlandse ambassadeur, mr. P. A. E. Renardel de Lavalette, die zelf ook de HBS in Semarang bezocht, met vrouw en moeder, en vele Indonesische functionarissen.
Het werd een oergezellige reünie, zoals de foto's wel laten zien. Van zaterdagavond tot zondagmiddag werden herinneringen opgehaald in het oude maar nog in goede staat verkerende schoolgebouw (dat nu een SMA is), werd gesnoept van de tahoe pong, de saté sapi en de loempia. In het schoollaboratorium keurden de reünisten vruchtenwijn, die door de scholieren van thans zelf gemaakt was. Later ontmoetten velen elkaar nog in privé-omgeving.
De Nederlanders waren niet met lege handen naar het feest gekomen. De 76-jarige mevrouw Lien van Strik-Reezer, die in 1920 aan deze HBS haar eindexamen deed, gaf voor de tegenwoordige SMA een "boekenbon" van circa Rp. 100.000,—, geld dat in Nederland bijeengebracht werd. Ze nam tevens op zich met haar man voor dit geld in Nederland de boeken te kopen die de school zou wensen. De vader van mevrouw Van Strik-Reezer was van 1917 tot 1927 directeur van de Semarangse HBS.
Drs. Wilderink gaf een cheque van *f* 1.000,—, ook van in Nederland bijeengebracht geld, voor de stichting Swadaya in Semarang, die zich bezighoudt met onderricht aan blinde kinderen. Ook werd deze avond een gedenksteen voor het schoolgebouw overhandigd, met in het Indonesisch en Nederlands de tekst: "Dit gebouw werd op 1 november 1877 als HBS in gebruik genomen. We hebben er samen lief en leed gedeeld. Met innige dankbaarheid. Alle oud-leraren en oud-leerlingen. Den Haag, 10 september 1977."
Het weerzien met de oude HBS en de vroegere leerlingen werd voor iedereen een kostelijke belevenis.

C. H. SCHAAP

(Vervolg: "Oud en Nieuw in Batavia")

altijd al twee pistolen in huis had, poetste en controleerde die toen vaker dan anders.
Die zondagmiddag dus. De hele familie was in diepe rust (ik was toevallig een keer niet uit het raam geklommen), werden we uit onze slaap gerukt, door een flinke serie behoorlijk harde knallen. Dodelijk geschrokken en dus angstig verzamelde iedereen zich in de huiskamer, ook alle bedienden. Alhoewel het niet werd uitgesproken, dacht toch iedereen: "De oorlog is uitgebroken!" Mijn vader ging letterlijk in sluipgang naar de kemoeningheg voor ons huis, met in iedere hand een geladen pistool. Hij vermoedde kennelijk, dat de Jappen er waren......
Wat geen van ons gemerkt had, was dat Oudje op het appèl in de huiskamer ontbrak, want vanuit de huiskamer zagen wij haar doodleuk naar mijn gehurkte en door de pagger heen turende vader gaan, van opzij van het huis. Op nogal ondeugende toon hoorden wij haar aan mijn vader vragen: "Tuan ngintip siapa sih?" (Mijnheer, naar wie gluurt u eigenlijk?). Met daarachter de mededeling die ik niet meer kan reproduceren, maar die er op neerkwam, dat de achterburen op het zinken dak van hun "schuur" mertjon te drogen hadden gelegd en dat die hele voorraad de lucht in was gevlogen door nog onbekende oorzaak.

Daar zat mijn vader dan. Gehurkt...... met twee pistolen in de aanslag...... Hij wist met zijn houding geen raad...... Die keer hebben we Oud en Nieuw - zoals iedereen wel bekend - niet gevierd...... En daarna eigenlijk ook nooit meer, op de wijze zoals hierboven vermeld......

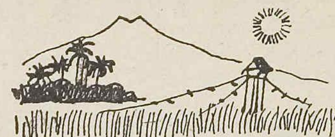
F. THIELSCH

Poirrié

"Oh Klapperboom - oh Klapperboom, wat zijn uw takken wonderschoon !"

Het Feest van 'Mbah-Retjoh

Wij woonden met vader en moeder en een klein broertje, in de omgeving van Blora op Midden-Java. Mijn drie oudere zusjes bezochten daar de school en gingen er iedere dag voor op en neer met de trein. Hoewel ik al zes was, hielden mijn ouders mij thuis. Ik was veel te klein en te schriel voor zulke lange dagen; de lessen moesten nog maar een jaartje wachten, besloten zij tot mijn grote verdriet.

Dat ik zo mager was, kwam, "omdat ik van binnen helemaal opgegeten werd door allerlei ongedierte", zei mama. En iedere drie maanden kreeg ik er een kuur voor van mungsi-arab. Dat waren kleine anijsachtige zaadjes die, met nog enkele andere ingrediënten op een komfoortje in de spen, in een kleine kendil, een aarden kruikje een paar uur moesten pruttelen. Als de weeë lucht door de open deur naar buiten kwam begon ik al plekjes te bedenken waar ik me verstoppen zou. Eens viste mama mij uit de grote wasmand, waar ik 't benauwd begon te krijgen tussen de vuile lakens.
"Deruit, hier is je obat."
"O maatje, ik wil niet...... ik wil heus niet. Hoéf ik dan niet?" Ik huilde, ik smeekte, ik vlijde, het gaf allemaal niets. Mama was onverbiddelijk.
"Kom, niet kinderachtig zijn!" Tegen een kind van even zes. Ze hield me het kopje voor met de gehate inhoud. Mijn handen trilden als ik 't van haar aan nam. Langzaam bracht ik het naar de mond; kokhalzend.
"Niet flauw zijn...... ajoh...... glok-glok-glok......"
Lieve moedertje, als je toch 's wist hoé erg je kleine meisje die obat wel vond......
Ze wist het, ze wist het zo goed. Als het kopje leeg was tot op de bodem, stopte ze me gauw een stukje goelabatoe in de mond.
Ze streek de natte haren uit mijn gezicht, wiste met een punt van haar kanten kabaja de tranen van mijn wangen en suste: "Sttt...stil maar... stil... al klaar. Moet je dan niet groot worden als de zusjes. Kom, ga nu spelen met Soeratemie." Soeratemie was het dochtertje van de djoeroetoelis, mijn vriendinnetje. Ze kreeg ook een suikerklontje.

De kuur duurde drie dagen en werd op de vierde beeindigd met een dosis castorolie. Wat al net zo erg was. En of 't nou heus tjatjings waren die mijn gezondheid ondermijnden? Pas met mijn dertiende jaar begon ik normaal "groter te groeien". Maar zolang heb ik die mungsi-arab toch gelukkig niet hoeven in te nemen.
Wij speelden in de tuin onder de waroebomen, waar we de grote gele bloemen opraapten om van de bloemblaadjes lange bonte rupsen te vouwen.
Onder de empèr'an kriebelden we oendoer-oendoers uit hun putjes, met een grassprietje. Als een extra'tje voor de kloek met kuikens. Of we speelden moedertje. Liever dan de lijsepop Charlot, die mama voor mij had gemaakt, droeg ik net als Soeratemie een grote gele komkommer in de slendang. We neurieden het liedje waarmee Nènèh het kleine broertje in slaap suste. Nah......bobo, di ninah... ... bobo......
's Zondags was het feest. Dan nam papa ons mee naar het bos. Ons bos van licht en schaduw. Met allemaal hoge rechte stammen en grote harige bladeren die zo lekker roken. Een droge, muskusachtige geur, het hele bos rook er naar. Als in het bos geen koelies aan 't werk waren, hamerden de spechten, kepodangs jodelden, kedjelens kibbelden. Onder de bomen slenterden grijze apen. Met hun rimpelige handjes grabbelden ze tussen de afgevallen bladeren naar rupsen, torren, popjes en zaden. Als we te dichtbij kwamen wipten ze knorrig de bomen in, met grappige korte sprongetjes. Op de takken bogen zij zich voorover naar de indringers, krijsten en lieten vals de tanden zien.
"Lelijke monjets."

Een beetje gelijk hadden ze wèl; het was toch ook hún domein.
In september, oktober, warme maanden van het jaar, lieten de bomen hun bladeren vallen. Aan lange zijden draden zakten ook harige zwarte rupsjes naar omlaag. Ze bouwden zich een kokertje om de lijfjes en kropen weg in een donker hoekje. Zó, veilig opgeborgen wachtten zij de koelte van de regentijd af.
Veilig?

In deze periode werd het juist druk in 't bos. Vrouwen en kinderen deden de dorre takken knappen en kraken onder hun voeten. Om de "veilig opgeborgen" popjes te verzamelen in rieten mandjes. Oengkers waren, gebakken in klapperolie een ware tractatie voor desa-mensen; een welkome afwisseling op 't droge visje, het stukje timpih bij de rijst.
Maar wij waren er ook niet vies van, meen ik me te herinneren. We snoepten graag mee met kokkie en de baboe's. Duizenden en duizenden werden er dagelijks opgeraapt door mensen en door apen. Even zoveel bleven er liggen in hun donker holletje. En als de eerste twee, drie regenbuien een groen waas hadden gelegd over het dorre hout, achtten die de tijd gekomen de nieuwe kleertjes aan te trekken die zij zich tijdens 't wachten hadden gesponnen. Ze kropen uit hun hulsjes en scharrelden een beetje onwennig rond over de geurende aarde. Tot de zon alle plooien en vouwen had gestreken uit de wijde rokjes. Dan vlogen ze op, in dichte wolken. Om zich gezamenlijk in hun nieuwe gedaante aan de wereld te presenteren. In deze tijd werd in het bos ook het feest gevierd van 'mbah-Retjoh. Zo maar tussen alle djati-bomen, sloeg een oude waringin zijn heilige armen uit; in een grote kring om zich heen. Hij gaf schaduw aan de plek waar eens per jaar een grote selamatan gehouden werd. Die was nodig voor de goede verstandhouding tussen werkgevers en werknemers bij het bosbeheer.

Tegen de brede voet van de boom, leunde tussen varens en opslag van boros-koentjie, het beeld van een man. Het gezicht omhoog geheven, de ogen sereen gesloten. De handen lagen, gevouwen in de schoot boven gekruiste benen. 'Mbah-Retjoh; de beschermgeest die in de hele omtrek werd geëerd als de grote steun en toeverlaat. Zijn onsterfelijke ziel woonde tussen de zacht ritselende bladeren en waarde door het hele bos. Niets ontsnapte aan zijn aandacht. En zolang de door hem ingestelde regels maar werden nagekomen, was hij de vriend van iedereen. Maar wee degene die hem niet respecteerde. Ongeluk kwam over hem en zijn gezin, ziekten en plagen over kostbaar vee en gewas.

Om hem lankmoedig te stemmen, en ook uit dankbaarheid voor betoonde goedheid en verhoorde gebeden, bracht men hem dagelijks kleine offers. Bordjes gekleurde pap, een kopje koffie, rokerij in de vorm van grove javaanse tabak in een kokertje van pisangblad, een bundeltje klobot er bij. Altijd hing ook de geur van bloemen om hem heen. Van melati's, rozenblaadjes, kenangga's en daon-dilem. Iedereen wist hem te vinden op zijn gewijde plek. Waar een helder kali'tje murmelend een eerbiedige boog om heen maakte.

Voor de nonnie's van 't grote huis, een verrukkelijk plekje overigens voor allerlei spelletjes. Blindeman, verstoppertje, tikkertje met de zonnevlekjes. Wel oppassen dat je op een veilige afstand bleef van het beeld. Want een oneerbiedige aanraking, al was het

een vergissing, zou wel eens verkeerd uitgelegd kunnen worden. Stel dat je het bij 't bengelen aan de luchtwortels b.v. met de voeten aanraakte! Wat dáár voor ongeluk van komen kon. Toch waren we niet echt bang voor 'mbah-Retjoh, al was hij eigenlijk een soort "mommoh". Een mommoh met een koud en hard lichaam, maar een vriendelijk gezicht.

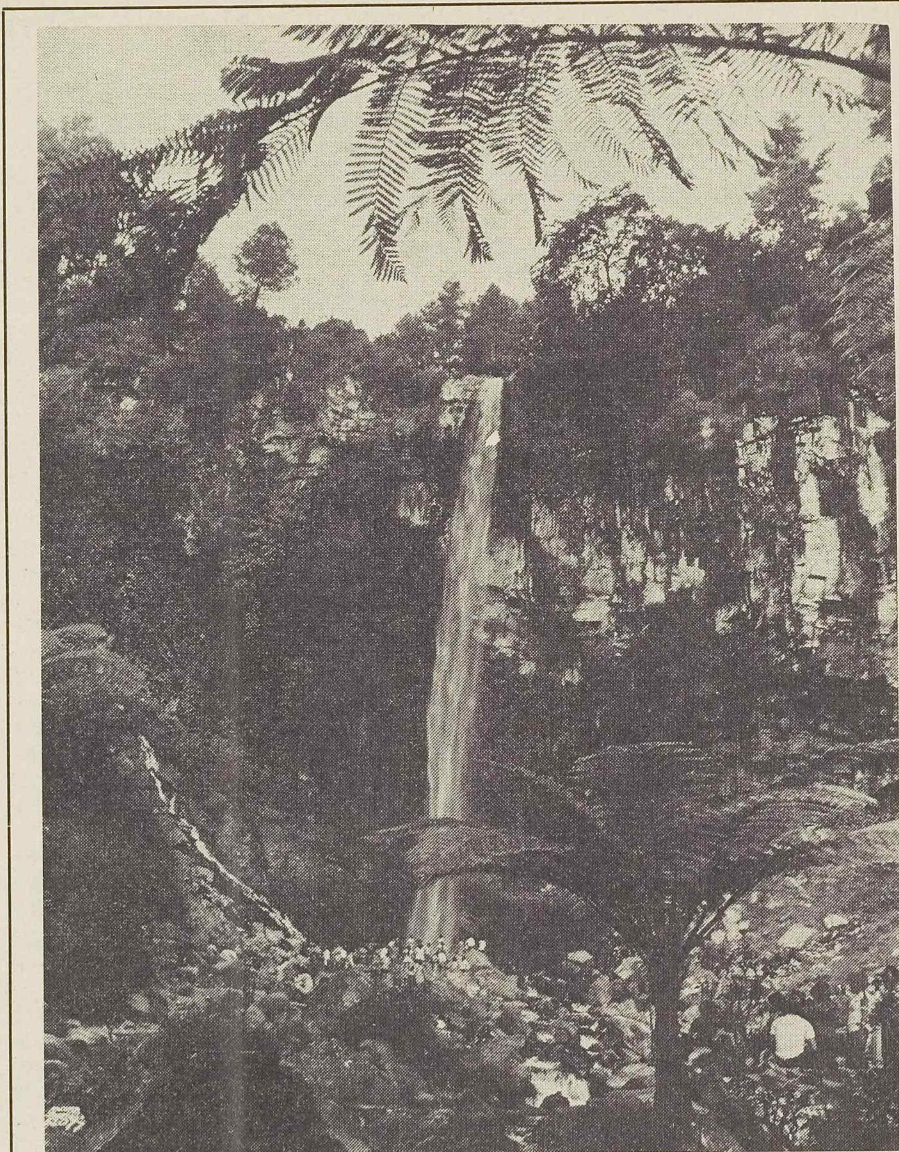
De selamatan werd gehouden tegen de tijd dat er bomen omgehakt moesten worden. De plechtigheid, opgedragen aan 'mbah-Retjoh. Zonder zijn instemming was er geen koelie die er de bijl in zou zetten. En dan was 't niet alleen voor de koelies een bijzondere dag, wij keken er ook met spanning naar uit. In een provisorische keuken hield de vrouw van de djoeroetoelis toezicht op het werk van een tiental vrouwen die al dat eten moesten klaar maken.

Ieder had een eigen taak. Ettelijke kippen en een geit lieten het leven voor het heil van de werkers. Een paar vrouwen stoomden alleen maar bakken vol rijst, anderen pluimden de geslachte kippen, verdeelden het geitevlees in kleine stukjes. De groenten moesten gebroken, ze sleepten met emmers water, met brandhout voor de vuren. Natuurlijk zaten wij, Soeratemie en ik er ook met de neuzen bovenop. Mijn magere vingers priegelden de zwarte vliesjes van de tao'gé. Als mama ook even kwam kijken naar alle bedrijvigheid vleiden de vrouwen: "Inggih ndoro...... nonnie sregep estoe......" Ze helpt zo ijverig. Grote potten werden er gekookt van al het vlees en de groenten, goudbruine sroendeng gebakken van geraspte klapper. En dan werden de tampah's opgetuigd.

Nassi toempeng was specifiek selamatan-eten. De manden werden bekleed met frisse pisangbladeren, daar kwam een dikke laag rijst op, met in 't midden, de toempeng. De stevige kegel, die men verkreeg door de rijst uit de koekoesan als een pudding uit te storten. Daaromheen werden in kleurige, geurige hoopjes de verschillende gerechten geschikt. Het zag er kostelijk uit; en het rook nog veel lekkerder. De toempengs werden afgedekt met grote lappen pisangblad, tegen de berg vastgehouden door lange dunne bamboepennen, waaraan een vleesballetje, een rode lombok of een geurig bloempje.

Aan de hand van zijn primbon had de modin, de geestelijke uit de desa en voorganger in gebed, de dag en het uur uitgezocht voor de selamatan. Het wichelboek bepaalde, wanneer het goden en heiligen behaagde een offer te aanvaarden. Tegen dat uur, meestal in de middaguren, werden de toempengs naar het bos gebracht. Onder de waringin waren matten uitgelegd waarop ze in een lange rij kwamen te staan. De eters moesten er om heen kunnen aanschuiven.

Ze zaten al te wachten in kleine groepjes en ook de modin was aanwezig.

De waterval van Tawangmangu, op 40 km voorbij Solo gelegen, is een geliefd plekje voor vakantiegangers en dagjesmensen. (Foto: Rogier)

Wij liepen in de hoogste opwinding met baboe vooruit, mama en papa volgden in een rustiger tempo. Zij waren gastvrouw en gastheer op het feest. Papa leidde de selamatan in met een woord van welkom aan alle aanwezigen. Hij besprak het doel. Binnenkort moest er weer hout gekapt worden, wat gevaarlijk werk kon zijn. Ook het transport op lorrie's bracht dikwijls moeilijkheden met zich mee. Men moest zich verzekeren van de zegen van 'mbah-Retjoh. Maar alleen die zegen was niet voldoende. Hij moest ook kunnen rekenen op hun aller medewerking. Dan pas......"

"Inggih kandjeng... inggih..." luidde van alle kanten de stellige belofte. Dan kreeg de modin het woord; het woord en de daad.

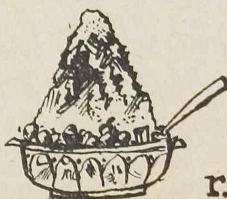
Het offer voor het heiligenbeeld bestond uit een kleinere tampah, waarin de rijst niet wit was, maar heldergeel. Gekleurd met saffraan en gegeurd met afkooksel van pandanblad en klappermelk. In 't midden geen toempeng, maar over de gerechten, een opengespalkte, geroosterde kip, sterk gekruid. Met het toegedekte mandje op zijn ene hand, in de andere een kleine vuurtest met gloeiende kooltjes, schreed de modin naar de boom. Hij knielde neer, zette het offer aan de heilige voeten, de test er ook bij en maakte een eerbiedige sembah. Hij haalde een pakje menjan uit zijn gordel, brak er een stukje van af en kruimelde dat over de kooltjes.

Geurige rookwolkjes kringelden omhoog, slingerden zich om de stenen gedaante en trokken op naar de hoogste takken van de boom, met zich meevoerend de vurige gebeden die de modin in zijn opgeheven handen prevelde. De handelingen werden in doodse stilte door de aanwezigen gevolgd en ook wij keken geboeid toe. Meer dan ooit overtuigd dat 'mbah-Retjoh geen "dood ding" was. Hij leefde en had grote invloed op wat in

(lees verder volgende pagina)

en rond 't bos gebeurde. Anders zou de modin zich toch niet zo onderdanig tot hem richten. Notabene een man die zelf als wijs en eerbiedwaardig in de desa's werd geëerd.
Maar het duurde wel erg lang, dat bidden. Als eindelijk de handen zakten, hij weer een sembah had gemaakt, nam hij de vuurtest op om zich er mee naar de lange "tafel" onder de boom te begeven. Hij nam zijn plaats in aan het hoofd.
Dit was 't moment waarop ook de koelies en hun zonen zich schuifelend een plekje zochten om de toegedekte heerlijkheden. De modin wachtte tot iedereen gezeten was. Dan kruimelde hij opnieuw wierook over het vuurtje dat hij brandend had gehouden door er telkens zachtjes op te blazen. Opnieuw gingen de handen omhoog...... "Bismillah......" nu voor een langdurig gebed hardop. De aanzittenden vielen hem voortdurend bij met een gonzend ...hamien... Als namens 'mbah-Retjoh ook de zegen was uitgesproken over het eten, konden de dekbladeren van de toempengs verwijderd worden.
De gastheer wenste de mensen een goede maaltijd, met mama verliet hij de plechtigheid in het bos. Wij mochten nog een beetje blijven, met baboe. De selamatan was nu wel gauw afgelopen. De mannen bedienden zich van een beetje rijst met toebehoren. Dat eten in het bos was ritueel, het feest vierden zij thuis met de "berkat" dat zij meekregen. Gezegend voedsel, waar ook vrouwen en dochters van mee aten. Deze mochten bij een selamatan niet mee aanzitten. Dat liet het Mohammedaanse geloof niet toe.
Wij speelden onze spelletjes. Maar ik kon niet nalaten van achter een boom stilletjes te kijken naar de stille figuur van 'mbah-Retjoh. Zou hij zo roerloos blijven zitten? Of door de prikkelende geuren vlak voor zijn neus zo in de verleiding gebracht worden, dat hij het mandje naar zich toe zou trekken, en eten ging van wat de mensen hem hadden toebedeeld. Daarna tevreden de ogen weer sluiten, de handen vouwen en zijn ziel weer terug laten keren naar onbereikbare gebieden......
Niets van dat alles.
En baboe maande: "Mari non, poelang, soedah malem. Nanti...... "mommoh dateng..." maakten de zusjes de zin af. Gewend als zij waren aan geesten en spoken die baboe overal bij betrok. "Yah mommoh, yah bégal, yah tjoelih" somde baboe alle gevaren op. Niet alleen spoken, ook kidnappers en rovers. Slechterikken die tijdens de "magrib" de streek onveilig maakten. Ook voor de lodjie was van de selamaten een mand met toempeng-eten gebracht. Mama schepte ons elk een lekkere portie op. We smikkelden er fijntjes van. "Maar als 'mbah-Retjoh dat eten nou niet lust?" maakte ik me ongerust. Hij had immers helemaal geen aanstalten gemaakt. "Stommerd!" hoonden de zusjes. "Een geest eet toch niet. Hij ruikt alleen maar, ja maatje?" "Misschien wel, misschien niet", zei maatje die het zelf ook niet precies wist. "Morgen mag je kijken met baboe; als de anderen naar school zijn."
Uitgerekend deze dag had baboe langer werk met de was. Toen het schone goed te wapperen hing aan de eindeloze lijnen op het achtererf, zij bij kokkie in de keuken een kopje koffie had gedronken, pakte ze me bij de hand. "Mari." Soeratemie ging ook mee. Met ons drieën liepen we het pad af, naar het bos, vlak bij. En daar, onder de waringin...... Geen korrel was er over van de gele rijst. De kleine tampah lag onderste boven op de grond, haastig weggeschoven. Pisangbladeren in 't rond. Het kopje lag met een gebroken oor op zijn kant. Ik keek 'mbah Retjoh in het vertrouwde gezicht. Hij glimlachte, toch anders vandaag. Zo voldaan. Het offer had hem beslist goed gesmaakt. Er zouden geen ongelukken gebeuren met papa en zijn koelies. En de zusjes wisten er niets van.
We stapten een beetje rond in het heldere kali'tje, lekker was dat koude water aan de blote voeten. Opgeschrikt liet een srigoenting een doordringende roep horen. Of iemand met een natte vinger snel en hard wreef over de rand van een kristallen glas... twiéiéiét... Je oren gingen er van tuiten. We liepen naar huis, door het bos, waar tussen de bomen nog de geuren hingen van verwelkende bloemen, een vleug menjan...... De apen joelden ons na.
Dat die ook selamatan hadden gevierd, met de ajam-alas en de semoetgenie, de gemene rode bosmier, kwam niet bij me op. Want wie, mens of dier, waagde 't zich te vergrijpen aan iets dat bestemd was voor 'mbah-Retjoh......

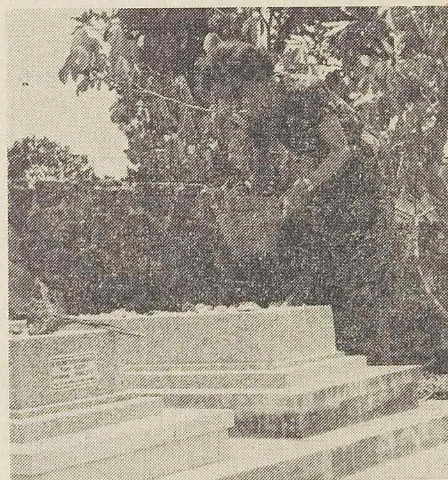
H. M. MARSMAN-VAN DEVENTER

r.

obat = medicijn; goela-batoe = kandij; kabaja = soort huisjasje; djoeroetoelis = schrijver; tjatjings = spoelwormen; èmper 'an = afdak langs 't huis; oendoer-oendoers = mierenleeuwtjes; slendang = draagdoek; kepodangs = wielewalen; kedjelens = soort ind. spreeuw; = monjets = apen; timpih = koek van soja-bonen; djatti bomen = teakhout; selamatan = godsdienstige maaltijd; boros koentjie = geurig kruid; klobot = schutblaadjes van de mais; nonnie's = roepnaam voor meisjes; mommoh = spook of geest; tao'gé = spruiten van een klein groen boontje; sroendeng = gerecht bij de rijst; tampah = wan-mand; koekoesan = mandje waarin de rijst gaar gestoomd wordt; sembah = eerbiedig gebaar met de samengelegde handen tot het voorhoofd opgeheven; menjan = wierook; Mari non, poelang enz. = Kom, we gaan naar huis, 't is laat; mommoh dateng = komen de spoken; lodjie = 't grote huis; srigoenting = moeras-zwaluw; ajam-alas = boskipje; 'mbah = grootvader; Retjoh = afgodsbeeld.

WARE VRIENDSCHAP SLIJT NOOIT

Mevrouw Suyderhoud brengt een bloemengroet aan het graf van Dr. Soemantri Hardjoprakoso.

Gedichten van wijlen prof. Dr. Soemantri Hardjoprakoso in het Tijdschrift 'Tong Tong' brachten mij in kennis met de Heer en Mevrouw F. J. Suyderhoud die op 5 september jl. per vliegtuig een trip van zes weken naar Indonesia begonnen. Mijnheer is schoolkameraadje van Soemantri in Solo geweest. Nu, begeleid door mijn vriendin Mevrouw Adiwidjojo bezocht het echtpaar het graf om er, mede namens mij, bloemen te strooien.
Zo'n schakel onderling kan alleen tot stand komen via 'Tong Tong', dat is er één facet van. Ik ben daar zeer dankbaar voor.

E. VAN ZANTEN-HASSELMEIJER

Josina Wagenaar

Zij is geboren op Magelang op 28 april 1861 en gedoopt Josina Paulina Hendrika. Zij was een kind van de vorige eeuw, en net als velen uit die tijd, had ze geen gemakkelijk leven. Maar toch, al het zware en onafgebroken werk, waarvoor men heden zou terugschrikken, volbracht zij op een blijmoedige manier, alsof het vanzelfsprekend was. Josina, voorbeeld voor de jongere generatie, over haar wil ik U vertellen, geen fantasie, meer de waarheid over deze buitengewone vrouw.

Het grootste deel van haar jeugd bracht zij door in het Protestants weeshuis te Semarang. Dat kwam doordat haar vader vroeg was gestorven en haar moeder weer was hertrouwd. In dat weeshuis leerde Josina veel nuttige dingen, die haar later goed te pas zijn gekomen. Wat zij er ook ontving, was een vast geloof, dat haar hele leven een richtsnoer is gebleven. Toen Josina 18 jaar oud was, verliet ze het "gesticht" om te gaan werken, maar dat duurde niet zo lang. In 1882, ze was toen 21 jaar, trad ze in het huwelijk met een militair, Izak de Wilde, een Hollandse jongen. Hij was een paar jaar ouder dan Josina.

Als man en vrouw moesten ze wel een beetje krap leven, want de soldij was in die dagen nog erg gering. Toen de kindertjes kwamen, eerst Joanna en later Jopie, werd dat nog erger en stond Josina voor de opgave om met heel weinig geld haar kleintjes goed voor de dag te laten komen. En Izak was niet bepaald een model huisvader, wat weer andere problemen met zich meebracht. De kinderen hoefden echter geen honger te lijden, zolang er nog een kopje rijst per dag kon worden gekookt en er geld was voor een zoute vis. Die vis werd dan zorgvuldig in porties verdeeld, de kleintjes kregen kop en staart, de ouders de middenmootjes. Groente werd op de pasar gekocht voor 2 of 3 centen, maar dikwijls genoeg plukte Josine zelf wat papaja- of kangkoengbladeren. Was er geen vis, dan deden ze het maar met een gezouten eenden-ei.

Ondanks al haar toewijding, liep het op zekere dag toch mis. Izak de Wilde, die het intussen tot sergeant-majoor der Genie had gebracht, kwam op een dag niet meer thuis. Een vriend van hem bracht de boodschap ,dat hij met pensioen naar Nederland was vertrokken, natuurlijk met al hun geld! Ja, zo maar, stilletjes de benen genomen! Wat doe je dan, als Indische moeder met twee kleine kindertjes? Ja, er zat niet anders op, dan de handen uit de mouwen steken.

Allereerst moest er natuurlijk een beetje geld komen, om eten te kopen. Een buurvrouw wilde haar wel de som van 50 cent lenen, maar... dan moest Josina eerst een kabaja voor haar naaien. En dat geschiedde dan ook maar meteen.

Haar kleine huisje lag in de kampong, het was helemaal van hout opgetrokken en had een aarden vloer, die elke dag besproeid moest worden tegen het opwaaien van stof. Klamboes hadden de kindertjes niet, moeder brandde 's avonds de bekende obat njamoek, om de muggen te weren. Schoenen mochten ze alleen naar school dragen, bij thuiskomst gingen ze direkt uit!

Josina besloot terug te keren naar het Protestants weeshuis, waar ze een betrekking kreeg als verpleegster. Dat was heel anders dan tegenwoordig, ze had geen enkel diploma. Maar ze kende wel huismiddeltjes, zoals voor zere ogen een stuk pisangblad, dat verkoelend werkte. Alles ging goed, totdat ze op een dag Frans Viskel ontmoette. Deze man was klerk bij de weeskamer en ze bleken het goed met elkaar te kunnen vinden. Hun huwelijk, te Semarang voltrokken op 23 mei 1889 geschiedde in alle stilte, zonder enig feest......

Josina Wagenaar in 1906 met haar kleinkind Corrie von Hugo

Frans was een kalme en bedaarde man, die maar weinig eisen stelde. Op een dag bracht hij een vriend mee, die een cadeautje voor Josina bij zich had. Een pak chocola uit Holland! Voor de grap vertelde hij erbij "modder uit Holland". Omdat Josina en haar kinderen nog nooit chocola hadden gezien, geloofden ze dat ook nog! De chocola werd niet opgesnoept, wie eet er nu modder? En het cadeautje werd na een paar dagen weggegooid. Josina's huwelijk met Viskel bleef kinderloos en misschien was dat wel de reden waarom het geen stand hield. Na enige tijd gingen zij uit elkaar. Zo stond zij opnieuw alleen. De twee kinderen gingen naar school, groeiden op, en verlieten haar huis één voor één......

Op 49-jarige leeftijd leerde ze Bram Abels kennen, een zachtaardige en goede man die 10 jaar jonger was dan zij. Maar Josina was toen ook nog een knappe en forse vrouw. Ze voelden zich tot elkaar aangetrokken en ze trouwden op 18 februari 1910. Bram Abels werkte bij de Ned. Ind. Handelsbank, waar hij jaren tevoren was begonnen als eenvoudig boomklerk. Hij had later echter een soort vertrouwenspositie, want hij onderhandelde vooral met Chinezen over geldleningen, en goud of briljanten. Door zijn bekwaamheid was hij bij de bank erg gewaardeerd, men wilde hem daar niet graag kwijt. Maar...... om hem eens wat promotie te laten maken, dat was er ook weer niet bij!

Bram was hierdoor wel eens wat ontmoedigd en sprak met Josina over ontslag nemen. Maar daar was zij, vrouw die altijd vastigheid had gezocht, beslist op tegen. "Waar wil je toch gaan werken, Bram? Het is een moeilijke tijd, blijf liever bij de bank". En zo bleef hij daar en kreeg op de lange duur toch wat hij had verdiend, een betere positie, groter inkomen en op het laatst een behoorlijk pensioen. Van haar derde echtgenoot kreeg Josina ook geen kinderen, hetgeen in verband met haar leeftijd te verwachten was. Wel leefden ze samen in goede harmonie en erg gelukkig. Door haar grote zuinigheid kon Josina nu wat geld opzij leggen en begon te denken aan een mooier huis. Toen haar oudste dochter getrouwd was leende zij van deze twee duizend gulden en kocht ze de smalle strook grond aan de Karreweg, waar nooit iemand belangstelling voor had getoond. Het was maar een vreemd gevormd stukje, een huis kon er op de normale manier niet op staan, maar dwars bleek het precies te gaan, er bleef zelfs een tuintje over en een strookje langs de weg.

Josina onderhandelde persoonlijk met de aannemer en ze liet alles precies zo maken als ze het zich had voorgesteld. Het huis zou groot worden en ruim en luchtig. Tijdens de bouw kwam ze iedere dag kijken of er wel genoeg was opgeschoten en of alles wel goed en degelijk werd gemaakt. Zij dacht: als ik dan toch zo'n groot bedrag moet uitgeven, dan wil ik er ook wat voor terug hebben!

Toen ze er kwamen te wonen, richtte Josina haar huis heel geleidelijk in, beetje bij beetje werd alles gecompleteerd, totdat het uiteindelijk een welhaast weelderige stijl vertoonde.

(wordt vervolgd)

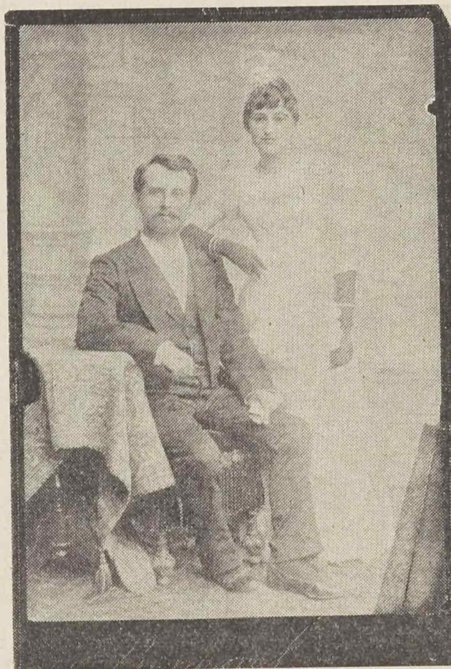
Romantiek in het oude Indië

Zij kwam veel te vroeg haar schitterende donkere oogjes opendoen in de harde wereld. Ze werd in de kliniek Tjikini te Batavia als "zevenmaands" kindje in de couveuse gelegd. Toen zij zeven maanden oud was, een heel levendig intelligent baby'tje, gingen haar ouders naar het koude Nederland. Zij had geen weet van de tragiek die haar al bij het levensbegin boven het hoofd hing.

Haar vader was verwikkeld in een perkara met het toenmalige gouvernement (1867). Als Raadsheer in de beide Hooggerechtshoven van Batavia, Nederlandsch-Indië, was hij een grote knoeierij met opium trachten op het spoor te komen, waarin helaas mensen van autoriteit verwikkeld bleken. Die zaak moest getoetoept en daar verzette hij zich tegen met alle macht. Hij was, als afstammeling van een duits domineesgeslacht uit Oost-Friesland, een streng gelovig mens die God's geboden letterlijk nam. Wat streed met zijn geweten was hem een gruwel. Een schatrijke Chinees zond hem een équipage met paardenspan als hij hem vrij wilde pleiten van een zaak. "Zie je die ingang, waardoor je gekomen bent? Nu, direct over het erf de uitgang nemen!" en de koetsier had te gehoorzamen. Een doodvonnis van een naar zijn oordeel onschuldige weigerde hij te ondertekenen. Mr. Van Angelbeek werd met ziekteverlof naar Holland gezonden met zijn talrijk kroost en eenmaal daar aangekomen volgde het ontslag.

Het nakomertje, de kleine Emma, hoorde hem in Leiden op het Rapenburg ijsberen door zijn kamer. Als hij een woedebui had zeiden de grotere broers dat hij weer een brief gekregen had zonder het Hoogedelgestrenge Heer er op. Ze hoorde van het proces dat hij voerde met de staat. Ze zag haar sierlijke, mooie moeder, Padangse van geboorte, die op haar zestiende met de veertigjarige rechtsgeleerde getrouwd was en op haar veertigste veelvoudig grootmoeder was, steeds harder vechten om het grote gezin overeind te houden. Toen ze naar Amsterdam verhuisden, werd het nog erger. Waardevolle dingen gingen het huis uit, verkocht, want het proces verslónd geld.

O, grote schande! Ze moesten de "busdokter" laten komen, als er iemand ziek was. Geen wonder dat het dochtertje van de molenaar durfde vragen of Emma bij hen kwam spelen. Ze was toch niet ècht rijk, al sprak ze anders dan zij? Emma ging al vroeg leren dat geld een bron kon zijn van ongeluk, maar dat het echte geluk er niet afhankelijk van was. Ze was ondanks alles een vrolijk kind en keek op de Dam naar Joedele Saar, een jodin die liedjes zong. Ze bikkelde en sprong touwtje onder de schaduw van Naatje op de Dam. En als er iemand aankwam ging ze er op af en vroeg ondeugend: "Weet u ook hoe laat het is?" om dan gierend weg te hollen als de meneer op zijn horloge keek, want de klok van de Munttoren verrees pal acher hem. Op haar vijfde verjaardag stond er in de Telegraaf van 1872: "......de mannen van het gouvernement, aan 't welk de laatste dagen zoo vaak en zoo dringend herstel van onrecht is gevraagd. Behoeven wij namen te noemen? Och, wat al treurige beelden roepen die van Janssen, van Roorda van Eysinga, van Douwes Dekker, **Van Angelbeek,** Van Sassen op! Moge de jubeldag van den eersten April ook voor hen een dag van vreugde en voldoening zijn! Moge de Nederlandsche regeering op dien dag den

Willem en Emma v. Soest

onvergetelijken gedenkpenning stempelen, voor eene goede regeering weggelegd - den gedenkpenning, die het nageslacht herinnert aan juist besef van eer en plicht. "Multatuli en de Minister van Koloniën Keuchenius kwamen in persoon de armelijke woning binnen om Van Angelbeek moed in te spreken. Vier jaar later werd Emma aan het ziekbed van haar moeder geroepen. Deze hield altijd de ogen gericht op een tekst aan de muur: "Zie het Lam Gods dat de zonden dezer waereld wegneemt."

"Emma, ik heb een "kindje" voor je laten komen helemaal uit Parijs," zei Mama. De volgende dag stierf zij en toen de zwarte mannen met de kist kwamen gilde Emma het uit. Ze komen Mama halen, o, het mag niet, Mama moet hier blijven...... De oude raadsheer was gebroken, maar hij streed voort. Niet voor niets stond in het familiewapen: Tenax Propositi ("vasthouden aan een besluit") Toen Emma 21 was verloor ze ook haar vader. Het onrecht was geen recht geworden, maar er bleven vele boeken over waarin hij zijn zaak bepleitte. Ze berusten nu in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

"Voor Emma is er nog recht op vrije overtocht naar Indië", waarschuwde haar zwager. Ze werd van top tot teen in rouwkleren gestoken met een sluier zo lang en dicht dat zij niets kon zien. Trouwens zij snikte hartbrekend om het afscheid van een lievelingsbroer. In Indië woonden drie getrouwde zusters.

*

Hij had twee jaren vóór Emma het levenslicht gezien in Wonosobo, waar zijn vader controleur B.B. was. Hij groeide op als een brandal, zwom met katjongs om het hardst in elke kali, viel uit een hoge klapperboom, zat onder de littekens en reed hartstochtelijk paard. Zijn vader had bij de inspecties langs vele suikerfabrieken gezien hoe goed het was in die cultures en bedacht hoe schraal zijn tractement daartegen afstak. Hij was dolgelukkig in zijn huwelijk en in het begin was het jonge paar uren in de tuin gebleven om te genieten van de verlichting van hun huis waar de lampoe teploks voor èchte lampen plaats hadden moeten ruimen. Maar toen de suikerprijzen steeds hoger werden, schakelde hij om: hij werd beheerder, later eigenaar van Kali Bagor in de Bagelen, die hij tot modelfabriek maakte. Van de goedangvloeren kon men eten, de koperen suikerpannen blonken als goud. Hij was de eerste die een bepaalde oogst (100 pikol) per bahoe binnen haalde. Hij werd een suikerlord. Hij was evenals Emma's vader een streng gelovig man en hij droeg onder zijn

Nooit konden we vermoeden dat uit de oproep in ons blad: wie kan ons meer over Ems van Soest vertellen? zoveel goeds zou voortkomen. Het was Ems van Soest zelf die op een middag in levende lijve voor me stond om alles te vertellen wat ik wilde weten. Ze woont notabene nog geen 5 minuten lopen van ons vandaan!
Het werd een kennismaking en (wat mij betreft) een vriendschap voor altijd. Na uren babbelen - de tijd vloog - kon ik niet nalaten haar te vragen iets voor ons Kerstnummer te schrijven. Ze stemde spontaan toe, wist al meteen waarover ze zou schrijven. Een week later kwam ze haar bijdrage brengen. Een briljant stukje proza, zoals we het van onze lievelingsschrijfster van vroeger kennen. We zijn er trots op, het u te kunnen aanbieden in dit nummer.

L.D.

collega's suikerboeren de bijnaam Jantje Potdome omdat hij nooit en te nimmer op een vloek betrapt kon worden. Als de "maaltijd" aan de gang was werd er enorm gefeest. De inwoners van Banjoemas onder wie George Du Perron de vader van de latere schrijver, kwamen dan naar de kebonan om de offerdiensten bij te wonen en de prachtig opgesmukte karbouwen te zien. De rijsttafel aan meters lange tafels besloeg eindeloos veel gangen, er werd dagenlang gedanst en Willem en zijn kornuiten stonden in het maanlicht met lakens omhuld in de houding van Griekse en Romeinse goden, terwijl uit menige logeerkamer schitterende meisjesogen hen begluurden. Als er dan wedstrijden te paard werden gehouden, was het Willem die de eerste prijs kreeg omgehangen in de vorm van geurige bloemenslingers en natuurlijk werd voor die taak de lieftalligste onder de meisjesgasten gekozen.
Maar als die tijd voorbij was, was het weer hard werken geblazen, juist voor de zoon van de toewan besar. Die wilde zijn telg geen enkel voorrecht gunnen, integendeel hij moest de anderen ten voorbeeld zijn. Zo toog Willem dan te paard naar de tuinen om te controleren of zich geen sereh tussen het riet nestelde, of er geen branden heersten. En als de loonstaten waren opgemaakt boog hij zich over grote vellen met vele kolommen om tot op de cent nauwkeurig te zien of zij klopten.
Emma burgerde zich snel in te Pasoeroean, waar zij in huis was gekomen bij haar oudste zuster, die met een notaris was getrouwd en een even groot gezin had als haar ouders dat gehad hadden. Ze leerde Stanny de la Valette kennen, een nichtje van Louis Couperus en ging met haar vriendinnen baden in Blauwwater (Banjoe Biroe) en er apen voeren. Ze was erg onder de indruk van de Indische natuur en krachten die in Holland sluimerend waren gebleven, schenen in haar te ontwaken. Tijdens een logeerpartij bij een andere zuster in een andere plaats zei ze op een ochtend: "Wat ruikt het huis toch naar carbol, ik krijg er hoofdpijn van!" De djongos had die dag helemaal geen carbol voor de marmeren vloer gebruikt. Enige dagen later dronk haar zuster aan een station een groot glas rozenstroop, vertoonde bij thuiskomst symptomen van cholera en overleed spoedig. Die dag werd het hele huis met grote hoeveelheden carbol ontsmet...... dezelfde geur die Emma dagen tevoren geroken had......

Willem van Soest reed bij maanlicht vaak in zijn bendy met het mooie paard ervoor en droomde er dan van zelfstandig te zijn. Niet meer door Papa als een jongen te worden behandeld. Als hij eens getrouwd was, een andere betrekking nam in de koffie bijvoorbeeld...... dan zou hij zich echt man voelen. Om zijn huishouden hoefde hij het niet te doen. Hij had een kok, Praja, die achter op de bendy stond met zijn rode toedoeng met gouden kwast er aan zorgde zo uitstekend voor alles dat een vrouw er niets aan kon verbeteren. Willem's kleding werd verzorgd en zag er uit om door een ringetje te halen. Volmaakt netjes lagen de hagelwitte pakken en het brandschone ondergoed in de kast. Praja was djongos, palfrenier, kebon...... wat statig zag hij er uit in palfrenierstenu zoals nú. Maar zijn jonge meester droomde van een lief, schalks vrouwtje, dat toch hersens zou bezitten en dat een levenskameraad zou blijken te zijn. In het maanlicht dat over alles een zilveren gloed legde bonsde zijn hart van verlangen.
Intussen had Emma haar eerste huwelijksaanzoek te pakken, van een resident nog wel, een oudere vrijgezel. Hij was van huis uit gefortuneerd, dus het ambtenarentractement achtten de dames die het weten konden geen bezwaar. Emma mocht in haar handen knijpen met zo'n verloving. Heb je de ring gezien die zij van hem kreeg?
De verloving was nog maar enkele dagen oud toen het paar door de tactvolle familie alleen werd gelaten. De resident schoof dichter naar Emma toe en een pop opnemend die een van de nichtjes had laten slingeren zei hij kwijlerig: "Zie, zo wordt de vrucht van onze liefde." Emma stond meteen op, schoof haar ring af en legde die voor hem op de marmeren tafel. De verblufte man kon zijn oren niet geloven toen ze zei: "Er kan van een huwelijk niets komen, nu u zo grof bent in uw toespelingen." En dat was dat! Zonde toch, Allah! van die "partij"! Maar ze zou er nooit op terugkomen. "Tenax propositi"...... alles of niets.

Ze werd om het gepraat dat op de verbroken verloving volgde uit logeren gezonden naar de derde zuster. Die was getrouwd met de eerste machinist van de suikerfabriek Kail Bagor. Het huis van de employé Van Soest, zoon van de baas, stond er niet ver van af en Emma kreeg hartkloppingen toen ze die oerknappe man met dat kaarsrechte postuur zijn erf op zag lopen. Een klein wit hondje met lange haren kwam kwispelend op haar toe, toen ze op de voorgalerij van haar logeerpaviljoentje zat. "Dat is Motley, de hond van Willem van Soest," zei haar zuster. " 't Idee om een hond naar een groot historicus te noemen. Maar hij is een charmante kerel. Alle meisjes zijn gek van hem."
Emma boog het hoofd. Een arme wees als zij, met een piepklein inkomentje - hoe zou die door de zon gestoofde Apollo ooit om haar kunnen talen?
"Emma, maak werk van je toilet, we zijn bij de Van Soesten uitgenodigd." Wat prikte Emma zich toen ze haar japonnetje van de klontong, zelf in elkaar genaaid aantrok en haar ceintuur, een satijnen lint van dezelfde herkomst, om haar wespentaille deed! Wat boog ze voor die Njonja besar met de onberispelijke krulletjes die er ondanks haar sarong en kebaja en haar lange tropenverblijf nog zo totoks uitzag en voor de suikerlord die er uitzag als een dominee! Toen was het de beurt om Willem's hand aan te nemen en ze voelde haar hals gloeien. En wat keek hij haar aan met die prachtige ogen...... Maar Willem dan! Dat ravenzwarte haar, die stralende donkere oogjes, dat ondeugende schalkse lachje. De fee van het maanlichtgedroom tot realiteit gematerialiseerd.
Toen Motley op een dag terugkwam van zijn zwerftocht naar het buurhuis, droeg hij een blauw lint om de nek met blauwe bloempjes er aan. "Praja, wie heeft dat gedaan?" vroeg hij met trillende stem. Hij had Emma verteld, dat blauw zijn lievelingskleur was...... kleur van trouw.
"Nonnah moedah, toewan," zei Praja en zette een heerlijk koud glas voor hem neer. Willem vergat het te drinken. Hij verdween in zijn kamer en schreef,...... schrééf. "Praja, breng deze brief naar hiernaast, maar zorg dat niemand dan de nonnah hem in handen krijgt. En zadel mijn paard." Ventre à terre stoof hij weg. Hij zag geen riet, hij zag niets. Javanen die zijn pad kruisten keken hem vol verbazing na. Wat had de toewan moedah? Hij reed als een bezetene, kris, kras, werd nageroepen door een der andere employé's: "Van Soest, er is toch geen brand?" Hij wuifde met zijn rijzweep en fluisterde boven de oren

(lees verder volgende pagina)

Mejuffrouw,

Ik kan niet langer weerstand bieden aan het onstuimig gevoelen, dat mij beheerscht.

Ik bemin U! Gij, gij alleen kunt mij tot de gelukkigste aller stervelingen maken. Indien mijn oprechtheid U heeft kunnen overtuigen van mijne intenties en indien ge genegen mocht zijn mijne gevoelens niet af te wijzen, heb dan de welwillendheid mij dit spoedig mede te delen, daar het ongeduld mij verteert om Uw beslissing te leren kennen.

Maak mij door uw antwoord tot den gelukkigsten aller stervelingen.

W. van Soest

"Hij verdween in zijn kamer en schreef . . . . schrééf".

van zijn paard: "Emma!" Zou ze ja zeggen? Nu eens meende hij zeker te weten van wel, dan weer dacht hij: Als ze nee zegt, breekt mijn hart. Ze had hem verteld van de teleurstelling, toen haar strijdende vader haar gezegd had dat ze niet voor apothekeres kon studeren, omdat haar begaafde broers vóór moesten gaan.
Hij wilde haar gelukkig maken. Als jongen van negen was hij met een ouder broertje naar Holland gezonden, als jonge man van twintig was hij teruggekeerd. Voor hem was er geen land dat de toets met Indië kon doorstaan. Nú was hij de zoon van de rijke suikerplanter, maar als hij zelfstandig werd, zou het begin moeilijk zijn. Emma was uit het goede hout gesneden - er zat pit in haar. O, samen aan de toekomst te bouwen!
"We zullen terugmoeten." Zijn paard zette het weer op een draf. En daar ......die oorverdovende ketelmuziek! Dat kon alleen beduiden dat Emma's zuster alle mandoers, dessahoofden en wat dies meer zij, had laten optrommelen! "Slamat, toewan moedah, slamat dan oentoeng!" Hij wist eigenlijk al genoeg. Maar toch trilden zijn vingers toen hij uit Praja's handen het kleine blauwe envelopje aannam, dat deze hem in gebogen houding met de hand onder de ene elleboog toereikte. "Slamat, toewan!" Zijn ogen vlogen de regels langs, bleven rusten op de zaligmakende woorden: "Gaarne noem ik mij voortaan uwe Emma." O, gelukkigste aller stervelingen!

Gedurende hun verlovingstijd, zij in Pasoeroean, hij te Kali Bagor, schreven ze elkaar geregeld genummerde brieven, om er zeker van te zijn dat er geen wegraakte. Zij schreef over alle meisjesdromen en over het drukke gezin, hij vertelde haar hoe Motley 's nachts wild geblaft had en er dieven een bezoek aan de welgevulde "Spen" (voorraadkamer) hadden gebracht. Hoe hij in nachtgewaad, gewapend met een dievenvanger (lange stok met ijzeren

Geachte Heer Van Soest,

Uw brief, zooeven ontvangen, zou ik U gaarne mondeling beantwoorden. Kom daarom straks bij ons aan. Ik kan U de verzekering geven dat het niet anders dan gunstig zal zijn. Gaarne noem ik mij voortaan

Uwe Emma

"Die zaligmakende woorden op blauw papier".

boog eraan) met Praja achter de "heren dieven" aan was gegaan. Later schreef hij : "Uwe Majesteit, ik heb voor mijn koningin een Américaine aangeschaft en mijn bendy weggedaan, voortaan zullen wij getweeën in het maanlicht rijden."
Ze trouwden een jaar later, 11 juli 1891 te Pasoeroean.
Ze heetten Willem en Emma en zo heette het Nederlandse koningspaar ook. (Willem III en Emma van Waldeck Pyrmont). De majoor-chinees vond dat een jong bruidspaar met zulke vorstelijke namen recht had op een grootse bruiloft. Hij stelde zijn "coupeetje", dat door iedereen de glazen koets werd genoemd, ter beschikking.
"Het was een sprookje," zei jaren later een zeer bejaarde dame tot Emma's dochter, "Ik was een van de bruidsmeisjes van je ouders en ik zie het nog voor me. Ze wuifde en wuifde met haar kanten zakdoekje en later in de kerk was ze zó nerveus, dat ze de ringgit voor de collecte, dat ze in dat zakdoekje klaar hield, de hele kerk liet dóórrinkelen. Wat een kranige bruidegom, zo kaarsrecht. Een sprookje......" verzuchtte ze nog eens.
Emma wilde geen parelen ketting dragen - dat betekende tranen. Er mocht ook geen foto van de bruidsdag worden gemaakt - zulke momenten mochten alleen in het hart vereeuwigd blijven. Wel lieten ze zich samen portretteren na hun eerste bal als gehuwden, hij in wat men "pakean deftig" noemde, zo warm in de tropen, zij in haar met zwanendons omrand japonnetje, lange handschoenen, een witte aigrette in het haar. Dat gebeurde bij Van Bemmel in Soerabaja.
Een sprookje...... ja dit huwelijk had veel sprookjeselementen in zich. Maar tranen werden Emma niet bespaard. Ook Willem kreeg de slagen van het lot te incasseren. Hun oudste baby stierf; zware ziekten van de later geboren zoontjes dwongen hen naar Holland te gaan, waar in 1908 hun nakomertje geboren werd in Hilversum. Terug in Indië woedde op het door Willem gekochte theeland een tyfoon, die de gehele oogst aan tere "pekkoeblaadjes" vernietigde en zo hadden zij hun ups en downs. Nog later stierf een der beide zoons op jonge leeftijd. Van haar tranen had Emma een lang snoer kunnen rijgen. Daaronder waren ook vreugdetranen.
Maar toch bleef het sprookje waar, ze leefden lang en gelukkig. Want hun enig onverwoestbaar bezit was hun liefde. Door alle beproevingen heen hield één ding stand: hun trouw aan elkaar. Na 25 jaar zei Willem tot zijn gasten: "Zo ziet u na al deze jaren mijn vrouw in haar japon van blauw" en toen de veertigjarige gedenkdag naderde had Emma opnieuw een japon aan in blauwe tint. Hoe die liefde hun overgebleven kinderen later tot steun bleef, daarvan kan ik getuigen.
Ze waren mijn ouders.

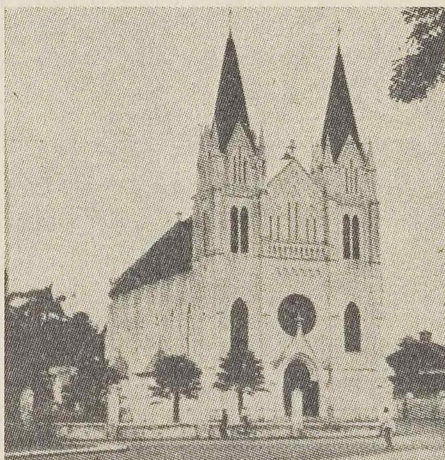
EMS I. H. VAN SOEST

Malang anno 1935

Wat de baar Si Anoe naar Holland schreef

Si Anoe kreeg opdracht van Hogerhand (zijn vrouw, denken wij) de rommelzolder op te ruimen. Hij vond temidden van veel oud papier ook een bundeltje brieven, en dat redde hij uit de chaos. Hij heeft inmiddels tijd gevonden om die oude schrifturen door te nemen. Eén ervan, een brief van zijn hand aan de familie in Nederland is gedateerd Malang, 15 december 1935. Hij zond die aan Tong Tong. Iets voor jullie? Vast en zeker! Hier volgt die nu ruim 40 jaar oude brief. Het is een aller-individueelste impressie, dat wel, maar daarom niet minder lezenswaard.

"Wanneer ik nu niet ogenblikkelijk begin, schiet mijn brief voor U er nog bij in. De Zondag is namelijk alweer voor de helft voorbij en U weet, dat de middag en avond in Indië gevuld worden met rijsttafelen, rusten, het krantje, bezoek, eten en luieren (lezen en musiceren). Ik wil dus zorgen vóór het copieuze noenmaal een goed deel van mijn Zondagse plichten vervuld te hebben. Is er nieuws? Ik heb U Donderdag nog een vliegbrief gezonden, maar uit dit wonderlijke land valt feitelijk altijd wat te verhalen. In de loop der jaren vallen echter de bijzonderheden je niet meer zo op, zodat de inhoud van je pennevruchten verandert van een boeiend verhaal vol land- en volkenkunde in een naargeestig verslag over je persoonlijke kommernissen.

De R.K. kerk op Kajoetangan in Malang

Geen landverhuizer naar deze verre gewesten ontkomt aan deze aftakeling in zijn epistels...... maar ik geloof, dat het U meer zal interesseren te horen, dat de grote Mohammedaanse vasten zijn intree heeft gedaan. Van zonsopgang tot zonsondergang mag geen goed Islamiet voedsel tot zich nemen. Tegen een uur of zes 's avonds wordt de dag uitgeknald met een zwaar schot, dat in de moskee wordt gelost. De Javaan heeft nogal lak aan de kerkelijke voorschriften, maar de Soendanees is zeer wettisch. Die stipte naleving maakt de mensen in zo'n vastenmaand uitermate slap. Zij moeten immers al om 4 uur 's morgens aan de kokkerellerij en liggen vanwege de late tweede maaltijd eerst om 10 uur weer in hun bed. Tevens is dit de tijd om met voetzoekers en knalpotten medemensen en kwade geesten de stuipen op het lijf te jagen. Als poëtischer middel ter verjaging van boze bovenaardse machten strooien de vrouwen bloemen op de kruispunten der wegen. Christenhonden en andere heidenen zien met een medelijdende blik dit schouwspel aan, maar worden desondanks geïnfecteerd met het onuitroeibaar bijgeloof, dat één van de eigenschappen is, die Jan Oost na een verblijf van jaren aan iedere gevoelige ziel meegeeft.

Ik heb U nog nooit geschreven over een doodgewoon straatbeeld, waar elke baar van omvalt. Herhaaldelijk ontmoet je in de meest prozaïsche buurten met klatergoud bont toegetakelde en zwaar geschminkte wezens. Voorop gaat een jongetje met castagnetten, trommel of trompet, dan volgen een of meer lonkende haremdames uit 1000 en één nacht en de stoet wordt gesloten door een aantal Tataarse krijgslieden en onbepaalde types, die de lachlust van de Javaan heten op te wekken.

Het geheel is een gezelschap toneelspelers, die om publiek te trekken een gratis voorproefje van hun kunnen geven. Maken zij het geldelijk goed, dan laten zij zich onder het monotoon getam van de muziek rondrijden in paarden wagen. Zou een dergelijke reclametruc niets voor onze noodlijdende schouwspelers zijn?

Maar naast bovengenoemde muziek valt ook in Malang's straten een fluitist te beluisteren. Zijn instrument is van een allerwonderlijkst maaksel, vol kwastjes en koperen bolletjes en meet niet meer dan drie decimeter. Het wijsje, dat hij blaast, is even zonderling als het instrument. Zonder maat. Kort en schel, zodat het - boven alle andere straatgeluiden uit - reeds van verre te herkennen is. Op zijn schouders draagt deze muzikant een pikolan, - een draaglat, U van de foto's bekend - waaraan een stoel en een geheimzinnig kastje bengelen. Het kastje heeft als bovenste verdieping een toonzaal van talloze fantastische Chinese poppetjes. Het hele toneel van het Hemelse Rijk is daar verzameld. Sinterklazen, zwaardvechters, opgeprikte godinnen met de lotusbloem in hun hand en nog vele types meer, die u zichzelf maar voor de geest moet halen.

Wij hebben deze boetseerder reeds tweemaal op bezoek gehad en beide keren kwamen er uit zijn handen kunstproducten in de meest ware zin des woords te voorschijn. In heel mijn leven zag ik nooit iemend zó zeker dergelijk fijn werk doen. Om een stokje en een basis van rijstemeel tovert hij binnen een kwartier een precieus poppetje met een gewaad vol kleuren, met gouden bloemen, met ingetogen of bars uiterlijk, met wenkbrauwen, knevels, littekens dan wel met een pruimemondje en dunne tere vingertjes. Uit een voorraad van vier kleuren produceert hij een uiterst fijn genuanceerd palet, mengt twee grondstoffen tot een nieuwe homogene massa, of verdeelt de éne tint als vlammen over de andere. Ook rolt hij sjerpen en banden als kunstig gedraaide koordjes met vele kleuren.

In het kort, het is om van om te vallen en voor nog geen halve gulden hebben wij dat dan ook trouw beide keren

(lees verder volg. pag., 1e kolom onderaan)

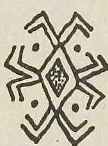
De ingang van de pasar in Malang

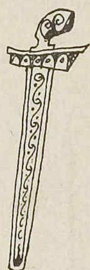
The fighter

I fight a battle every day
against discouragement and fear.
Some foe stands always in my way,
The path ahead is never clear !

I must forever be on guard
Against the doubts that sulk along;
I get ahead by fighting hard,
But fighting keeps my spirit strong.

I hear the croakings of Despair,
The dark predictions of the weak;
I find myself pursued by care,
No matter what the end I seek;
My victories are small and few,
It matters not how hard I strive;
Each day the fight begins anew,
But fighting keeps my hopes alive.

My dreams are spoiled by circumstance,
My plans are wrecked by Fate or Luck.
Some hour, perhaps, will bring my chance,
But that great hour has never struck;
My progress has been slow and hard.
I've had to climb and crawl and swim,
Fighting for every stubborn yard;
But I have kept in fighting trim.

I have to fight my doubts away,
And be on guard against my fears;
The fible croaking of dismay
Has been familiar through the years;
My dearest plans keep going wrong,
Events combine to thwart my will;
But fighting keeps my spirit strong,
And I am undefeated still !

(Ingezonden en bestemd voor iedereen, die het vechten niet moe is.)

(Vervolg: "Malang")

gedaan. Een tweetal poppetjes versieren als herinnering aan deze onbetaalbare man, onze kamer. Indien hij op een Europese tentoonstelling verscheen, zou hij dé grote attractie van Jan Publiek vormen. Hier is men niet meer verwonderd over zijn kunst en dit heeft als gevolg, dat de man gelijk de meeste kunstenaars als een arme drommel zich door het leven moet slaan.
Dit leven zal wel niet lang meer duren, want ondanks zijn feilloos zekere vingers, moet hij stokoud zijn."

Een ieder, die zich deze meesterpoppemaker herinnert, ontsteke te zijner nagedachtenis een wierookstokje.

SI ANOE

Op 13 november 1977 is in Deventer thuis vredig overleden, 81 jaar oud

MEVR. LUBERTA-LUKEY-MUSCH
voormalig Coenplein, Malang.

Overleefd door:
Mej. M. A. LUKEY
Erasmustraat 34A, Deventer
G. J. LUKEY en kinderen
Caboolture, Australia.
L. J. LUKEY en familie
Vancouver, Canada.

WIE ? WAT ? WAAR ? WANNEER ?

Inlichtingen gevraagd over woon- of verblijfplaats van mijn broer Eddie (Ferdinand) Newland, in Nederland of Indonesië. Was in 1945-1946 in Bandoeng in militaire dienst. Was voornemens om naar Nederland te vertrekken. Inl. tel. 071 - 89 16 56.

Inlichtingen verzocht omtrent verblijfplaats of lot van de heer van Zuylen, tot aan de bezetting werkzaam in de Cultures in Langsa, daarna in Natal. Mededelingen of bericht aan J. H. Versteeg, Karperlaan 18, Hedel.

Wil graag contact hebben met een oude vriendin, Loeke (Wijnandts). Waar ben je, Loeke? Heb erg veel aan je gedacht. Wil graag van je horen. Mijn eerste contact met de "buitenwereld", na het kamp, waren je lieve ouders. Mijn adres is: Betoe Nyheim, 347 SW. Hamilton Str., Portland, Ore. 97201. U.S.A.

Wie kan mij helpen aan het adres van de meisjes Prins? Tot 5 mei 1945 woonden ze in Kamp Gedangan in Semarang. Hanny, de oudste, heeft voor de gedichtenbundel van mijn man een omslagtekening gemaakt. Gaarne bericht aan H. J. de Haan-Weeda, Julianalaan 130, Overveen. Tel. 023-260769.

Wie weet meer over de naam Diroen of Diroen-Bindipawirana? J. J. Diroen, Vlasakkerweg 52-D, Amersfoort.

Gaarne inlichtingen over: Willem, Frans, Johan, Nieltje, Suze en Jet Lichtleidner. Te zenden aan: Mej. L. Scholtmeijer, de Sav. Lohmanlaan 216, Den Haag. Na 5 uur tel. 070 - 68 11 96.

Wie kan mij helpen aan het adres van Kriel Oudemans? Gewoond hebbende Embong Malang, Soerabaia. Getrouwd met Sutorius. Twee zonen, Herman en Adolf, thans wonende, zover we weten in Australië, adres onbekend. Inl. aan Mw. E. IJpma, (Elsje Lanzing) Pijperstraat 264, Den Haag, of K. F. Ottenhof, Planetenlaan 90, Haarlem.

Reunie Oud leerlingen en leraren I.E.V. Mulo, Bandoeng. Het is de bedoeling om bij voldoende belangstelling in de loop van 1978 een reunie te houden. Om enig idee te krijgen hoeveel personen hiervoor interesse hebben, gaarne opgave van naam, adres, alsmede in welke jaren u op de I.E.V.-mulo gezeten heeft. H. Anthonijsz, Stapelen 3, Eindhoven, tel. 040 - 51 16 56. ZEGT HET VOORT.

Minimum f 6,— van 1 tot 3 regels; per regel meer, f 2,50 meer.
Voor niet-abonnees dubbel tarief.
Maximaal aantal regels 6.
Voor advertenties onder nummer f 2,20 meer voor opzenden van ontvangen brieven.
Voor opzenden brieven onder nummer naar het buitenland totaal f 3,— meer.
Bij brieven onder advertentienummer:
DIT NUMMER OP DE ENVELOPPE IN DE LINKERBOVENHOEK ZETTEN.

RECTIFICATIE

In het artikel "Aanklacht" op pag. 3 van T.T. no. 9. Met de stichting die werd vermeld in de eerste alinea van het artikel "Aanklacht" op pag. 3 van T.T. no. 9 werd bedoeld de **"Stichting Nederlandse Ereschulden"**. Wij willen hierop wijzen, teneinde misverstand bij de lezers te voorkomen.

Nogmaals Watoetoelis/Poppoh

Op de voorplaat van onze Tong-Tong van 1 oktober '76 ontwaarde ik met blijde ontroering het overbekende beeld van hoog opgeschoten suikerriet en met de trotse planter op de voorgrond, zowaar onze oude sobat Leendert Smit, zoals hij in de omgang genoemd werd; een goed jacht-kameraad van mijn man Kamprèt, ook al zo'n pet-name, die je goed doet en die je nooit meer kwijt raakt.

Dan moest er eigenlijk nog bij staan Frans Butteling van de suikerfabriek Poppoh, naast Watoetoelis, Toelangan en Kremboong, de goudmijntjes uit de suikerwereld indertijd.

Frans Butteling is vader van Frans Butteling Jr., die lang geleden naar Suriname emigreerde als landbouwer en daar helaas stierf. Zijn aroe manies manggabomen staan er nog. Verder moest op deze unieke foto nog staan pah Santé en de boekoe-kitab wijsgeer, onze snijvelder Edoeaar Schalk. Dit hele stel jagers bij uitnemendheid, bekend, beroemd, berucht zelfs, schoot krokodillen in de smalle kalies bij Sidoardjo. Ik ben dikwijls mee geweest, in een prauw geroeid door ervaren kerels en zag de lantaarnlichtbundel fel gericht op de rooie ogen van de monsters, die aan de oever van de kali doodstil lagen. Ik hoorde dan de knal, hetgeen me altijd hartkloppingen bezorgde van opwinding èn van angst, dat zo'n monsterlijk dier onze prauw met z'n geduchte staart zou meppen. De verhalen over zo'n gruwelijke dood, opgeslokt door deze vraatzuchtige reptielen spookten immers door je brein. De gedode kroko's werden stevig vastgesjord en mee op sleeptouw genomen, totdat de jagers 't welletjes vonden en we huiswaarts keerden.

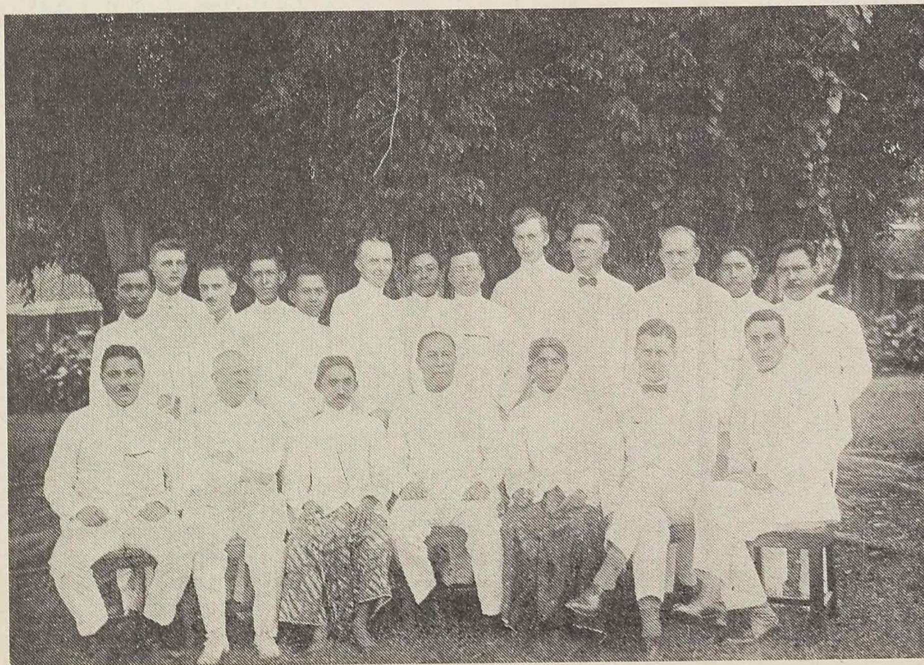
De krokodillen werden dadelijk van al de ingewanden ontdaan en verder behandeld met zout en salpeter, meen ik, en voor verdere looing naar de bekende leerlooierij Wonotjolo getransporteerd. Deze fabriek stond rechts van de grote weg, als je naar Soerabaia reed, vlakbij Wonokromo, je rook er de afschuwelijke stank al op een mijl vandaan. We zijn er ook wezen kijken, hoe de verse huiden in reusachtige trommels vol looimiddelen werden gewassen, gebeukt en meegedraaid, net onze vuile was in onze wasmachine thuis. Alle vlees- en vetresten werden er afgeschoven, heel secuur werk.

Wonotjolo bezorgde ons de magnifieke geprepareerde krokodillenhuiden, zelfs in het spierwit gehouden leer, waarmee Loes Poutsma haar driedelige kleerkast en 8 etensstoelen liet bekleden, een unicum toentertijd en 't was chique. Ze heeft deze kostbare meubels gelukkig nog naar Nederland kunnen meebrengen in 1958.

Alvorens onze jagers op jacht togen, werd eerst Edoeaar geroepen en moest hij zijn antieke boekoe kitab raadplegen, om de mooie dag uit te rekenen, waarop de jagers rijke buit konden binnenhalen.

Een groepsfoto van de administrateur en de employees van de s.f. Poppoh, genomen in 1924. Voorste rij v.l.n.r.: Brochens, Potter, wedono, Smit, ?, boekhouder, en Stammeshaus, die deze foto maakte. Achterste rij v.l.n.r.: Groeneveld, Mehl (chem.), Mehl (2e mach.), Attenhoven (2e mach.), de Vos, van Helten, van Dolder, van Putten (adm.), Vink, Zwart, van Wijngaarden, Schalk, Hilipeuw.

(Foto: Mevr. F. Langerhorst-Potte)

Ik hoor 't nog: "Edoeaaar, we gaan met z'n allen op tijgerjacht, daar en daar (meestal in het Zuidergebergte)". Edoeaar speurde in zijn blauw-gekaft schoolschrift van talloze pijltjes en kruisjes voorzien en dan klonk het advies: "Meneer, wij benaderen vanaf Noord naar Zuid, naar Oost, naar Zuid, dat wordt dan Woensdag kliwon, 4 uur 's middags. Kunt U?" "Ja hoor, dat zal wel lukken, wat denk jij, pah?" "Zorg jij voor lempers?" Mah Santé was expert in lempers.

Makkelijker ging de tjelengjacht; het terrein lag niet zo ver van huis af, maar Edoeaar bepaalde zuiver de dag voor de rijke buit. De tjelengs werden bij de put met een stormking als verlichting gebollengd, van de stekelige huid ontdaan en voorlopig opgehangen. De volgende dag maakten we er dendeng tjeleng van, gewoon zoute, of met boemboes, heel lekker.

Ook op zo'n zwijnenjacht ben ik weleens mee geweest met Nora, niks an, vonden we, je mocht niet eens babbelen en erg zachtjes de muskieten doodslaan, die je in 't bos bestookten, vreselijk gewoon. Maar een plantersvrouw moet ook dát hebben meegemaakt, nietwaar?

In het extremistenkamp op Malang ontmoette ik Leendert Smit van Glenmoor, ook opgepakt vanuit zijn privé koffieplantage en wreed getransporteerd met talloze andere slachtoffers naar kamp Malang in de z.g. bergenbuurt 1946.

Ons collectief lot verzachtten we door dagelijks contact te houden met veel vrienden en kenallans onder een warme kop koffie, onderwijl ouwe herinneringen ophalend.

Smit had één zoon, Ventje, en die jongen bezat een stem als van een engel, zo zuiver, zo hoog; 't was fantastisch zoveel octaven die boy kon overbruggen.

Met Kerst 1946 charterde ik Ventje Smit om solo te zingen onder de reusactige kerstboom bij het levende "tableau vivant" van Maria, kindje Jezus, Jozef en de herdertjes. Vele oudjes kregen tranen van aandoening bij dit snoezige tafreel, alles zo primitief, maar spontaan.

Het laatste tableau vivant beeldde de Wederkomst van de Here Jezus Christus uit, waar we de laatste tijd zo dikwijls over lezen in de boeken van Hal Lindsey en andere bladen.

Frans, een beeldschone jongeling, gedrapeerd in een blinkend wit damasten tafellaken, stond aldus hoog verheven op een lampe-ladder met onder zich wolken spierwitte klamboetule. Het geheel hel verlicht door drie autolampen, dat hadden de jongelui keurig voor elkaar gefixed.

Met wijd uitgespreide armen stond onze Jezus daar in die duister gehouden eetzaal; talrijke gewone mensen knielend aan zijn voeten, terwijl het magnifique koor zong: "Minuit Chrétien",

(lees verder volg. pag., 1e kolom onderaan)

(Vervolg: "Watoetoelis/Poppoh")

waarbij Ventjes stem hemelhoog uitstak. 't Was formidabel in z'n eenvoud.
In Temple City in juli 1975, we zaten in restaurant Tjandi Baru van Willem Keetel uit Jakarta, kwam een keurige meneer naar mij toe, stelde zich voor en bleek één van de jongens uit kamp Malang 1946 te zijn, die mij zijn dank betuigde, dat hij toen voor het eerst dat kerstableau aanschouwde en er zo diep van onder de indruk was geraakt, dat hij daardoor tot God was gekomen. 't Had hem wat gedaan! Hij woonde in het kamp samen met andere boys onder leiding van de heer Pasqua.
Deze jongens hadden helpen sjorren en sjouwen en de grote kerstboom versierd met sterren van sigarettenfolie en blik.
Na 30 jaar was 't een blij weerzien, de aardbol is maar klein, vind ik.
En nu zag ik onze Leendert Smit vooraan op de Tong-Tong. Hij blijve zo vereeuwigd, de brave, ontembare, moedige indische jongen van Soerabaia! Met een gouden hart! Waar zit Ventje Smit nu?
DORIEN KAMPMEINERT-HUPPERTS

Terugblik op het kerstfeest 1976 bij de GIKI in Surabaya

Namens de GIKI ontving ik van de heer A. L. Horst een uitnodiging om de kerstviering 1976 van deze instelling bij te wonen. Het is ongelooflijk welk een voorbereiding aan een dergelijk feest vooraf gaat. Uit de stroom van kledingzendingen uit Holland werd heel zorgvuldig die kleding uitgekozen die voor een bepaald gezin het hardst nodig was. Van zeer nabij heb ik het mee kunnen maken hoe een medemens intens gelukkig kan zijn met iets waaraan wij in Holland geen waarde meer hechten.
"KERST-krandjang GIKI" las ik ook eens ergens in een tong-tong...... wat zou dat inhouden en wat zou dat voor de ontvangers betekenen?

INHOUD:...... alleen nuttige en op de huishouding gerichte noodzakelijkheden zoals bijv. beras, katjang idjo, ketjap, koffie, thee, zeep en wat snoepgoed.
BETEKENIS:...... voor velen een welkome aanvulling van de dagelijkse behoeften en wat de kleding betreft voornamelijk toch vernieuwing.
En als de kerstboom, het symbool van de vrede, is opgetuigd met de krandjangs daar omheen, kunnen de gasten binnen komen. De vrouwen in hun sobere jurk, sarong en kebaja; de heren in hun gesteven en gestreken pantalon, vaak zelfs nog kleding uit een vorige zending! Maar een ieder komt met een blij gezicht, vol vertrouwen op het goede wat het kerstfeest bij de GIKI geven zal.
Dan wordt er gezongen (ondersteund door het jongenskoor van de J.W.I.) en ineens heeft de sfeer één ieder daar aanwezig te pakken! Mij in het bijzonder, want voor het eerst sinds '58 hoorde en zong ik kerstliedjes in de Bahasa en in het Nederlands! En dan zie je de "voorganger" komen en in hem herken je je ex-leraar Bahasa op de ZAALBERGSCHOOL...... Hr. Lim Teng Lok. Terwijl het immer ontroerende Kerstverhaal door hem wordt voorgelezen, kijk je om je heen, je ondergaat de devotie, je bent diep getroffen, bevoorrecht zoiets te mogen meemaken, 'n Nederlandse tourist in Indonesia!
Intussen neem je een kijkje in de "keuken" en dan zie je dat men bezig is met het opscheppen van een bordje rijst met macaronisoep, omdat de "oudjes" niet meer gewend zijn aan zwaardere kost (bruine bonen bijv.).
Het hoogtepunt van dit kerstgebeuren is het moment van het uitdelen van de kledingpakketten en de kerstkrandjangs, plus het overhandigen van een enveloppe met wat transportgeld. Het zou geen pas geven deze mensen met de giften op eigen kosten naar huis te laten gaan. Als neventaak hadden de jongens van het koor om de cadeaus naar de betjak te dragen.
Het feest is dan voorbij. Dan is er IETS in je geheugen gegrift: de blijde en opgetogen gezichten van oud en jong. Dan maak je je zelf een belofte: Volgend jaar wil ik weer mijn steentje bijdragen. Nu maanden later: wij weten nog niet wie er meer blij waren: de gasten of wij, die een hoogtepunt in ons leven hadden mogen meemaken ten huize Jln. Pemuda 64 Surabaya.
Rest mij, en mijn vrouw via Tong Tong Mevr. Bierhuys, Hr. A. L. Horst en de GIKI te bedanken dat wij in de gelegenheid zijn gesteld dit ONVERGETELIJKE kerstfeest van 1976 te mogen meemaken.
L. W. MARTENS EN ECHTGENOTE

Weerzien met Indonesië

Hun kind

Vergeelde portretten uit voorbije tijden. Weemoedige herinneringen die onbereikbaar ver lijken. Soms, want een enkele keer komen ze weer tot leven. Een hernieuwde kennismaking, en de mensen van die portretten zijn er ineens weer.

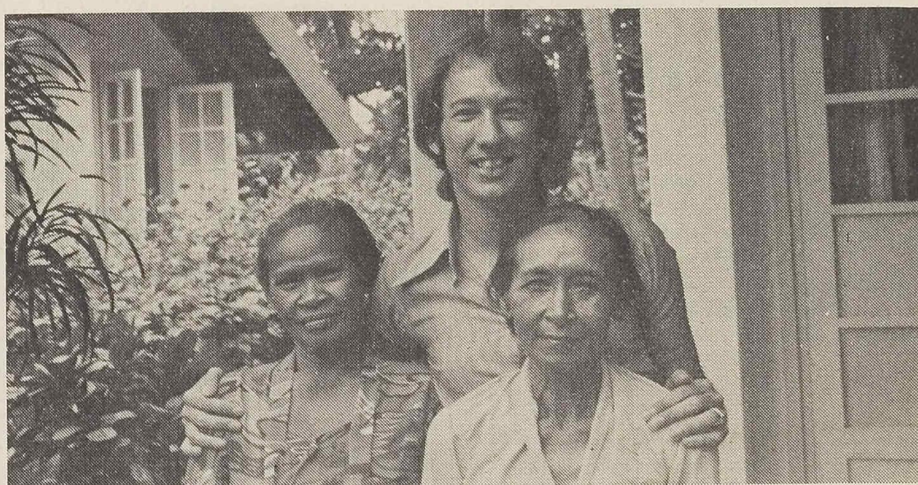
Zo was het met Nengah en Ketut. Als baboes waren Nengah en Ketut van mij. Zij zorgden voor mij en zij hielpen mij. Als Paultje was ik hun baby, hun sinjo. Wandelen, eten geven, spelen maar vooral zoet houden als Paultje 's middags een grote keel opzette terwijl Mama sliep.
"Sstt...... Mama......slaap......sstt".
Hoe lief waren ze voor mij, ik besefte het toen nog niet. Nooit heb ik ze gekend. Als baby verliet ik hen.
Later zag ik mijn baby-album waarin mijn ouders zorgvuldig hadden bijgehouden wat zo'n eersteling allemaal overkwam. En tussen tekst en feiten ook 2 foto's: Paultje met Nengah en Paultje met Ketut, naast het huis te Den Pasar, waar de asperagus zich weelderig over de muur slingerde. Mijn moeder schreef bij de foto's: Als ik ooit Bali moet verlaten, zal ik ze missen. 5 jaar na mijn geboorte verlieten wij Indië.
22 Jaar later kwamen mijn moeder en ik terug. Het grote huis aan de aloon-aloon stond er nog, maar was nu een kantoor. Zouden zij er ook nog zijn? Wij hadden een foto'tje van hen meegenomen en dat ging al gauw van hand tot hand. Eindelijk herkende iemand ze en gaf ons hun adres. We wilden niet laten weten dat we zouden komen, de verrassing zou des te groter zijn.
In een wijk waar doorgaans geen toeristen komen, loodste onze Balinese gids ons door allerlei weggetjes heen, naar de "gang" waar de huisjes van Nengah en Ketut moesten staan. Ons hart klopte sneller, zouden zij ons herkennen? Wij hen?
Wij kwamen het erf op. Weer nieuwsgierige, vragende blikken. Daar zat zij, Ketut. Zij had ons niet bemerkt. Toen, dichterbij gekomen, riep mijn moeder: "Ketut!" Verbaasd opkijkend, herkende ze meteen en gelijktijdig in huilen uitbarstend riep ze: "Njonja Besar!" Ze omvatte met beide handen mijn moeders hand en omklemde die alsof ze die nooit meer zou loslaten. Wij waren teruggekomen, na zoveel jaar! Ze kon niet begrijpen dat ik dezelfde Paultje was van vroeger, zo groot, zo veranderd!
We gingen naar binnen en er werd iemand gestuurd om Nengah te halen. Hetzelfde toneel speelde zich nogmaals af. Mijn moeder vroeg haar of ze wist wie ik was. Ze piekerde en piekerde. Verontschuldigde zich dat ze zich niet meer kon herinneren...... ze was al zo oud.
"Toean besar misschien?" "Neen, Paul", zei mijn moeder. Pas toen we Paul-TJE zeiden, was ze weer in tempo doeloe. Tranen.
Ze beloofden ons op te zoeken in het huis waar we logeerden. Ze zouden eten maken en meenemen. Waar ik van hield? Saté, natuurlijk, maar nu de echte. Saté van Nengah en Ketut. Ze kwamen met twee rantangs vol eten. Genoeg voor twee dagen. Heerlijk eten, met liefde klaargemaakt. Ze genoten toen ik at. Ze hadden weer een keertje voor mij gezorgd, net als toen.
Toen het meest vertederende moment. Nengah haalde uit haar buikband een zakdoek tevoorschijn. Ze vouwde die omzichtig open. Er kwam een klein foto'tje met kartelrandje tevoorschijn. Al die jaren bewaard, Paultje als baby. Het afscheid viel zwaar. We keken ze na, twee vrouwen die mij de liefde hadden gegeven zoals een moeder die aan haar kind geeft. Ik was altijd hun kind gebleven.

PAUL DE BONT

Paul de Bont als baby in de armen van Ketut (boven) en van Nengah (onder).

Onvergetelijke ontmoeting op Bali met Ketut (links) en Nengah (rechts).

WEERZIEN MET DE V.O.C.

De vorige Gouverneur van Groot-Jakarta (die jl. juli aftrad), "Bang Ali" Sadikin, heeft vooral de laatste jaren enorm veel gedaan om het toerisme in Jakarta te bevorderen. Het kleine beetje historie dat er nog stond liet hij zo goed mogelijk opkalefateren en liet zelfs een paar dingen weer helemaal opnieuw opbouwen. (Soekarno had immers geprobeerd de hele koloniale geschiedenis af te breken en op te ruimen?)

Vooral aan het "Oude Batavia" is erg veel gedaan. Het oude Stadhuis in de Beneden Stad, tegenwoordig een museum, is heel fraai geworden. En om het weer zo precies mogelijk te restaureren en in zijn oorspronkelijke staat terug te brengen had Bang Ali het plein ervoor ook nu weer met echte Amsterdamse "kinderhoofdjes" laten beleggen. (De schepen van de VOC kwamen immers leeg naar Indië en hadden alleen als ballast Mokumse kinderhoofdjes en Kaaps marmer in de lege ruimen?!)

Wat ook net is klaargekomen is een groot complex vlak achter Pasar Ikan, zoals een oud-Bataafse kaart dat noemt: 's Lands Vereenigde Pakhuizen. En zoals U ziet is dit met zijn dikke muren, zijn uitkijk- en geschutstorens toch weer een fraai stuk koloniale architectuur geworden? Een stel splinternieuwe antieke gaslantaarns (met electrisch licht) en wat achteloos neergeworpen verroeste kanonnen kompleteren het geheel.

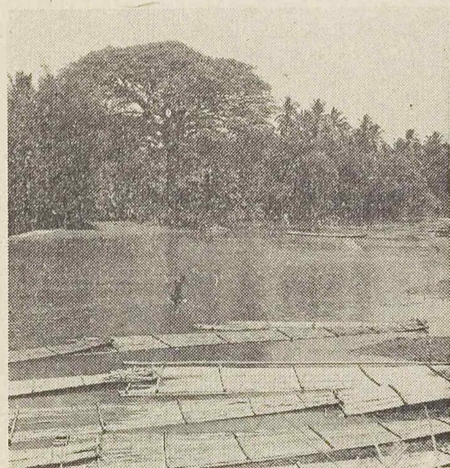
En ja hoor, daar komen ze aan. De toeristen.

Misschien wel Tante Rien en Ome Jan uit Broek-in-Waterland. De kiekkast op de buik en de filmcamera in de vuist. Effe kijke en vastlegge dat daar inderdaad iets groots werd verricht......

ROGIER

REIS NAAR HET BEKENDE

Purworejo, Kutoarjo, Prembun, Kotawinangun...... het bekende rijtje van vroeger; we naderen Kebumen. Hoewel ik mijzelf gewaarschuwd had, dat alles anders was geworden, voelde ik hoe mijn zenuwen zich gingen spannen. Daar had je het al: de entrée grondig veranderd, boordevol toko's, de mooie waringin: weg.

....de kali Lukulo met de houtvlotten en de mooie siersteentjes in de grotten....

De soos stond er nog, nu een lawaaiige bioscoop; en wat een mensen, wat een mensen! Maar teruggaan en de beelden van een liefelijke jeugd ongeschonden laten? Het was te laat. De chauffeur gaf gas, de brug over, we stoven de Heerenstraat in. Planplan nou; nu we er toch zijn, dan maar langzaam pijn lijden. M'n ogen zochten het huis, waar ik vroeger in had gewoond. Het stond er niet meer, wel een ander, groot bankgebouw, precies andersom als ons huis neergezet. Nee, rij maar door naar de aloon-aloon. Die was er nog. De prachtige kabupaten echter: in het niets verloren, een groot gat, wat puinhopen. Iets in me ging kapot. Toch maar weer verder; we reden het erf op, waar vroeger kantoren stonden van de assistent-resident. Nu: kantor Pemba Kabupaten. Kende iemand nog de naam Ringrose? Heen en weer geschuifel, gesmoes, wachten, toen stonden we voor een jonge aristocraat: Raden Noer Ari. Hij sprak geen woord hollands, maar van de Ringroses had-ie wel gehoord. Hij was een achterneef van de vroegere regent. Of we nog even wilden wachten? Een gezellige schommel dook op, njonja S., tante van Noer Ari; ze sprak een aardig mondjevol H.I.S. hollands en bood zich onmiddellijk als gids aan. Ik kende de weg weliswaar op m'n duimpje, maar sloeg het aanbod niet af. Ze koos precies die plekjes uit, die niet veranderd waren: de kali Lukulo met de houtvlotten en met de mooie siersteentjes in de grotten; de tennisbanen; mijn oude school...... Ik vatte moed: zullen we toch naar de bank gaan? We gingen; de vriendelijke Menadonese directeur liet ons z'n huis zien; alles anders natuurlijk. Maar hij liet me ook het erf zien, waar de slokan, de put, de pisang- en klapperbomen er nog net zo waren als 40, 50 jaar geleden. 'Komt U over een uurtje terug? Dan heb ik een verrassing'. We toerden rond, even buiten Kebumen, daar waar ik m'n ochtendwandelingen deed met Opa van Pelt; de vertrouwde bergen, de sawahs waren er nog; van Opa van Pelt dronk ik destijds de eerste levenswijsheden in.

Terug naar huis: vier heel oude mannetjes, jas toetoep en topi op, twee gedécoreerd, wachtten me in rij op...... "Adoe, sinjo Haaaans...... Lang geleden gepensioneerd, ze hadden mij nog als jongetje gekend. We werden allen zeer opgewonden. De een had elke vrijdag de trommel met mijn moeder gedaan, de ander telde 's zaterdags het kassageld met mijn vader. Ze vertelden hoe wij, in de regen, in hansop met de honden speelden. Waar was de tijd? We leefden, even, weer als toen. Mijn vrouw wilde een foto nemen: ieder verstarde, zette zich recht; de ban was gebroken. Maar de verbinding was gelegd. Niets wezenlijks gaat ooit verloren.

We werden thuis genood bij onze gids, net huisje in een gang. Veel koekjes en thee, de oude baas kwam tevoorschijn; foto's van vroeger. Na zovele jaren werd hier weer hollands gesproken, wat gebroken weliswaar en ouderwets, maar het gat was gedicht. Een oude schoolkameraad, toevallig uit Jakarta hier, dook plots op. Omhelzingen, weinig woorden - wat was er toch in al die jaren gebeurd, we horen toch bij elkaar?

Tijd om weer terug te gaan. We stelden het afscheid steeds weer even uit. Daar kwamen Noer Ari en zijn beeldschone vrouw op de fiets aan; ze zwaaiden met echte Kebumense rieten hoeden, die zij ons cadeau gaven. Nu moeten we toch echt weg. Njonja S. geeft mijn vrouw een prachtig Kebumens steentje, uit een van die grotten naast de Lukulo. We omhelzen elkaar, vele tranen. Gewuif. Toen, als laatste bede: "Stuurt U ons als U weer in Holland bent "Kun je nog zingen, zing dan mee?" Zingen - eeuwig zal zingen de mensen met elkaar verbinden, dwars door alle scheidingen heen. Terug door het plaatsje. Hoe voel ik me hier weer thuis. Was ik ooit weg geweest, ècht weggeweest? Kotawinangun - Prembuan - Kutoarjo...... niets, niets verandert wat eens heel diep in je getekend werd.

J. H. RINGROSE

BRIEVEN OVER ....

LOGEREN IN YOGYA

Tijdens mijn vakantie in Indonesië logeerde ik in Yogya in het pension van Mej. Ignatia Pradjasuto, Jalan Colombo Samirono Baru 5, welk adres ik had gevonden in de logeeradressenlijst van Tong Tong. Aan allen die het plan hebben een bezoek aan Yogya te brengen, kan ik van ganser harte dit pension aanbevelen. Het pension is in een mooie wijk gelegen, alle kamers zijn voorzien van toilet en badkamer, de prijzen zijn billijk. Onze lieve gastvrouw, die zeer goed op de hoogte is van Yogya en verwant is aan de sultansfamilie, begeleidde ons naar alle bezienswaardigheden in en om de stad.

H. JACOBS

Aantekeningen na een reis over Java en Bali (II)

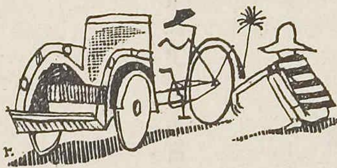
In de vijftiger jaren zei een Amerikaans journalist, die Jakarta voor het eerst bezocht, na een rondrit per auto dat hij nog nergens ter wereld zulk een goed ongeorganiseerd verkeer had ontmoet. Het was een ironisch grapje, maar het schoot mij te binnen bij het aanschouwen van het huidige, sedert zeker nog vele malen drukker verkeer in het moderne Jakarta. In tegenstelling tot de vele kritikasters van de Indonesische chauffeur, die hem schrikachtig, onbetrouwbaar en blufferig vonden ben ik altijd een bewonderaar geweest van dit specimen.

Natuurlijk was er - en is er - nog altijd en overal kaf onder het koren. Misschien heb ik het altijd goed getroffen met mijn chauffeurs. Hoe dit zij, mijn waardering voor de soepelheid van geest en pols van vertegenwoordigers van het nobele beroep is zo mogelijk nog gestegen tijdens mijn jongste verblijf. Niet mijn waardering voor zijn kennis, respectievelijk de toepassing van de verkeersregels, waarmee nog aanzienlijk meer dan in Nederland de spot wordt gedreven - en dat zegt wat! Meestal lopen de experimenten op dit gebied toch nog goed af, ofschoon... er vallen dagelijks niet minder dan gemiddeld vijftien doden in het verkeer. Meestal zijn dat echter geen automobilisten maar voetgangers, die in het beangstigend drukke verkeer het hoofd verliezen bij het oversteken. Een grote verbetering is, sedert mijn vorig bezoek in 1971, de aanwezigheid van verkeerslichten op drukke kruisingen. Daar gedraagt men zich zeer disciplinair. Ook bij de spoorwegovergangen, meestal uiterst summier beveiligd, zoals aan de oostzijde van Medan Merdeka - het vroegere Koningsplein - waar geen spoorwegbomen meer zijn, probeert niemand "nog net even" over te steken.

Het wagenpark is thans uitgebreid met de bajaj (spreek uit badjai), naar ik mij heb laten vertellen een product uit India, voorzien van drie wielen. De chauffeur bevindt zich voorin; achterin is plaats voor drie personen - het aantal is berekend op de gebruikelijke slanke bouw van onze Indonesische vrienden en vriendinnen. Met drie stevige Nederlanders hoef je het niet te proberen! Naast de demo's en ander klein spul is de bajaj een vorm van openbaar vervoer en draagt zijn steentje bij in dit chaotisch geheel.

*

Overal ter wereld vindt men tekenen die het onderscheid in rang en stand markeren: status-symbolen, en overal schijnt de behoefte to keep up with the Joneses een belangrijk deel van de aandacht in beslag te nemen. U herinnert zich de lange pinknagel van de Javaan, die daarmee duidelijk maakte dat hij zich toch vooral niet met zo iets minderwaardigs als handenarbeid bezighield. Of de vulpennen in de linkerbovenzak, die duidelijk maakten dat de drager een intellectueel was, of zichzelf er in ieder geval voor aanzag De nieuwe elite die sedert de onafhankelijkheid ontstond demonstreerde zich naar buiten door het ruime gebruik van auto's, bij voorkeur van het

gerenommeerde merk Mercedes.
Nu behoort de Mercedes bovendien air-conditioned te zijn.
Maar er zijn ook andere symbolen die moeten aantonen dat men niet alleen weet hoe het hoort maar ook vermogend genoeg is om dat te tonen. En dat, terwijl juist de president het voorbeeld geeft in soberheid en het gebruikelijke pakean deftig heeft afgeschaft: het zwarte of donkerblauwe "geklede" kostuum dat op dure partijen "de rigeur" was. Daar de president thans ook bij officiële gelegenheden meestal in batik shirt verschijnt hangt het deftige pak nu in de kast. Maar om terug te keren tot het nieuwste status symbool: U mag het geloven of niet, dat is het kamerbreed tapijt!

Ik ben kennelijk te oud om nog met de tijd mee te gaan maar in mijn opinie is er voor de tropen niets gekkers te verzinnen dan een vloerbedekking die zich uitstrekt over de volle breedte tussen vier muren! Wat was er prettiger dan op je blote voeten op de marmeren of betegelde vloer te lopen! En wat een enorm stofnest moet in de droge tijd zo'n tapijt niet worden - om te zwijgen van de modder in de regentijd! Een subtiel detail: wie bovendien de wanden van zijn vertrekken ook nog laat behangen, heeft zich aan de top van de beau monde genesteld...... Er zijn zelfs hotels die adverteren dat zij logies aanbieden in vertrekken met kamerbreed tapijt......
Natuurlijk zal ook deze mode voorbijgaan. De mode wisselt namelijk snel in Indonesië. Maar wat niet wisselt is het snelle tempo van verandering van het oude tropenland in een wat men noemt "modern" land. Niet alleen het karakter van de bebouwing verandert. Zelfs de villaatjes die vóór de oorlog in Menteng al de statige oude behuizingen vervingen die zo verrukkelijk aan de eisen van het klimaat waren aangepast hadden nog een min of meer "tropisch" karakter. Het monster AC (airconditioning) maakt het mogelijk, in een kleine ruimte, desgewenst zonder ramen, zijn leven te slijten of zijn werk te doen. Leve de nieuwe zakelijkheid !

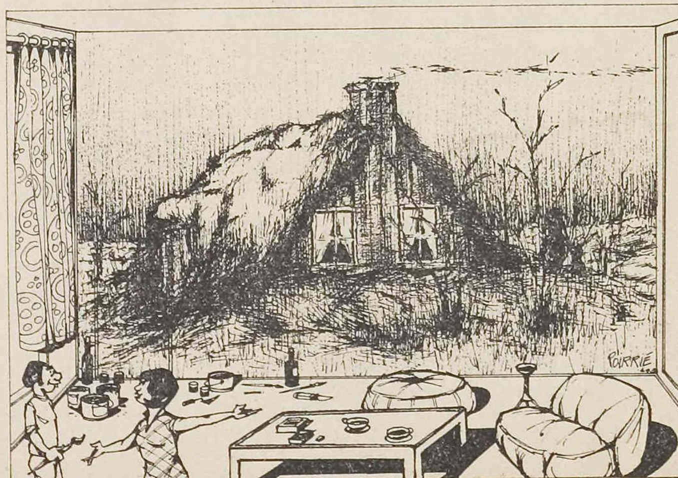
JHR.

(wordt vervolgd)

POIRRIÉ

"En ik heb jou nog zo gezegd: Een schilderij van kleine gubung met een Waringinboom ervoor".

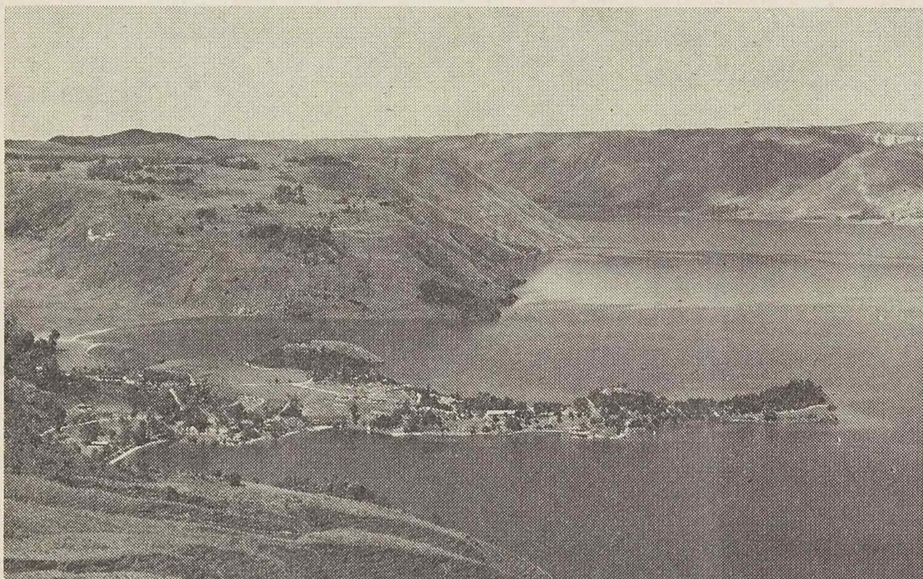

Vakantieherinneringen 1973

Telkens als ik in Indonesië ben denk ik:
"Ik ben geen toerist, hier ben ik thuis".

Even buiten het bergstadje Berastagi (Selamat Datang-Kota Touris Berastagi) 65 km van Medan, zagen we midden op een grasveld een vrij hoog, maar oud en vervallen huis. Hoe lang het daar nu al staat, wie er de eigenaar van is, niemand weet het. De bouwer zette het op de juiste plaats neer; van hier had men een vrij uitzicht op het schitterende panorama van de rokende Sibajak en omgeving.
Ik zie in gedachten moe gewerkte mensen uit Medan in dit huis hun week-end doorbrengen, een "koude neus" halen, spelende kinderen op het grasveld. Nu staat het daar maar te staan, starend met holle raamogen naar een nieuwe en vreemde generatie. Versleten, grauw, verveloos, scheef gezakt. Maar op de houten gevel kun je de naam heel lang geleden met grote letters aangegeven "DE MEREL" nog duidelijk lezen. Wij hadden daar in de buurt, in een soort instantiehuis, voor de duur van een kleine week logies gevonden en steeds als wij naar de kota wandelden om op de pasar te blandja, passeerden we DE MEREL. Ik heb dikwijls gedacht: "Wat zou deze vogel in de loop der jaren niet allemaal hebben gezien en meegemaakt?"
Berastagi.
Als wij 's morgens het slaapkamerraam opengooiden zagen we voor ons de goenoeng Sibajak en de Sinaboeng. Het was een prachtig en imposant gezicht. In de tuin waar we veel zaten groeiden acacia's, dahlia's, gerbera's, gladiolen naast melati en kembang sepatu. Er was echter een narigheid, we hadden nl. veel last van vliegen. Men verbouwt daar veel witte kool. Bij het oogsten wordt het rotte bladafval, de orang Batak is toch al niet erg hygiënisch ingesteld, ergens op een grote hoop gegooid, met als gevolg myriaden vliegen. Ik heb me dan ook onmiddellijk een degelijke dubbelbuks sapoe-lidi aangeschaft en ging geregeld op vliegensafari. Nadat telkens ettelijke gesneuveld waren, kon je er weer een poosje tegen. (Vroeger zeiden we: "Kami tida pergi ke Indonesia akan menangkap lalat")
Je kunt op twee manieren Berastagi bereiken. De kortste is vanuit Medan naar het zuiden en dan kom je eerst in Sembahe, Sibolangit, Bandar Baru, Berastagi. Verder naar het zuiden Tongging, Pematang Purba (Seribu Dolok) Pematang Siantar, noordwaarts Tebingtinggi en in noord-westelijke richting kom je weer in Medan. Je bent zo het kringetje rond gereden. Vanaf Sembahe begin je met filmen of dia's schieten. Een bruisende kali met veel rotsblokken, ga je gang maar. Berastagi zelf vind ik nogal smerig. De omstreken echter zijn meer dan prachtig. Een bochtige weg loopt door een schitterend landschap, dichte jungle, terrasvormige padivelden, kleine dorpjes met de typische huizen voorzien van hoornpuntdaken, kristalheldere watervalletjes, het is er allemaal in grote overdaad. Dit is Sumatra op z'n mooist! Vergeet vooral niet de noordpunt van het Tobameer en de Si Piso-piso waterval te bezoeken. Bij een driesprong zult u een houten richtingsbord aantreffen. Schuin links: Tongging. Schuin rechts: Air terdjun. Air terdjun is Indonesisch voor waterval. De Si piso-piso is 60 meter hoog, heel smal, maar prachtig. Net een wit lint tegen een donkergroen-grijze achtergrond. Daar boven een strak blauwe lucht. U begrijpt wel dat ik m'n Super 8 op volle toeren liet snorren. Daarna mampir in een Bataks dorp en met de kepala kampong een grote boom opzetten, zijn vele loslopende zwarte hangbuikvarkens filmen, een orang tani bij het ploegen van z'n sawah, maar ook koffiebloemen waarop grote mieren en bijen druk bezig waren.
De 5 dagen Berastagi waren om voor we er erg in hadden en we reden met de Landrover over Tebingtinggi terug naar Medan. Niet om op onze lauweren te gaan rusten, maar om plannen te smeden voor de volgende trip: naar de op een afstand van 605 km noordelijk van Medan gelegen hoofdstad van Atjeh, Kuta Radja.

G. H. BARTMAN

Het schiereiland van Prapat aan het Tobameer, op de achtergrond het eiland Samosir.

BLIJ EN VERDRIET

Toen ik met vakantie in april 1977 in Jakarta Halim kwam, waduh leuk. Je ziet je families en sobats. Allemaal lachen pelukpelukan, tjium tjium man, leuk zeg van blijdschap na 20 jaar.
Maaaaar, bij dat vertrek afscheid nemen in Halim naar Hollan (zonder d) aduh je houd je hart vast. Kom tranen uit mijn ogen van kasian en verdriet, dat ik hun moet verlaten.
En ik heb ook een Sundanees familie, en die zei met tranen uit hun ogen:

Oom, moegi tiasa patepang deui
di Indonesia.
(Oom, tot weerziens in Indonesië)

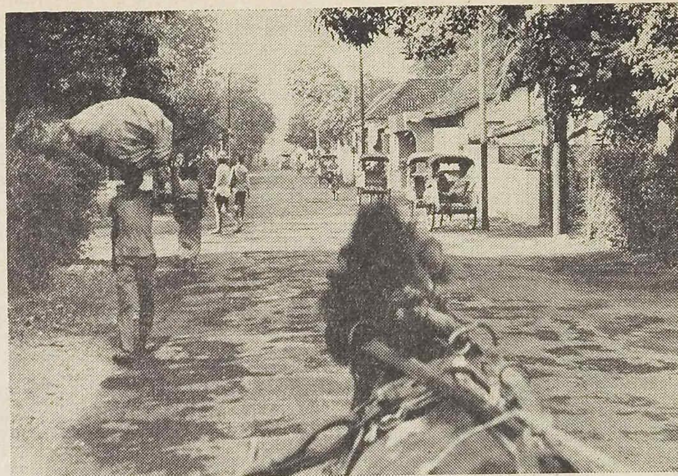
Werkelijk, soenggoe lo, beste mensen!

R. VAN HAASEN-TJIONG

Zo is het en niet anders. En geen betere spelling of andere taal zouden deze gevoelens beter kunnen weergeven.

De geest van een taal treedt het duidelijkst aan het licht in haar onvertaalbare woorden -
Marie von Ebner-Eschenbach

..... Vooral na de drukte van Jakarta en Bandung is Yogya zo rustig en vriendelijk. Op de linkerfoto een der kratonpoorten, op de rechterfoto de voor Yogya nog steeds karakteristieke andongs. (Foto's Rogier)

Terug naar het onbekende geboorteland (I)

door GIESJE KAAG

In de trein van Bandung naar Yogya

Mevrouw Giesje Kaag is in Yogya geboren, maar weet zich niets te herinneren van haar prille jeugd in Indië. Geen wonder, want op zeer jeugdige leeftijd - na een verblijf in een vrouwenkamp - vertrok zij voor goed naar Nederland. De gedachte aan haar geboorteland bleef echter levend en zij besloot de stoute stap te ondernemen: Zij begaf zich, nu op haar beurt vergezeld van haar dochtertje Marie naar haar geboorteplaats. In dit eerste gedeelte van haar dagboek, dat wij publiceren, doet zij verslag van de treinreis van Bandung naar Yogya; in een tweede stuk van haar hand zal de lezer de reacties aantreffen die haar bezoek aan haar geboorteplaats bij haar wekten.

Tijdens onze drie weken durende reis begin van deze zomer door Java (een piepklein stukje van Java natuurlijk) hebben wij het meest genoten van de gewone daagse dingen. Omdat wij niet bij een reisgezelschap behoorden, kwamen wij misschien ook meer met die alledaagsheden in contact, zoals b.v. met het leventje dat zich afspeelt in een derde-klas coupé in de trein van Bandung naar Yogya.

In Bandung logeerden we bij mensen, die we in de loop van ons bezoek Oom en Tante zijn gaan noemen. Oom bracht ons op een morgen naar de trein.

Zondag 22 mei 1977.

Het is vijf uur in de ochtend. Ik merk dat we gewend zijn geraakt aan vroeg opstaan, net zoals die massa's mensen die zich door de al weer drukke straten van Bandung naar de markt spoeden. De poflampen aan de stalletjes zijn ontstoken, want het is nog donker. Oom's auto toetert zich een weg.

Bij het station aangekomen ontwijken we de koffersjouwers, omdat ik mijn spullen liever bij me heb. Oom probeert ons in de air-conditioned twee-de-klas-wagen te krijgen, die aan de trein van Yogya is vastgekoppeld (1e klas bestaat niet). De wagen is echter afgehuurd door een gezelschap en dat is maar goed ook, want in een derde beleef je een hoop meer. We betalen aan het loket het onwaarschijnlijk lage bedrag van 2100 RP (*f* 13) voor anderhalf kaartje. Ik informeer nog of Marie's kinderkaartje niet inhoudt dat ik haar negen uur lang op schoot moet houden (ze weegt tenslotte ruim 20 kilo) maar dat is niet zo. We worden door oom in de trein gezet en prompt daarna van onze plaats verdreven. Marie jammert paniekerig omdat we in de drukte de trein weer uit moeten via het eng hoge afstapje en dito klim de trein weer in. Een vriendelijke sjouwer helpt ons en vindt ook de aangewezen zitplaats.

Het is voor Indonesische begrippen allerminst druk in de trein. Bijna niemand zit met zijn drieën op twee plaatsen en er staan geen kippen, geiten of mensen in het brede gangpad. De tot de trein behorende koffie en theeverkopers lopen uren met hun waar op en neer in het gangpad tot hun spullen koud en ondrinkbaar zijn geworden. Een man met tijdschriften en één met kussentjes (om het zitten op de rieten banken wat te verzachten) doet ook vergeefse moeite. Indonesiërs zijn zuinige mensen en wat ze nodig hebben aan eten, drank, leesvoer e.d. hebben ze meestal in rieten manden bij zich en als ze wat kopen zullen ze het toch eerder bij de verkopers doen die bij ieder station de trein bestormen, want daar kan men afdingen (op eten en drinken beslist niet! red.) De koffie- en theeverkoper heeft tijdens de reis aan ons wel een goede klant, omdat hij ook limonade in flesjes verkoopt. (Het is ons ingehamerd nooit enig ander vocht dan uit flesjes te drinken, tenzij het gekookt is, zoals thee en koffie). Als je wat bij hem bestelt, haalt hij zijn prijslijst uit zijn achterzak en dan wijs je aan. Het is vrij duur en verwonderlijk is het dan ook, dat hij prompt vergeet wat je besteld hebt. Nadat ieder gezeten is en de karbies op een zichtbaar en in het oog te houden plek geinstalleerd is, zet de trein zich (min of meer op tijd) in beweging.

En dan komen er **drie** mannen om onze kaartjes te knippen: één om met een tang een gaatje in het kaartje te maken, één om met een nagelschaartje een hoekje van het kaartje te doen, en één om op te schrijven van welke zitplaats het kaartje aldus behandeld is.

Buiten is een hoop te zien: plaggenhutten, boeren met sarongs om de schouders tegen de kou, omheiningen van riet en aarde waar ganzen (hutje, mutje) op elkaar staan geperst.

Het mist als we door het landschap boemelen en dan om half zeven komt de zon warm en stralend boven de bergen uit: verlichte bergflanken, mist in de dalen en donkere toppen op de achtergrond. Terwijl ik schrijf kunnen enkele passagiers hun nieuwsgierigheid niet bedwingen en blijven tersluiks naar ons kijken, maar voor het overgrote deel bemoeit ieder zich met zijn eigen zaken (over het algemeen ondervindt men als vreemdeling van medepassagiers in een vehikel-trein-bus-colt e.d. niet de minste hinder. Men wordt dan niet betast of aangeroepen, zoals op straat wel voorkomt). De passagiers hebben het eerste uur wat gedut maar worden allengs wakker. Ze lezen en praten. De eerste slokjes uit de meegebrachte thermosfles worden genuttigd.

Ik fotografeer eerst aan de kant waar wij zitten bijna tegen de zon in, en voor een paar foto's aan de andere kant gaan we langs de WC, waar twee mannen dutten, naar het platform bij de deur. Tot mijn grote schrik staat deze wagenwijd open. De conducteur staat op de treeplank en wuift naar bekenden als wij door de dorpjes sukkelen. Hij waarschuwt de mensen dat ze niet te dicht bij moeten komen of

ergens aan gaan hangen of om op het dak te klimmen voor een gratis rit. Hij glimlacht vriendelijk als ik foto'tjes maak. Wij merken en passant op dat de andere (kamar ketjil (WC) wel in functie is. Beter vroeg in de reis gaan, voor hij erg smerig is.
Ofschoon de trein niet erg snel gaat, is het kennelijk een intercity, want hij stopt niet in veel plaatsen, wel soms zomaar een tijdlang onderweg. De trein trekt overal veel bekijks. Mensen komen uit hun huizen om er naar te kijken en kindjes zwaaien enthousiast. Er zijn kleine meisjes met nog kleinere kinderen op de heup of baby's met dikke wollen mutsen op. Kleine meisjes hebben al een geblanket gezicht; opmaak begint vroeg, al als ze baby zijn. Het resultaat wordt door de hitte wat vlekkerig. Jongetjes lopen met blote piemeltjes rond; ze zijn of helemaal bloot of alleen van boven gekleed. Dat spaart luiers. Maar ook hierin zijn jongetjes bevoordeeld boven meisjes; blote meisjes zijn op de vingers van één hand te tellen en dan houdt men nog vingers over.

De mensen wonen vlak bij de spoorweg en stappen er ook vrijelijk overheen. Bij de eerste stop wordt de trein overstroomd door verkopers en verkoopsters. De vrouwen en meisjes hebben grote, ronde, emaille schalen op het hoofd met allerlei lekkernijen. Wat mij het meest opvalt zijn de hardgekookte blauwe eieren met een stempel erop. Er komen mannetjes langs die een koerend geluid maken. In werkelijkheid zeggen ze: "rokko-rokko-rokko" wat slaat op de rookwaar die ze verkopen! Ook de man van de sinaasappels "jeruk-jeruk-jeruk" klinkt als een vogel. Men loopt voortdurend de coupé op en neer. Ze verkopen bijna allemaal hetzelfde en zijn dus hevige concurrenten. Ik voel me wat belachelijk als ik het gedoe wil fotograferen, wat - doordat het in de coupé te donker is - niet lukt. Een lief, klein meisje met een ketel thee kijkt verbaasd en vraagt dan voor de zekerheid of ik toch geen thee wil. De laatste verkopers springen van de trein af, als die al rijdt en sommigen rijden gewoon een eindje gezellig mee. De trein toetert zich een weg. De mensen eten tevreden hun meegebrachte koekjes en drinken de thee uit de thermosfles. Deze eerste lading verkopers heeft geen enkele klant opgeleverd; althans niet in onze coupé. Een blinde vrouw komt zingend, op de hurken langs geschuifeld. Vrij veel mensen geven wat. Marie vindt het eng, dus doe ik het voor haar. Met blinden heeft men kennelijk meer medelijden dan met mensen met halve armen en benen. Ik zie ze vaak wat krijgen en ze hoeven er geen show voor op te voeren zoals anderen dat wel moeten. Soms is het overigens inderdaad nep. Zo heb ik eens een man op kerngezonde benen zien langsschuifelen op straat...... zonder succes overigens. Misschien kon hij in die positie wel gemakkelijker zijn zakken vullen.
Het wordt allengs warmer. Marie heeft nog steeds haar jasje aan en haar hoed op. Ook andere mensen hebben overigens nog wolletjes aan. De vrouwen zien er keurig blank gepoederd en volmaakt opgemaakt uit. Ook het meisje tegenover ons heeft poeder op haar vrij grove gezicht. Al gauw roetsjen er druppels langs haar neus tussen de fraai geëpileerde wenkbrauwen en maken van de poeder een vlekkenmassa. De lipstick, waarmee ze haar aardige grote mond kleiner probeert te doen lijken, is al gauw met de smikkeltjes opgegeten. De andere vrouwen daarentegen blijven de hele, warme dag onbegrijpelijk droog en onberispelijk.
Rond een uur of 10 begint bij een halteplaats de trein voller te worden. Ik neem Marie op schoot om een smal meneertje te laten zitten. Dit is een ongebruikelijke geste, want ieder blijft zitten waar die zit en maakt zich zo breed mogelijk. De gangbewoners op hun beurt zetten zich op de stoelleuningen en manoeuvreren zich met de billen een beetje extra plaats. De rest moet maar staan of op de grond zitten.
Marie krijgt van het meisje tegenover ons een snoepje en ik zeg "Terima-kasi". Het smalle meneertje begint daarop een uitvoerig verhaal in het Indonesisch "waar komt U wel vandaan? Waar gaat U naar toe?" Ik begrijp hem wel, maar kan niet antwoorden. Het meisje redt de situatie door uit te leggen dat ik pas in het land ben en nog net "dankjewel" kan zeggen.

Als ik later een te duur garnalenkoekje koop en een pakje gebakken banaantjes, lacht ze en probeert de verkoper over te halen mij er nog een te geven. "Twee had je er daarvoor kunnen hebben", wijst haar vriendje. Ik lach maar. Later dingen we voor een paar sinaasappeltjes gezamenlijk af; ik betaal natuurlijk nog steeds te veel en ze doen het me nog een keer voor. Dit is werkelijk uitzonderlijk, want gewoonlijk bemoeit men zich niet met iemands afdingen ook al doet hij klunzig. Marie is tevreden met de sinaasappeltjes. Ze heeft de banaantjes en de garnalenkoekjes afgekeurd en kip besteld. Ik kijk het smalle meneertje vragend aan, die inderdaad (hoewel niet erg actief) naar een kippenpootjes-verkoper uit gaat zien.
Het is nu 12 uur. De dorpjes die we passeren liggen er plezieriger bij dan de buitenwijken in de steden. Hier staan de huizen tenminste los van elkaar ook al is de bouw armetierig en hebben ze ongetwijfeld voor het grootste deel gewoon een aarden vloer. Water en licht zal ook wel niet voorradig zijn. De rivier - mocht die in de buurt zijn - doet de was en dient ook als badkamer enz. We passeren verschillende van zulke rivieren met badende mensen. De riviertjes zijn zonder uitzondering modderig. Zelfs in het vieze, stilstaande water van kleine plassen wordt gebaad.
Bij de stop om 12 uur wordt er wel wat gekocht van de verkopers die de trein bevolken. Men neemt een klein warm hapje dat ter plaatse uit diverse potjes wordt samengesteld en in een pisangblad wordt opgediend. Het blad wordt dan, nadat het hapje op is, uit het raam gegooid. Indonesiërs gooien van alles op openbare plaatsen; zo schoon als ze zijn op hun huis, zo slordig zijn ze daarbuiten. Ook van het dak van de trein vallen pisangblaren. Er zitten daar ongetwijfeld ook mensen voor een gratis rit. Een parallel rijdende bus heeft eveneens passagiers op het dak en anderen bengelen aan de bus.

Aankomst in Yogya.

Marie slaapt de laatste twee uur op mijn schoot. Het is nu toch wel erg warm en mijn benen beginnen te slapen onder het gewicht van haar spichtige lijfje. Een uur te laat, maar toch nog vrij plotseling rijdt de trein het station Yogyakarta binnen. Het is plots pikdonker door de overkoepeling, terwijl een andere stilstaande trein het laatste licht weg neemt. Marie breekt onmiddellijk uit in een jammerklacht, terwijl ik de tas zodanig probeer in te pakken, dat alles min of meer blijft zitten. De pop, Charlie Brown moet nog in Marie's speelgoedkoffertje dat onder de bank ligt. Ik moet de grote koffer nog uit het net vissen; ik moet de kaartjes bij de hand hebben om straks af te geven bij de uitgang en ook het adres van de Dominicanessen waar wij eerst langs zullen gaan voor hulp bij onderdak.
Inmiddels dringen passagiers voor het volgende traject zich al op onze plaatsen, terwijl verkopers in de resterende ruimte hun waren aan de man pogen te brengen.
We moeten er snel uit, want op sommige stations vertrekt de trein verbazend vlug ook al blijft hij op andere eindeloos staan. Marie springt heel moedig van de hoge treeplank en we worden prompt achtervolgd door een jongen die ons een hotel probeert aan te smeren.
Buiten staan een aantal chauffeurs van taxi's zonder meter (je hebt ze hier niet mét). Dat wordt onderhandelen over de prijs. Ze blijven staan op 1000 Rp. en ik denk dat ze me neppen. Fluks komt een betjahman aanlopen die ons wil rijden voor 600 Rp. (Later blijkt dat de taximensen gelijk hadden en dat wij de betjahman drie maal teveel hebben betaald). Evengoed heeft de man ons en onze bagage, tezamen 100 kilo, een verschrikkelijk eind gefietst waarbij hij nog omreed ook door de fraaie lanen van Jogya's buitenwijken om ons niet te laten merken dat hij ons beduveld had en in de hoop misschien nog meer te krijgen. Marie hield hier een duidelijke voorkeur voor de zachtschommelende betjah aan over. Het was ook heerlijk; vooral na de drukte van Jakarta en Bandung is Yogya zo rustig en vriendelijk.

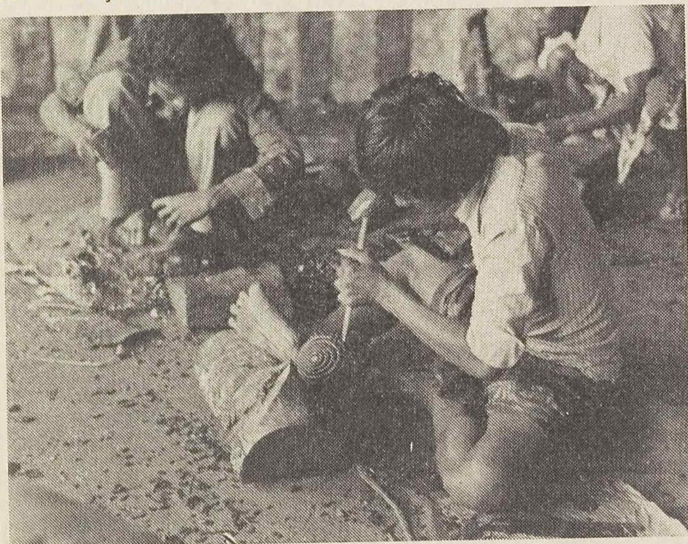
(wordt vervolgd)

KETUT ADIK

**"Fools all! who never learned
how much better than the whole the half is . . ." *)**

Op Bali ontmoetten we Ketut Adik, taxi chauffeur van beroep. Een jonge man met schouderlang haar, een open, rustig gezicht en een oude Chevrolet. Mijn vriendin, met wie we reisden, had ons verteld hoe typisch Balinees hij was. Zij en haar man hadden namelijk al eens eerder gebruik gemaakt van zijn diensten.

Het was avond toen we in Denpasar aankwamen en we hoopten dat hij en z'n taxi op passagiers zaten te wachten. Helaas, hij was in geen velden of wegen te bekennen. Dus stapten we in een andere taxi en vroegen de chauffeur of hij Ketut Adik kende. Wat een vraag! Hij zou er wel voor zorgen dat Adik wist dat we er waren.
De volgende ochtend, al vroeg, stond hij voor de deur. Waar wilden we naar toe? Wat wilden we zien? Wilden we het aan hem overlaten? Dat kon. Over prijs werd niet gesproken, door ons niet en door hem niet. En zo werd Ketut Adik onze gids gedurende ons verblijf in Bali. Op het dashboard van zijn auto prijkte een kunstig gevlochten mandje met verse bloemen die de wagen vulden met hun zoete geur. Dat was voor de goden waarmee Ketut Adik kennelijk op zeer goede voet stond. Het geheel gaf iets aparts aan de toch al zo aparte Balische morgen. Hij bracht ons overal, reed praktisch half Bali met ons door, voorzichtig kuilen ontwijkend op de weg, sprak over zijn eiland, de tempels, de mensen en hun gevoel voor kunst, met enthousiasme en trots. Wij waren diep onder de indruk van zijn ongelofelijk mooie eiland.

Houtsnijders aan het werk in Mas, een plaatsje bekend om zijn houtsnijwerk.

In Mas, een plaatsje bekend om houtsnijwerk, bracht hij ons naar een huis waar een half dozijn mannen druk bezig waren met een paar eenvoudige werktuigen de mooiste figuren uit een stuk hout te snijden. Ze gebruikten er handen èn voeten bij. Er werd hoofdzakelijk met tweekleurig ebbenhout gewerkt, aangevoerd uit Sulawesi. We zaten er met bewondering naar te kijken. De hele dag waren we op stap en 's avonds bracht onze gids ons naar de Ketjak voorstelling. Toen hij z'n dagloon kreeg schudde hij zijn hoofd. Het was te veel, zei hij. Wij dachten dat het niet genoeg was. Na veel aandringen nam hij 't geld aan. De volgende dag bracht hij drie muziek cassettes van de Ketjak voorstelling, dat was zijn olèh olèh en 't had hem minstens een derde van zijn loon gekost. Zoiets stemt je tot nadenken.
Ketut Adik was een perfecte gids, trots op en vol liefde voor zijn eiland. Een wereld waar hij nooit eenzaam behoefde te zijn want zijn leven was nauw verbonden met dat van zijn familieleden, zijn desagenoten èn zijn goden. De verschillende dansen liet hij ons ook zien, de Krisdans, de Legong, de Barong. De Barong, symbool van het Goede dat nooit helemaal in staat is het Kwade te overwinnen. Al door de eeuwen heen. Op de dag van ons vertrek voerden we een lang gesprek met Ketut Adik. Of hij nog naar school ging? Niet meer, maar hij zorgde er voor dat zijn broertje naar school kon. Hij verdiende tjukupan het hele jaar door en het klimaat was precies goed, hij had zijn auto, veel had hij niet nodig, zei hij. Benijdenswaardig. Alweer waren we stil. Ketut Adik was nog niet bezeten van hebzucht voor allerlei dingen die het leven voor de mens van vandaag "het leven waard" maken. Volgens Westerse maatstaven is hij niet vooruitstrevend. Misschien niet, maar Ketut Adik streeft immers naar heel iets anders. In zijn wereld is men tevreden als er genoeg rijst is voor iedereen en de goden de mens gunstig gestemd. Hoe lang nog zou hij deze levensfilosofie kunnen behouden?
Op het vliegveld zorgde Ketut Adik dat we gereserveerde plaatsen hadden in de plane, en toen wij instapten en nog even omkeken stond hij ons na te kijken, helemaal buiten de deur van de wachtkamer. We wuifden naar hem, hij wuifde terug. Het vliegtuig taxiede de startbaan op en we vertrokken. Daar beneden, heel klein, stond Ketut Adik met opgeheven gezicht, een hand z'n ogen beschermend tegen de zon. Een eenvoudige taxi-chauffeur, maar wat een mens.

J. LENTZE

**"Het gaan naar Indonesië was voor mij een soort "genezing". Het gevoel van heimwee is nu veel, veel minder. Niets ten aanzien van mijn gevoel voor mijn geboorteland is veranderd, maar de pijn die er was, sinds we er vandaan gingen, is verdwenen. Ik heb nu vrede met dat vertrek. Misschien, omdat we, toen we vertrokken 25 jaar geleden, het gewoon niet te geloven was.
Land en volk terug te zien, te weten dat alles er nog is, geeft me een prettig gevoel. Ik weet niet hoe ik het moet uitleggen. Ik wens ze alle goeds toe, méér dan dat. Weet je wat eigenaardig is, ik hoop dat je het begrijpt, ik kreeg het eigenaardige idee dat ik blij was, geen deel meer te zijn van een koloniaal systeem. Alles moet zijn tijd hebben, een begin, èen einde. Voor Indonesië is er een nieuw begin, daar horen wij niet meer bij. Dat gevoel gaf dit weerzien mij."**

J.L.

* Hesiod, **works and days**, Ttranslation by Richmond Lattimore, University of Michigan press, ann Arbor, 1959, Blz. 23.

KERST- EN NIEUWJAARS WENSEN

Prettige Kerstdagen en lieve wensen voor al mijn sobats van vroeger in Indië met het jaar 1978, toegewenst door Mevrouw H. M. Abresch, Kinheimflat 248, Haarlem.

Wij wensen allen een Gezegende Kerst en Nieuwjaar toe. W. H. Agerbeek en Mevr. S. Agerbeek-Dijk, T. E. Teunissenweg 23, Damwoude.

Collega's, familie en kennissen een goed en gezond 1978 toegewenst. J. E. Andoetoe, Dellaertlaan 159, 1945 WH Beverwijk.

Aan alle Indische vrienden een Vredige Kerst en Gelukkig Nieuwjaar 1978 toegewenst door Martin Bakx, John. F. Kennedystr. 15, Steenbergen (N.Br.)

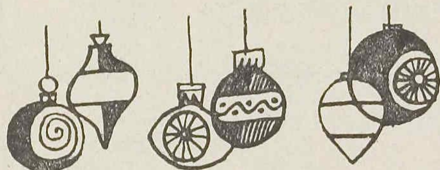
INDISCH FAMILIE ARCHIEF wenst allen veel succes bij Uw naspeuringen in 1978. L. J. Barkeij, J. W. Leembruggen, A. C. J. van Rheeden, D. A. Visker.

Alle sobats veel gezondheid toegewenst voor 1978 door E. C. C. Barnaart & Ega, Joppelaan 37, Gorssel.

Prettige Kerstdagen en Selamat Tahun Baru van ex-Semaranger: D. M. Bartels en Mevr. J. N. Bartels-Be, Waalstr. 107, Poortugaal - Z.H.

Prettige Kerstdagen en een Voorspoedig 1978, toegewenst aan alle vrienden en kennissen, door Mia en Ben Bernard, Adriaan Brouwerstraat 48, Bergen op Zoom.

Fam., Vrienden en Kennissen, Prettige Kerstdagen en Voorspoedig 1978 toegewenst door John & Frouwke Beynon-Vecht en Moeder I. Vecht, Veeteeltstr. 113 A, Amsterdam. Ook alle Tong-Tongers hetzelfde toegewenst.

Een zalig kerstfeest en een gelukkig Nieuwjaar toegewenst door Ronny Bingel en Gaby Maphar, Heilostraat 81, Den Haag.

Goede Kerst en Zalig Nieuwjaar voor allemaal toegewenst door F. Boeckholtz, Slootdorpstraat 82 2E, Amsterdam.

Familie, bekenden, Tong-Tong incluis,
Dat Gods Zegen kome in ieders huis.
Dat Zon en blijdschap ons zij gegeven,
Alsook in goede gezondheid een lang leven.
toegewenst door Fam. Boogaard-Staneke, Reigerstraat 13, Enschede.

Zalig Kerstfeest en Gelukkig Nieuwjaar! toegewenst door E. F. Boogaard, Reigerstraat 13, Enschede.

Alle Sobats en Bekenden een vredig en gelukkig 1978 toegewenst door Jan C. Bouwens, Pr. Hendriklaan 77, Leidschendam.

Zalig Kerstfeest, veel geluk en gezondheid voor iedereen, toegewenst door Otto Brakkee, Gr. Engelbrechtstr. 25, Oosterhout. Tel. 01620 - 2 53 85.

Familieleden, vrienden, kennissen: Zalig Kerstfeest en een voorspoedig 1978 toegewenst door A. R. E. van den Brink, Postbus 36, Veenendaal.

Tong-Tong, Vrienden en Oud-Padvinders, gezegende Kerstdagen en een gelukkig 1978 toegewenst door: Fam. Calamé (ex-Klaten), Albardastraat 5, Den Haag.

Familieleden, vriendinnen en kennissen, Zalig Kerstfeest en Gezegend 1978 toegewenst door Mevr. E. de Casembroot-Wasch, Badrianhof 6-II, Amsterdam. Tel. 020 - 13 78 09.

Vrolijke Kerstdagen en Gelukkig Nieuwjaar 1978 toegewenst aan: Zusters, broers, kinderen en kleinkinderen, Nichten, Neven en vrienden en kennissen, ook njang allang loepa ikke, met veel Voorspoed en Gezondheid erbij, door Leo en Zus Coldenhoff-Kerkhoff, Nieuwstraat 25, Heerlen.

Zalig Kerstfeest en Gelukkig Nieuwjaar toegewenst door Heer en Mevr. J. F. Cooke-Offermans, Beemsterstr. 154[1], Amsterdam-Noord.

Aan allen - Prettige Kerstdagen en een Gezegend 1978 - van Clem, Chris, Heloise & Clementine le Cotey, Vlierstraat 590, Enschede.

Merry Xmas and Happy 1978 to my Radio - Ham Friends in Nederland - N./S. America, Australia and Indonesia from PA CLC (Clem le Cotey) Vlierstr. 590 - Enschede.

Mevr. G. H. Crutzen-Pesch, Tonijnstr. 45, Den Haag; tel. 070 - 90 06 72, wenst alle vrienden gelukkig Kerstfeest en Nieuwjaar toe.

Aan allen: "Zalig Kerstfeest" en "Gelukkig Nieuwjaar". A. B. C. David, Burg. Visscherstraat 73, Ulestraten.

Familie, Vrienden en Kennissen Vrolijk Kerstmis en Gezegend 1978 toegewenst door E. Davids. Broadmoor 306, 8500-16th str. Silver Spring, Md. 20910, U.S.A.

Vrolijk Kerst en '78 aan alle Oud-Indisch gasten toegewenst door Mevr. H. Davis-Hofbaak, Oostenrijkstr. 601, Blerich - L.

Zalig Kerstfeest en Voorspoedig Nieuwjaar toegewenst door Willem Dezentjé uit Arizona U.S.A.

Gezellige Kerstdagen en gezegend Nieuwjaar toegewenst door Corry Diederich-v. Rijn, Groenendaal 144, Ede.

Aan allen: Zalig Kerstfeest en Voorspoedig 1978 toegewenst door Fam. Dieterman, Almstaat 2, Bedum (Gr.)

Alle vrienden en kennissen Prettige Kerstdagen en een Gelukkig en Gezond 1978 toegewenst door G. M. R. Duenwald, Linthorst Homanstr. 8, Meppel.

Familie, Greet, Joop en bekenden, gezegende Kerst en bovenal voorspoedig 1978 toegewenst door Ernst J. A. Dupont en gezin, Dolomieten 104, Amstelveen.

Gelukkig Nieuwjaar toegewenst aan Familie en bekenden door Rob v. Duffelen, Akkerweg 92, Driebergen-Rijsenburg 2760.

"Vrienden en bekenden Banyak Rejeki toegewenst in 't jaar 1978" door Maud, Norbert, Candy en Pascal Fea, Zandhorstlaan 47, Oldenzaal (Ov.). Tel. 05410 - 1 74 29.

Oude Sobats en Fam. Zalig Kerstfeest. Moge 1978 brengen: Vrede, Voorspoed en Begrip voor elkander. Toegewenst door: W. J. Freni en K. P. D. Freni-Geeraths, Weezenhof 34-55, Nijmegen.

Aan vrienden en bekenden een Zalig Kerstfeest en voorspoedig Nieuwjaar toegewenst door R. H. de Fretes, Dirk Bonsstraat 7[11], Amsterdam.

"Allen onze beste wensen", Fam. R. M. A. van Garling, van Noortstr. 20, Bussum.

Zalig Kerstfeest en Gelukkig Nieuwjaar toegewenst door G. M. Gereke en echtgenote, Goudenregenhof 1, Nieuwegein.

Zalig Kerstfeest, Voorspoedig 1978 voor alle sobats overal ter wereld. Harry en Wies Gloudermans-de Mey, Wimmerstr. 4, Eygelshoven.

SLAMAT TAOEN BAROE EN SLAMAT DJALAN IN 1978, TOEGEWENST DOOR UW REISBURO GODERIE, BOSCHSTRAAT 46, BREDA.

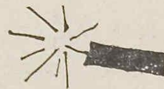
Familie, Vrienden en Kennissen een gezegend Kerst- en Nieuwjaar toegewenst door E. M. Goedhart en echtgen., Zilversparstraat 27, Echt. (Limb.)

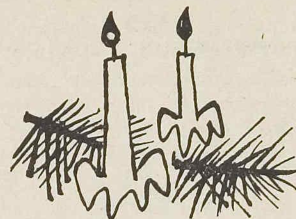
Vrolijke Kerstdagen en Gelukkig Nieuwjaar 1978 toegewenst aan alle Familieleden en kennissen door Dee & Reinier Görtz, Kast. Neubourgweg 86, Maastricht.

Allemaal prettige Kerstdagen en Banyak rejeki toegewenst in 1978 door Fam. M. de Graaff-v.d. Geugten, Toscalaan 432, Hoogvliet.

Thea en Willy Grashuis-Goedhuys, Paltroklaan 59, Rotterdam-Schiebroek, Tel. 010 - 22 58 01, wensen alle familieleden en vrienden een Zalig Kerstfeest en een Voorspoedig 1978.

Familie en Kennissen: Vrolijke Kerst en Voorspoedig 1978, toegewenst door Irma Groen, Jacobus Mark, Henk Terwee, Belleville, New Jersey 07109 U.S.A.

DJOKJA - KLATEN - SOLONEZEN VRIENDEN, KENNISSEN: "PRETTIGE KERSTDAGEN EN GEZEGEND NIEUWJAAR" en wederom tot ziens op de Reunie op 29 april 1978. LEX GRONDHUIS - MICK JANSEN SCHIPPER - THIJS BAARDMAN, Plesmanstraat 347, Soesterberg.

Uit Australië voor Nieuwjaar gezondheid toegewenst door Puck aan alle Sobats van haar! A. v. Haastert, Patrijslaan 18, Huizen-N.H.

Zalig Kerstfeest en Gelukkig Nieuwjaar voor alle familie en kennissen. Wil en Ruud Hazenberg-Verbeet, Weilustlaan 33, Breda.

"Zalig Kerstfeest, Goed uiteinde dan Slamat Tahun Baru 1978. G. J. Hendriks, Steinstraat 7, Arnhem.

Allen veel Heil en Zegen voor 1978! Toegewenst door F. B. Hess en echtgenote, Is. van Hoornbeekstr. 69, Zwolle.

"Alle vrienden en bekenden, ook uit Semarang: Gelukkig Nieuwjaar". Roelie Hogeveen, Palestrinalaan 1019, Zwolle, Tel. 05200 - 3 75 82.

"Selamat Hari Natal" & "Selamat Tahun Baru". Hotel Semarang, Bandung.

Allen een goed Kerstfeest en Voorspoedig 1978 toegewenst door De Indisch Nederl. Organisatie, Oude Huybergsebaan 311, Bergen op Zoom.

Familie & kontjo kontjo in Indonesia, Amerika, Europa: banyak rejeki 1978! Albertine & Chris Ivens-Anthonio, Zeeloodsenlaan 32, Den Helder.

Alle mede-krijgsgevangenen van de eilanden Flores - Amahai - Hoeroekoe en Liang Prettige Kerstdagen en een Voorspoedig 1978 toegewenst en tot ziens op 29 april 1978 in de Houtrustrotonde. Ns. Comité Flores Comp. L. Jacobs en echtgenote.

FAMILIE, VRIENDEN EN KENNISSEN ZALIG KERST EN EEN GEZEGEND 1978 TOEGEWENST. F. T. J. J. W. Johan, Copernicusstraat 101, Den Haag.

Alle medewerkers, lezers-lezeressen T.T. een voorspoedig en gezegend Nieuwjaar toegewenst door Th. H. Kempff-Neiman, Dr. Boomstr. 11, Oostzaan.

Gezegend Kerstfeest en Voorspoedig Nieuwjaar toegewenst door Mevr. M. Kiveron-Tacoma, T. M. Bouwmeesterlaan 1, Flat 28, Den Haag.

Alle vrienden en kennissen een Zalig Kerstfeest en Gelukkig Nieuwjaar toegewenst door Fam. W. W. Klavert, Leon v. Heilstr. 18, Breda.

Aan alle sobats gelukkig Kerstfeest en voorspoedig Nieuwjaar toegewenst door Jan en Lauty Kleevens-Musch, C. J. Curielaan 15, Vleuten.

Fried G. M. Knaven, Ananasstr. 15, Den Haag wenst alle Indische mensen prettige Kerstdagen en Gelukkig 1978 toe.

Al onze sobats hartelijk selamet tahun baru. Cor en John Koenekoop, Piet Heinlaan 44, Oegstgeest.

Lieve vrienden en kennissen, Prettige Kerstdagen en een Gelukkig Nieuwjaar toegewenst door Ch. A. Kornmann, Rudi en echtgenote, Karel Doormanlaan 14 A, Katwijk aan Zee.

Familie, Vrienden en Kennissen, Zalig Kerstfeest en een voorspoedig 1978 toegewenst door Mevr. E. L. Kuipers-Bauer, Coevordenstr. 15, Den Haag.

Alle Vrienden en Bekenden prettige Kerstdagen en voorspoedig 1978 toegewenst door Fam. G. Lenting-Blume, Dokweg 15, Dordrecht.

Familieleden, sobats en kenalans Merry Xmas and Happy New Year. Broer en Louk de Leur, Sasja en Ruth, Margrietstr. 45, Arnhem.

Familie, vrienden en kennissen prettige Kerstdagen en gelukkig Nieuwjaar toegewenst door F. van der Leij en echtgenote, Tramstraat 32, Bredevoort.

Zalig Kerstfeest, Prettig Uiteinde en een ALLESZINS VOORSPOEDIG 1978 van Frits & Pien Luntungan, J. Geradtsweg 41, Hilversum.

Selamat Hari Natal dan Tahun Baru. Edu Manz en gezin, Franz Leharlaan 80, Heemstede.

Familie, Vrienden, HOOSS-sympathisanten Selamat Hari Natal en Voorspoedig 1978 toegewenst door Laurens (Oling) Marens en Elly Martens-Neuvenheim, Wibautstraat 38, Dordrecht.

Fam. en kennissen van harte slamat tahun baroe toegewenst door Wies en Kees Martens, Leliestr. 116, Doetinchem.

"Lieve beste vrienden: Slamat, een gelukkig happy 1978. Alle goeds!" Fam. Chr. Maijer-Kepel, de Schaapherderstr. 25 hs, Amsterdam.

Allen Zalig Kerstfeest en Gelukkig Nieuwjaar toegewenst door G. B. Mes, Orchideestraat 2, Spijkenisse.

Prettige Kerstdagen en een Voorspoedig Nieuwjaar toegewenst door Carel en Piep Mispelblom Beijer-Noach, Galileistraat 43, Den Haag.

N.U.R. Nagel c.s. wensen familie en vrienden prettige Kerstdagen en een gelukkig 1978.

Fam. P. J. Nanlohy-Rike, Jul. v. Stolberglaan 173, Ede, wenst U Zalig Kerstfeest, goede jaarwisseling en een gelukkig 1978.

Familieleden, Vrienden en Tong-Tongers, allemaal een gezegende Kerst en voorspoedig 1978 toegewenst door A. G. Nemmers en echtgenote, F. Koolhovenstraat 95, Utrecht.

Allemaal veel zegen, gezondheid en voorspoed toegewenst door Arie en Tine Noordhoorn-Zwiers, Diederikstraat 70, Gemert.

Alle oude (en nieuwe) vrienden Gezegend Kerstfeest en Gelukkig Nieuwjaar toegewenst door Betoe Nyheim, 347 SW. Hamiltonstr., Portland, Ore. 97201 U.S.A.

Slamet Tahoen Baroe toegewenst door Fam. Oostwald, Bronkhorstlaan 171, Spijkenisse.

Selamat hari Natal 1977 & tahun baru 1978 kepada para handai taulan, Stafredaksi Tong-Tong serta anggauta di seluruh pelosok Dunia. Semoga Tuhan Jang Maha Esa memberikan berkat-nya. Dari Kawan Seperyuangan, Anak Betawi asal Sawa Besar, L. F. Ost, Hoensbroek.

Aan allen Zalig Kerstfeest en Gelukkig 1978 toegewenst door K. F. Ottenhoff en E. Ottenhoff-Intveld, Planetenlaan 90, Haarlem.

Vrolijk Kerstfeest! Moge alle vrinden in 1978 Geluk en Vrede vinden. Albert en Lien Panhuyzen, Laan der Ver. Naties 18, Harderwijk.

Chris Paulus en Betty Brunot wensen al hun vrienden en kennissen een zalig Kerstfeest en voorspoedig 1978 toe. Fam. Ch. Paulus, Schubertstraat 37, Zevenaar. Tel. 08360 - 2 64 62.

Selamat Hari Natal dan Tahun Baru. Carlo, Tineke Pereira, Grubbehoeve 292, Bijlmermeer.

Bekenden, Familie gelukkig Kerstfeest en Voorspoedig 1978 toegewenst door Fam. A. J. Perret-Falkenburg, de Rijpstr. 42, Zwolle.

G. J. K. Pesch, Bowlespark 13, Wageningen wenst Familie en Vrienden Zalig Kerstfeest en Selamat Tahun Baru.

Allemaal een Zalig Kerstfeest en een Voorspoedig 1978 met veel gezondheid toegewenst door G. E. S. Petrus en echtgenote, van Hanxl. Houwertstraat 47[1], Amsterdam.

Gelukkig Kerstfeest en een voorspoedig 1978 toegewenst door G. Pilouw en echtgenote, Wijnkoperstr. 508, Gorinchem.

Wij wensen iedereen van harte Zalig Kerstfeest en Gelukkig Nieuwjaar. F. Poortman en echtgenote, Heuvelbrink 51, Breda.

Indo's, waar ook ter wereld, een voorspoedig 1978 toegewenst en dat onze Tong-Tong nog vele jaren moge luiden, toegewenst door Fam. J. E. Priegelaar-Dowit, Diamanthorst 299, Den Haag.

Zalig Kerstmis en Banyak Rejeki voor het jaar 1978, toegewenst door Chris en Dien Ravenswaay, Korhoenderveld 89, Cuyk.

Familie en Vrienden Prettige feestdagen en een goed + gezond 1978 toegewenst door Lea Reijnaert en Moeder, Mevr. Sébo-Barend, de Sav. Lohmanstr. 125[11], Amsterdam.

Gelukkig Kerstfeest en een Voorspoedig 1978! Maud en J. H. Ritman, Kijkduinsestraat 922, Den Haag.

Prettige Kerstdagen en Gelukkig Nieuwjaar toegewenst door Arie, Jo en kinderen Roeloff, Rijksstraatweg 27[1], Duivendrecht.

Alle vrienden een Zalig Kerstfeest en een Voorspoedig 1978 toegewenst door Fa. G. F. Ruitenbach, Rua Maria Ortiz 193, Santo André, E.S.P. Brasil.

Veel heil en Zegen voor 1978 toegewenst door Pop v. Ruyven-Logeman, v. Asch v. Wijckstr. 15, Amersfoort.

Allen Vrolijke Kerst en een gelukkig 1978 toegewenst door J. L. K. Sanderse en echtgenote, Jan Topweg 17, Postbus 88, Nunspeet.

Aan Familie en vrienden - Moge de geest van Kerstmis Uw aller deel zijn om hoopvol het nieuwe jaar 1978 tegemoet te treden; dat wenst U toe Fam. W. F. W. Schardijn, Frankenthaler 34, Wateringen.

Vrienden, prettige Kerstdagen en gelukkig Nieuwjaar toegewenst door Mien en Djodjie de Scheemaker, Peppelweg 90 b, Rotterdam.

Sobats en Familie allerbeste wensen voor Kerstmis en Nieuwjaar. A. Schlameisen, Koekoeksbloemlaan 6, Baarn.

Familieleden, vrienden, kennissen hier en overzee, veel gezondheid, geluk, liefs toegewenst door Ankie Schröder, Jan Vethstraat 62-hs, Amsterdam.

"SELAMAT HARI NATAL" & SELAMAT TAHUN BARU", Hotel Semarang, Bandung. p.f. 1-1-'78.

Prettige Kerstdagen en Voorspoed in 1978. Carl Siebeler, J. Abelszstraat 21, Amsterdam.

Allen: Gezond 1978! Voorspoed en verantwoord blijvend optimisme! Toegewenst door Fried en Wim Sikman, Piet Heinstr. 114, Maarssen.

Het beste toegewenst door Fam. W. Singerling, Joh. Vermeerstraat 8, Woerden.

Familie, Vrienden en Kennissen een gelukkig Kerstfeest en Nieuwjaar toegewenst! J. Snell, Doelenstr. 61, Rijswijk.

Alle vrienden, kennissen en medewerkers van "Tong-Tong" een "Zalig Kerstfeest en Gelukkig Nieuwjaar" toegewenst door de Fam. Soentken, Rudolfsweg 27, Eindhoven.

Alle Kenalans: Slamet Hari Natal dan Tahoen Baroe 1978. L. H. van der Star en A. v.d. Star-Valberg, P. Potterstr. 7, Roosendaal.

Prettige Kerstdagen en Voorspoedig 1978 toegewenst door A. R. Steinmetz-d'Huy, T. Matthijsse-d'Huy, Utrechtsestraatweg 334, Woerden.

"Zalig Kerstfeest en veel heil en zegen in 1978" toegewenst door Fam. F. H. N. Stenebome-Hardjodipoero, de Fazant 116, Hoogeveen.

Prettige Kerstdagen en Gelukkig Nieuwjaar toegewenst door Fam. F. H. Timomor-von Kriegenbergh, Straat Davis 145, Zaandam.

Vrolijk Kerstfeest en Voorspoedig 1978 toegewenst aan Familie, Vrienden en Kennissen door Mevr. E. Th. Ulveling, Julianaplantsoen 7, Meerssen (L.) 6231 C.G.

Kinderen + familie + vrienden + kennissen prettige kerstdagen - goed uiteinde en gelukkig en gezond 1978 toegewenst door Mevr. S. F. Urbach-Hartman, Jaap Edenstraat 26, 1067 R.Z. Amsterdam.

Alle Tongtongers en meelezers gezellig Kerstfeest en gelukkig Nieuwjaar toegewenst door V. de Vries en echtgenote, Burg. Albardastraat 8, St. Annaparochie.

Cor en Jim Vijsma-Baldinger, Palladiostraat 208, Rotterdam, wensen familie en kennissen een Gelukkige Kerst en Voorspoedig Nieuwjaar '78 toe.

Tong-Tong lezers, Zalig Kerstfeest en Gelukkig Nieuwjaar toegewenst door Fam. E. L. Welcker, Bargapark 14, Bergen. (Limb.).

Allerbeste wensen en vooral Vrede in Uw hart, toegewenst door G. Wind, Adelheidstraat 77 B., Den Haag.

Vrienden - Kennissen - Den Haag - Voorburg - Boswijk, Vrolijk Kerstfeest - Gelukkig Nieuwjaar toegewenst door Mieke Wolf-Nauta, Park Boswijk.

"Zalig Kerstfeest en Voorspoedig Nieuwjaar" toegewenst door M. F. van der Wijst, Kapittelstraat 26, Weert (L.)

Alle Stafleden en lezers van "Tong-Tong" Gezegend Kerstfeest en Nieuwjaar toegewenst door Mevr. E. van Zanten-Hasselmeijer, Engelandlaan 1392, Haarlem.

Vrienden, Familie, Tong-Tong, Kennissen, allen een Voorspoedig 1978 toegewenst door Mevr. E. A. Ph. Ziesel-Schmidhamer, Hogekamp 79, Hattem.

